

MOTOCUL

I

Kitepti qoozdoqon xudoznikter
V. N. Ljaxov çana I. A. Efimov

Redkollegija:

Çoomart BƏKƏNBAJEV

Əmyrqi ÇAKIŞEV

Аалъ ТОҚОМБАЈЕВ

Tazanek Samancindin söz naş menen cəqtə.

Techniceskij redaktor *Miluşev Ş. S.*

Сърьфна çoortuu *Çajnullin I.*

Çoortuu korrektorlor (*Mamakejev T.*

Qasymov Z.

Художественное оформление
Ляхова В. Н. и Ефимова И. А.

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ

TOQTUQUL SATYLGANOV

СТИХИ

BRIAR

612588

Library of the
National Academy of Sciences
of the Kyrgyz Republic
1940

КИРГИЗГОСИЗДАТ
ФРУНЗЕ
1940

QBRQBYZMAMBAS
PRUNZE
1940

K2588

903

ТОҚТОҚУЛ

Kolonijalық sajasat aшыныр, eki ezyucylөrdөн birdej eldin көргөн қордуқи қыяғына четір турқанда Тоқтоқул сықат. Тоқтоқулдун учурунла, бириниден қығқыз урууларь тарқа кең тырдө чиктенір, кедей-кемвақалдар өз талаптарын асық тырдө қаршы қојқон дарақада четет. Муну, Ферқана өгөөнүндө воіқон 1898-сылық eldin радьша өкмөтүнө қаршы көтөгулысу, кижин, 1916-сылы қығқыз elinin радьшақа, қергиліктуу вај-манартарқа қаршы көтөгулысу далілдеј алат.

Bulbul volup tuulqan, taptoosuz qygaan aqyn volqon Toqtoqul özynyn tunuq meesi menen ošo kezde eldin adam көves turmuşun, ezyucylөrdyn aшыnqan zalimdigin қазвај көрөт. A degende ele Toqtoquldun ыы ezilgen eldin ыы volup, ezyucylөrgө қаршы ыrdalat. Ezilgen elge, аларды ошол авалқа четкірген kim ekendigin көрсөтүр, eldi ezyucylөrgө өсөштырөт. Toqtoquldun ыы ezilgen eldin tap kegi volup сықа kelet. Toqtoqul өзynөн ilgeri өtkөн, ilgeri tilekтуу ақындардај ezilgen elge воор ооруп қана кейіbesten, ezilgen el таравынан turup, Toqtoqul ezilgen el menen ажыlbastaj bir volqon. Özy da ошол ezilyucu vudaralardyñ arasyнан сықат.

Toqtoqul 1864-сылы Ketmen-Tөvөdө Qucusuu degen қерде tuulqan. Toqtoquldun atasы Satylyqan Sarttar attuu uruudan сыққан. Satylyqan ar dajым қатақта олтуруп „қер тыртыр“ ертеp өlves ооқат қылқан. Qolunda bir-қарым unaасы volqon кедей Satylyqandaј өзyncө термелер ооқат қылуқа қароосу, andaj кедейге кyc volup ооқат қылдырқан көлык unaасынан ажыlbastaj қатын валасы менен вајқа malaj volup қалданууқа арқасыз volqon.

Өzyncө ертеp кунун көргөн Satylyqandy алым-салық vасыр, verese сыртajт. Al ақа ооқат қылдырқан қалқыз unaасынан ажылат.

Satylqan qatъnъ ekөө qol qarmaşыр аыр, çerden çañдан воорун көтөрүр келе çatqan çalqыз валасъ,—kelecekte çыгқыз elinи uluu aqъnъ voluucu—Toqtoquldu көтөрүр аыр Ketmen Tөwө aralar „ьгъs“ izder çөнөjt. Aqъгъnda Satъkej degen çerde bir vajqa qavьльp, Satylqan vajdьn malьn vaqьp, otunub аыр, zaъьь vajdьn suusun qujur, otun çaqat.

Kedejçilik turmuştan çyurp oturup malajçьььq ooqatqa çetişken kedejdin uluu Toqtoqul çaştajьnan oor emgekke kirişip, 12 çaşьnda vajdьn qojun qajtarat. Oşentip Toqtoquldun valaььq ömyry çalpь kedejdin valdarьndaј ele көktөjynөн erte by-öt. Toqtoqul көktөjynөн qatuu emgekti, meerimsiz ezyucylykty көret.

Kelecekte соң qomuzcu, uluu aqъn voluucu Toqtoqul kicine caqьnan ele vajqalat. Bajdьn qojun qajtagьp çyrgөndө qomuzdu qojnuna qoşo ala çatьp çyurp кyy yjгөнө vaştajт. Ыr, çomoq degende kicinekej Toqtoqul çanvaşьnan çata qalat. Vat ele Toqtoquldun aрьş taştaşь vajqalьp, ьгсь-qomuzcu atalьp аjьl-apaьn оozuna kire vaştajт. Çaş Toqtoqul caqan tojqo, topqo ьrdар, qomuz certip өз qurvularьnьn gylу volot.

Toqtoqul ьгьn, кyyсун кyn sanар арвьtat. Aqъn, qomuzcular менен беттеşet. **A dep** ele беттеşkende aqъn qomuzculardь çaş Toqtoqul çөnip сьqat. Anan Toqtoqul Toqtoqul atanьp, аьn danqь аjьldan аjьlqa, çerden çerге, elden elge өtөt. Toqtoqul eldin оozuna kirgen соң ьгсь volot.

Biroq Toqtoqul „Seketpaj“ ьrdар qыз oјundu gылdөtkөн, çe erikkenderge emek volqon çөн ьгсь volьboston, al idealuu ьгсь volot. Аьn ьrlarьnьn, кyyлөгynyn mazmunun Toqtoqul çaştajьnan çana kijin ulqajqanda көгyp çana өз vaşьnan өt-kөгөн, өз atasъ Satylqandaј көpçylyk vuqарanьn ezyucylөrdөн көrgen qorduqu, алardьn арmanь çana vaj-manaptardьn vul kedejlerge көrsetken zorduqu volot.

Baj qurusun äitirejt,
Malajdьn aqъn byt berbejt.
Manар alqь buzuldu,
Mal orduna kişi çejt.
Manар менен vajlarqa
Mьndan көonum işennejt.
Vuqaradan тьn сьqьs,
Butu,—qolun kişendejt.—

dep ezyucylөrgө өзynyn ьгь менен асьq tyrдө qatşь сьqдан, күreşmen aqъn volqon.

Çergiliktyu vaj-manaptar otorculardan veş-veter sorup tojvos zulum voluşqan. Oşol kezdegi byt Ketmen-Tөwө elin brьs-qulvektin valdarьna oşoçon bir eki аjьl manар uruqtarь vijtegen. Al manaptar өзynyn qaramaçьndaqь vuqарalardь kreposcularca vijler, eldi tilegenince ezgen.

Manaptar mal vaqьp bir ulaq da asьraçan emes, çer аjdar bir uuc egin serken emes. Otun-suusunan өөdө el qamdар weyyuğө arqasьz volqon. Eldegi çaqşь mal, çaqşь ton manartьqь volqon. Manaptar eldi icip-çep tygөtkөн.

Emgekcieldi ajoosuz ezgen vul manaptarqa Toqtoqul өзynyn ьгь менен асьq qarşь сьqat.

Toqtoqul Ketmen-Tөwөdegy manaptardь mьndajca kekete ьrdajт:

Talar аыр tentittä
Boromvajdьn Satьсьn,
Kynдө çeşin аjьrtар
Bytyn çurtun vaarьсьn.

Toqtoquldun vaj-manaptarqa qarata mьndaj ьrdaşь, oşol kezde vaj-manapqa qarşь atьlqъn oq qatarluu volup сьqдан. Toqtoquldun vulьrь—çalaq ele çergiliktyu vaj-manaptarqa qarşь аjьlvastan, çalpь radьşa өkmөtynyn quruluşuna qarşь аjьtlqan ьr.

Toqtoqul birinci ьrdар сьqьp, aqъn volup elge taanьla vaştaqanda көvynсө ezilgen eldin avальn, ezyucylөrdyn zulumduq qьььqьn аjтp ьrdajт. Toqtoquldun vul ertedeги ьrlarь da turmuştu realisttik менен ьrdaçan aqьjqattuu ьr. Toqtoquldun ьrlarь realisttik-aqьjqattьq vaqьt менен ьrdalьvastan, vaşqa bir vaqьt менен ьrdalьp сьqьşь ec mymkyn emes ele. Antkeni, Toqtoquldun ьгь eldin talavь, eldin tilegi volqon. Kөpçylyk eldin tilegi—ar qacan aqьjqattuu talar.

Mьndaj realisttik vaqьt менен ьrdalqan ьr sözсьz ezyucylөrdyn vijligine qarşь volqon. Oşonduqtan, a degende ele Toqtoqul ezyucylөrdyn çaraşpastaj volqon duşmanь volup сьqqa kelet. Vaj-manaptar Toqtoqul алardьn соң duşmanь ekendigin асьq sezet. Manaptar „aq taңdaj“ aqъn Toqtoquldu өз qoluna аьp, аьn өз „qol“ aqъnь qьььuqa araket qьlat. Biroq, Toqtoqul çөн ele ьгсь volьboston, tartьq sezimi кyytyu-idejaluu aqъn volqonduqtan, manaptardьn Toqtoquldu qoluna almaçь volqon talavь taşqa tijet. Toqtoqul kedej-kemvaqal elinen аjьgьvaj, eldin syjгөн aqъnь volup qala veret. Mьna taq uşundan tartьp Toqtoquldun kelecektegi өз vaşьnьn turmuşunun çolu vaqьttalat. Manaptar uluu aqъndьn ömyryn qьjnoodo, qorduqta өtkөret.

Toqtoquı çaş çaqınnan da çana aqındıq çaqınnan da ulqaj-
qan sajn anın turmuşqa köz qaraş qalırtana varat. Eldi
ezgen vaj-manaptar, çalır oşol quruluş çasar turqanda eldin
erkin kungö çetişi mümkyn emes ekendigine varqan sajn
Toqtoquıdun közu çete varat. Varqan sajn anın turmuş çö-
nündegü lirikalıq ırlar aşıq sajasij lirikaqa ajlanat.

Çalan ele elge çana emes, aqındın öz vaşına ulamdan ulam
çavıcsıbıqtı kör qılr bara çatqan manaptardı Toqtoquı mında-
dajca tajmanvaj ırdağan:

Adatındı qarmatsa,
Yı oqatım alarsın,
Qanqorıluqın qarmasa
Öltürp qanım çalarsın.
Uı tırmaqtın veş qanqor,
Öltürsen da çalınsajm,
Örke qılr tarınsajm.

Bul ır öz vaşınan amandıqın oñloqon çan vaqtın sızı emes.
Bul özünün qılbıqına, ajtqanına tereñ tuşunğen, öz taravında
kevelbestej vek turqan, vaatır çoonger aqındın sızı. Çana
bul ırında aqın savaldarca özünön küstüygö çalınsır, çan soo-
qalavajı, aqındın bul ır tajaqqa tajaq, soqquqa soqqu ver-
gen tajmanvaqan kyreşmen aqındın sızı volot.

Toqtoquı vaj-manaptar tovuna çaltajlar qojvoston, erteli
kectir bir kezek kelip, ötkön kectin alınarın qajta vetke urup
ajtat:

Çan vuqara birikti
Tavalsajın ajlındı.

Toqtoquıdun bul eki ooz ır, birinciden şurıncı uruq to-
vuna, ata uraınına vajlanır kelgen kedej-kemvaqaldar, emi
özdöğü tar qatarında birigip, vaj-manaptarqa qarş turqandı-
qın ajtat. Toqtoquıdun bul ır eti aşıncıan el özdögynün ky-
cın sezir, eger bul körşylyk el tolqusa manaptardı taş-talqan
qılabın ajtat.

* *

Toqtoquı körşylyk eldin kücün eñ çoqoru vaalaaqan.

Tolqun suudaj körşylyk
Tolqusan tooqo kücün teñ.—

dep ırdağan. Toqtoquıdun körşylyk eldi mındaajca vaalaş
aqılman ustat aqındın vergen vaası. Aqın mında ujuşılva-
qan körşylyktyn kücün mındaajca vaalavastan „Tolqusan too-

qo kücün teñ“ dep, ujuşur tolquqan körşylykty ajtat. Oşon-
duqtan Toqtoquıdun körşylyk elge qarata mındaaj ajtış çen
ele vaa ır volup qala verbesten, birindegen, ujuşılvaqan kör-
şylykty:

Kör birikse köl volot,
Köl qaptasa sel volot.—

dep biriktirip, anı „tolquuca“, aşıq kyreşke ygyttögen ygyt
ır. Oşonduqtan Toqtoquıdun bul ır eldi ujuşturup, tolqur
kötörylup çıquuca saqırqan kyreşcy aqındın ır qata-
rında.

Kedej-kemvaqaldın varqan sajn vaj-manaptarqa tar kegi-
nin qurcuı varqandıq Toqtoquıdun ırınan aşıq körynöt.
Toqtoquıdun „vuqaradan ır çıqsa, vutu-qolun kişendejt“
degen ırınan vuqaralardı sajasij talaptarın vaj-manaptar
cort kesip, vaş köterpöe ücün qılqan arakteri aşıq körynöt.
Oşonduqtan bul duşmanın çıquı ücün:

Cecilışır sırdaşın
Köküröktön muñ keter,
Vaarın volsoq bir ooz
Duşman qantır vıq eter.—

dep, kedejlerdin bir ooz volup vaj-manaptarqa qarş ujuşu-
luşun Toqtoquı aşıq tyrdö çyrgyzğen. Toqtoquıdun eldi uju-
şuluuca yndögen ır eñ qurc klassikalıq tyryndö ajtılqan.
Oşonduqtan el arasında bul ırın quralduu qolcoluq sızsyz
kücy volqon.

Bizdin zamanavızdaq orus elinin uluu aqın volqon Ma-
kovskijdin „Biz menen birge volvoqon, al bizdin duşmandar-
vız“ degen aqındıqın ustattıq menen ajtqan ırın Toqto-
quı:

Tuıqanına vatraqan
Duşmanına çalınat.—

dep, özyncö bir tarap volup birikken topqo vatraqan, sızsyz
duşmanqa ötyr keterin ajtqan. Toqtoquıdun kedej-kemva-
qaldı vaj-manaptarqa qarş ujuşturuu ücün ırdağan ır tol-
quqan körşylyktyn qıjımlın tereñ bilip, anın kücün öte çö-
qoru vaalar, al körşylykty eñ tıqız bir muştum qılr ujuş-

turuuqa qalyňdan arakettin negizinde tuulqan. Bolwoso ezilgen kedej kembaqaldyn talawynan, anyn arakettinen cette turqan kişi körçylyk eldi Toqtoqulca waalar, anь тынсалық тықыз ужуууа ундөј алас ел. Тоқтоқул бул ыларын çөн арын қатарында емес, кедөј елдин езууылыргө қаршы болқон қытымынын вағында çыргөн идејалуу çетексі арын қатарында ырдалқан.

* *

Toqtoquldun çergiliktyy waj-manartarqa qarşь ыrdaqan ыь turadan-tuura radьşанын sajasij quruluşuna, kolonijаныь ваşqarqan general pomeşcikterge tijgen. Toqtoqul өзүнүн ыьнда bulardyң biri birinen aşqan zulumduqun, radьşанын kolonijalyq apparattary, anyn cenovnikteri çergiliktyy waj-manartardyң talamьn qorqoqonduqun, бул ekөө birigip аьр eldi аjavaj talaqandyqьn асық ајtat. Gubernadan сықьр kelgen gubernанын bir „соң uluquna“ Toqtoqul eldin атынан тындајca ыrdajt:

Сықьм деп алат малдарын,
Ајрансыз қојот valдарын;
Алсыз кедөј амал çоқ
Көтөрөт vajдын салқанын.
Uluq болсоң аьр бер,
Кедөјден vajlar алқанын.
Uluqtun ішін билесен
Sen da tartьp ala ket,
Vuqаранын қалқанын!

Bul çalyньр, çalварьр „uluqtan“ çardam suraqan ыь емес. Мында çergiliktyy waj-manartyн eldi ајоосуз талақандықьн vetke ајтыр, „uluq болсоң аьр бер, кедөјден vajlar алқанын!“— деп al „tөреге“ vujruq қылат. Бул söz eti асыңқан eldin sözy. Бул ырдан ошо kezde eldin өлымдөн da ајанvaj қалқандықьн vajqalat. Biroq, Toqtoqul al төрөнүн elge çardamьn tijgizvestigin асық vilet. „Sen da tartьp ala ket, vuqаранын қалқанын“ деп anь keketet.

Toqtoquldun бул ыь көргөн қордуқи çедер көкөјгө çetip, өлуудөн da қайра tartpastaj болup eti асыңқан қалың езууылыргө „ceвердегин!“ деп eskerte ајtқан өкым sözy.

Kolonijalyq doordoqu қьтқыз адавијаты қьтқыз elin kolonijasyларqa qarşь qojup, алардын vijliginen qutuluu idejasy çыrgyzylyse, Toqtoquldun ыларь emgekci eldi çalьр ezyuуылыргө qarşь qojup, алардын erkindigin tilegen. Oşonduqtan Toqtoquldun ыьнда çergiliktyy vaj-manartar çana kolonijasyлар асыратыvajt, алар bir. Çergiliktyy vaj-manarty Toqtoqul kolonijasyларqa қарақанда elge çақьnsyntrajt. Toqtoqul ыьнда kolonijasyларqa қандај meerimsiz болso, vaj-manartarqa da oşon-doј meerimsiz. Oşonduqtan Toqtoquldun çergiliktyy vaj-manartarqa qarşь ыrdaqan ыь kolonijasyларqa—radьşa өkmөtyne qarşь ыrdalqan ыь volot.

Toqtoqul radьşa өkmөtyнүн, anyn kolonijаныь тыьr etkizvaj vaşqarьr turqan „çarьm radьşasьnyн“ өкymy çergiliktyy elge қалқанда ec bir ајоосуз болup, eldin al kolonijalyq vijlikten ceksiz ezilgenin:

„Ақ“ radьşa zalimdin
Qatuu ycyn suraqь,
Qaarьna сыdavaј.
Qalpasьn eşen quradь.
Ыraјьmsьz zalimge
Cьdaj beriş turanь.—

деп, Toqtoqul 1898-çылы қь болқон eldin radьşa өkmөtyне qarşь көтөрылыşын ајtқан. Al eldin radьşaqa qarşь сықығын quttuqtar ыrdaqan, al қана емес, al өзүнүн ыь менен eldi мындај көтөрылыşке ygyттөp, ujuşturqan. Toqtoqul özy асық ujuşturuucu болup, andaј qozqoloңqo қатыспрақаны менен anь al quruluşqa qarşь ыrdaqan ыларь eldi мындај көтөрылыşке ujuşturuucu соң kyc болқон.

Kөргөн қордуқи көкөјгө çetip, eti асыньр араң turqan el, eger oşol ucırda бирөө radьşa өkmөtyне qarşь қьјқығыр сықsa, алар ајтыр, costmor вағын көтөрыр anьн артынан eercimek. Oşol kezde мындај қьјқығыр, сың қьјқығvaj aramza қьјқығыр Miң-Dөвөнүн eşenderi сықығыты.

Qazanь özy qajnajt деп,
Bulaul vaqta saјrajt деп,
Işendik elek eşenge
Bir sözynen tajsajt деп,

Ojuzda çoq ele
Мысалық соруо аждај деп.—

деп, Тоқтоқул есenge еерцигедикке соң өкүнүс қылат.

* *

Тоқтоқулдун ошол туштағы қурулушқа, ал қурулушту сыргызуу-
сыларға қарсы саясий көз қарағы барған саян терендеп сыгуу
отурған. Елге, анын өз вағына радьса өкмөтүнүн көрсөткөн
қордуқи ағынған саян Тоқтоқулдун саясий лирикалары оқо ве-
тер қурсыр, өзүнүн мурунқи саясий ішенімі векем орундуқтај
барған.

Ақықаттуу „ақ таңдај“ ағын өкүнүс қылаар векен деп кек
усун аны елинен, çerinen алысқа аждај, тырлуу қынооқо salsa
да, ағын мајысыр, мурунқи вабығынан тапыр қојқон емес.
Радьса өкмөтүнүн ағынға қылаан қыноосу қайта ағынды шы-
ретіп, оқо ветер четілте барған. Қурту соқ, ерди кыроғ четілі-
кен. Радьса өкмөтүнөн, çerгиліктыу вај-манарпан көргөн
қордуқи:

Unutpasmyн өмырде,

Çonuma салған тағынды.—

деп, ағын радьса өкмөтүнүн көрсөткөн қордуқунан ырајым-
сыздығын ајтат. Бул сөзде қайратсызданыр мајысыр қојқон-
дуқтун ес бир белгиси билінејт. Қайта бул сөздер толқон қаварған
қайрат, өмырлікке қалууцу ердин танвас кегинин ілеві сезілет.

Тоқтоқул қыноодо сыргөнуынде, сұрақ алдында да өзүнүн
ақықаттуу қурц тілін радьса өкмөтүнөн бир да тартыр қојқон
емес.

Ақ çerinen ајданақ,

Адал çerden қарманақ,

Ушундағы сұрағын?!

деп, Тоқтоқул радьса өкмөтүн кекетіп, анын саясатынын ади-
летсіздігін, циріктігін ајтат.

Тоқтоқулдун вај-манарпан көргөн қордуқи çедер сөөгү-
не өткен. Тоқтоқул биринциден вај-манарқа „қол“ ысы во-
луудан вај тартса, екінциден алағқа қарғы ырдар, алардын зулум-
дуқун көрсөткендығы усун аны өмырдыкке қуиқунтуққа сыр-
дырөт. Тоқтоқул өзүнө қордуқ көрсөткен бул манартарды өз
қолу менен мууздап, қанын ісуыге даяр эле. Бул убақта ел-
дин вај-манарқа қастығы да ушұл Тоқтоқул ызығынған да-
раçада çerкен.

Тоқтоқул биринци ајдалыр вага çатқанда аны ајдатқан манар-
тарға қарата:

* Ушундан келсем қутилу

Ојормун сентн көзынды.

Аман келсем ајланыр.

Алармын senden өсымды.—

деп, ырдан. Тоқтоқулдун вај-манарқа кесене ырдан
мындај ылары çеке өз вағынын кегі қатарында ырдавастан,
вај-манарпан қордуқ көргөн мылду кедей-кемвақалдын кегі
қатарында ырдан.

Тоқтоқул елдин ічинен қана сырпастан өзүнүн турмушу, ті-
легі çағынан ошол эле көрсулік езілген елдин бири болған. Ошон-
дуқтан анын ығы елдин тілегі менен мазмундалыр, ал елдин та-
лабын, елдин тілегін бурмалавај толуқ тырде çоқору дараçада
çеткіре ырдан. Тоқтоқул елден сығыр, елдин турмушунан ва-
ға өзгөсе бир турмушта çағаған емес. Аға ошол кездегі ал-
дынды қатарда турған бир ілгері тілектыу китеп ідејалары да таа-
сир қыла алған емес. Анын езілген елцилдик ағындығы ошол кез-
дегі езілген елдин тірілігі, ошол кездегі елдин çексіз çавырға-
ған турмушу негізінде шіреліп, çerішкен. Екінци сөз менен ајт-
қанда анын ағындығынын мындај вақты ошо кездегі елдин
турмушунун негізінде тулқан. Тоқтоқул ел менен ачырашпа-
тај бир болған.

Тоқтоқул ел менен ачыравастај бир болуп, елдин езуысыларға
қалқандағы кегі анын өз кегі екендігін Тоқтоқулдун биринци
ајдалыр вага çатқандағы ыларынан асық көрсөтуыге волот:

Ој дунује çалқаны,

Қантыр сықат көңүлден,

Қарыр болған көр çуртум,

Воздор ылар қалқаны.

Қаранды тын қайғыны,

Қузқандардын салқаны.

„Barsa kelbes“ çerге ајдалыр вага çатқан ағын өз вағынын
тақдығына қайғырвастан „қарыр болған көр çуртунун“ тақды-
ғына қайы волот.

Eldin қайғысы Тоқтоқулду қайғыртқан, елдин қуанысы Тоқ-
тоқулду қуантқан. Eldin вағына тышкөн азап-тозоқи өз аза-
бындај тартқан ағын Тоқтоқулға оқсор елдин өз тел валасы
волуп, ел қолу менен çerілдірген ел ағыны қана волуу мүмкүн.

Тоқтоқулдун ыларынын толуқ çerішкен убақтысы анын бирин-
ци ајдаларынын алдында ваçталат. Тоқтоқулдун ајдалыр ва-
ратқандығы, ајдоодо сыргөндығы, қасыр келе çатқанында ар-
ман ыларынын ваары ваçтан—ажақ елдин арманы қатарында ы-
далған. Бул доордоқи Тоқтоқулдун елге қарата арман қылыр

ьрдақан ьрларьн кејіссіз иқуи қыял. Бірінсиден булбул ақындьн тақдырна кејісең, екінсиден ақындьн туңғуар муңајқан елінін тақдырна кејісің. Сьндьрда елдин тақдырь ақындьн тақдырьн тақ өзүндөј болқон. Елдин турмушу да ақындьн турмушундај қуақун сыгын, вайлоо-матодо өткөн. Ақындьн даларьн кетір, азартьн ваққа çerде тартса, елге өз çerі тырме болуп, ел өз çerінде азар тартқан.

Elinen alyb on çyl quaqunda çyrgөн aqын kynde yc uvaq elin qoşur ьrдар, kyndy-tyndyr alar-çelep bolup:

Qara daraq çerimdi,
Qajrylyp көрсөм decy elem
Qalyñ qьrçьz elimdi;
Qajçьrsam da noşotroj
Qara çyрөk zalimder,
Qajьstaj kesti demimdi.—

der, elin samar ьrдақан.

Necen çьldar elin көрөј қыяноодо çyrgөн Toqtoquł, aqь-rynda тырмөдөн qacьp cьqьp, acьньp, azьp-tozup eki çьl çol vasьp, elim der aңsar çyryp oturat. Eline çaqьндар qalqanda sanaasь тынvaј, alar-çeleptenip ьrдақан:

Alyьma çetsem der
Eñsep ketip varamьn,
Ketmen-Toñө çerimdi
Better ketip varamьn,
Çetim, çesir qalqandь
Ester ketip varamьn,
Elge varьp ölsөm der
Tiler ketip varamьn.
Qьzyl tilim sajratьp
Bylөp ketip varamьn,
Өncөј qarьp elderge,
Tynөp ketip varamьn,
Alyp ucup denemdi
Syrop ketip varamьn.

Eldi, çerdi syjse Toqtoqułdaј syjuu kerek! Öz vaşьpьn aza-ььna qaravaј qarьp eline qamьsьraj ьrдақан бул ьрында, Toqtoquł өзүнүн елге qalqandaqь сезимін толуқ cьqара алқан. Toqtoqułdun eldi ceksiz syjgөн сезимі өз аялн çe өз uru-қун қана syjgөн uruq mycөsynyn cektelgen сезимі emes. Al uruq ramkasьn aldа qacan voşonup cьqьp, ezilgen qalyñ qьrçьz elin syjgөн. Al қана emes, Toqtoquł eldi çikter, vaj-manaptardan ceksiz qorдуқ көргөн көpçylyk kedeј eldi syjgөн. Oşonduqtan Toqtoqułdun ьrларь qьrçьz arasьnda uruq

tuuqandьq mamile toluq vuzulup, uruq mycөлerynde bolqon uruqtuq sezim toluq çojula elekte ele, al adavijatqa tap my-нөzyn kirgize vaştaqan.

Qьrçьz adavijatьnda uruq tuuqandьq ramkadan cьqьp, tar-tyьq myнөzge ajlana vaştaqan myнөz murun bolqon emes. Bol-so çarьm-çartьlal, mycylyşken tyrdө bolqon. Bul Toqtoquł vaştaqan qьrçьz adavijatьndaqь çaңььq, qьrçьz adavijatьnda —daqь көp çaңььqartardь өз icine alqan con өзgөryş qatarьn-da bolqon.

Toqtoquł birinci ajdoodon qacьp kelgeninde el menen mьn-dajca ьrдар ucuraşqan:

Vaj-manapta çaldanьp,
bьlaqandar amanьbь?
Qara ooqatqa çandarьn
Qьjnaqandar amanьbь?
Çan тыньтып çalqanda
Qьlvaqandar amanьbь?
Kөk kelteктен çьqьlyp,
Qьjraçqandar amanьbь?
Qojun vaçьp vajlardьn
Qul bolqondor amanьbь?
Bir çьldьqь bir көjнөk
Bul bolqondor amanьbь?
Kyc-qubatyп vajlarqь
Sordurqandar amanьbь?
Qanь qacьp alsьrap
Boidurqandar amanьbь?
Çьlanajlaq too-taştь
Çol qьlqandar amanьbь?

Bul çьlanajlaq too-taştь çol qьlqandar kim? Bular „Sarga-qьs“, „Sajaq“, „Buqu“, „Sarttar“ oqşoqon uruqtuq topton ve-lynyр cьqьp, өз uruқunan cьqqan vaj-manaptardan ezilgen, өzdөrynyп talamь çaqьnп vaj-manaptarqь qarama-qarşь turqan көpçylyk kedeј-kemvaçaldar. Toqtoquł talavьn talaşьp, ajdoodo çyrgөndө aңsaқan eli uşul „bir çьldьqь bir көjнөk bul bolqondor“. Taq uşular ycyn uluu aqьn ajdoodo, qьjnoo-do çyrgөн.

Toqtoquł ezilgen elcil aqьn bolqonduqtan, qьrçьz elinи kedeј-kemvaçaldarь menen қана cektelbesten, aңьн ьrларь internatsionaldьq myнөzge ee volo vaştaqan. Al ezilgen elcil aqьn bolqonduqtan aңьн ьrларь bir қана ezilgen el menen

sektelisi ec mymkyn emes. Toqtoqul ezilgen qyrgyzyz elinin avalyňa kejiğendej başqa ezilgen elderge da oşondoı kejiş qybat.

Toqtoqul ajdalyr çygyr көр eldi, көр çerdi көрет. Al çerlerdegi көрçylyk emgeksi eldi oşol çerdin vaj-manaptary qyrgyzyz elin ezgen vaj-manaptardaı ele ezgenin көрет. Orus bolso, al kolonijasy, alar qyrgyzyzqa çaqşylyq qylyst degen tyşnyk Toqtoqulda bolvojt. Özy syjaqtanyr başqa ezilgen elderdin talavyň talaşyr majtaralyqan etkyr mizduy er azamatardy көрет. Toqtoquidun tyşnygy daqş kenijit, tartıq sezimi daqş qurcujt. Uşul çany tyşnygy negizinde anyň ыларыňa internatsionaldyq mynöz kire baştajt:

Qazaq, qyrgyzyz, özбекten,
Orus menen noqojdon,
Qarasam adam көр eken,
Qajqy tartыр мен өңdyu
Qarmalyr barqan çan eken.
Kögyr çyrem көz menen
Men syjaqtuu tulqundu,
Dalajy actan elçanyň,
Ölykterdy oroоqо
Syjreр vагыр көmçönyň.
Bilgen adam tyşnyet
Uşul işin çөnderyň.—

dep ыrdaqan.

Toqtoquidun ajdoodo çyrgөndögy arman ылары çeke qana Toqtoquidun өз vаşыňın көrgөн azavy bolvoston, özy syjaqtanqan tyrdyy elderdin mindegen qaarman azamattaryňın radьşa өkmөtyneň көrgөн qorduqtary. Toqtoqul bul ыларыň çyrgөnyne орqur сыqqan kyctyy sezim menen ыrdaqan. Aqyndyň bul ыларыň uşul azыr da tolqundavaj oquu qylyň. Oşol kezde aqyndyň bul ыларыň uqқан el, aqyndy uşundaj avalyqa çetkirgen qanqorlordu qarqар, alarqa qarşy iclerine өtө kyctyy kek tyjgen.

Qatuu qajqy, azap-tozoq çana qubalyс Toqtoquidun aqylynan şaştaryr, any aşnytan emes. Toqtoquidun aqyly ustadaı qurc, çana daana volqon. Qancalyq qyjnoodo çyrgөnde da, өз vаşыna qatuu çavyrçylyq tyşyr colpondoı valaşыnan, yj vylöesynen ajrylqanda da Toqtoqul murunqu aqyl-esinen, murunqu kyysynen tanyr qojqon emes. Qajta myндаı soqqular aqyndy сыjralтыр, qajta anyň ыларыň oqoveter qurc qylyqan.

Aqyndyň yj-vylöesynen ajrylqanyňa on çyl volup, aqyrynda aзыр-tozur elge qajta keigeninde anyň murunqu qoroоçajy vuzulup, qonuşun qara vyrğen vаşqan.

Gyldyy qyrgyzyz çurtumdu
Kөрer bekem degemin,
Kykygym curqар aldymdan
Keler beken degemin,
Kyjyttyň munun сыqарыр
Өler bekem degemin.—

dep, aq—etkenden taq etip, anysar kele çatqan Toqtoquidun çalqyzyz uulu өlgөн, qarqдан enesi uulun çoqtor ылар çygyr өlvөгөн çany qalat, qatny erge tijir ketken. On çyl ajdoodo çygyr, eki çyl qасыр çөө çol vаşыр kelgen aqyndyň vаşыna tyşkөн bul qajqy,—adam көtergysyz qajqy volot. Oşondoı bolso da tunuq meelyu, qurc qajrattuu aqyň murunqu ojunan tanyr qojvoston, vаşыna tyşkөн bul qaardy daqş көteret. Birinciden aqyndyň kelişine qubanyr, ekinciden aqyndyň bul qajqyсы menen teң ortoq volup, qaqyryq tytөгөн elge oşol ele zamat aqyň:

Kejivejmin ketkenge,
Өkynöejmyn өlgөngө,
Men ыraazy volomun
El-çurtumdu көrgөngө.—

dep, qajta elge özy qajrat ajtqan. Myнда da Toqtoqul өз vаşыna tyşkөн tragedijaqa majlyşyr qojvoston, көterilyp, eline çetip, elin көrgөndygynө ыraazy volot. Myнда da uluu aqyndyň eldi seksiz syjyr, el menen ajrylvastaj bir tutam volqonduqu qatuu sezilet. Al qana emes, өз vаşыna tyşkөн qandaj qana qajqy volvosun, qandaj qana azap-tozoq volvosun anyň vаagyň qajşыraj көteryp, eldin talavy, eldin qamy degende kyjyr vьşыр соq volqon.

Bul өз vаşыnyň qajqyсы aqyndyň sözynyn qoozduq kyсyn oqо veter artтығыр, qomuzun murunqusunan veter kyygө kelтирген. Aqyndy qajşытығыр qojvoj vardyq azap-tozoqton көz çumdurup өtkөrgөн çalqyzyz tilek,—aqyň samaqan kelecektegi eldin ырыşысы, erkindigi volucu.

Toqtoquidun qarylyqy çetişip, andan arы ölymdyn bir qadam qalqandyqyň aqyň vajqajt. Biroq al emi өlet ekemin dep sarsanaa volup kejevosten,—

Qajryр certi Toqtoqul
Qajran çaştı çoqtodum,
Qartajыр ketip qajran çan
Qalqyman keter oqşodum.—

dep, elinen ajryларыň ojlор, kejiit. Bir söz menen ajtqanda Toqtoqul özynyn ömyrynyn, özynyn vardyq tiriciligini el ysyn

der esertegen. Qatın, valasınan ajrılıqanda da, qancalıq qıjnoodo cırgenunde da qajıǵıǵı kejiwegen Toqtoqul elden tywelykke ajrılát ekemin degen oǵ anıń esine kelgende, al maǵıǵı kejiǵen.

Óıymı cıraqındar qalqanına Toqtoquldın kózu cetiń, bıroq, ǵaǵraı—toqtooluq menen, aqıynan adaǵıǵı, cıǵırtıq qılbaı ózınun ıǵnıń murınqu toluq kucy menen daqı elge qarata qoǵtoǵo mındaıca ırdaqan:

Toqtoı waǵtan ǵan ketse,
Toıqonur qajra kelbeı,
Towıdan ketsem aman bol
Toıqon qırgız cergest.
Qajran ómyr, gyldeı cıǵ.
Qajrıń eki kelbeı
Qalqıdan ketsem aman bol
Qaldajqan qırgız cergest.—

der, qırgız e'ının ulıu aqıń óz elinın amancılıǵın tıler, dıjnóden qajtqan.

III

Узақ
Toqtoqul altımtarqa kelip tvorcestvoluq kucy enısteı waǵtaqanda ulıu Oktjabr Revoljutsııası ceniń, aqıń esen cıldar azar-tozoqtı aralaj keciń, el ucın tilegen ıǵstıu kupy tuulat. Ulıu Oktjabr Revoljutsııanıń cenińi ezilgen qırgız elinın waqı ucın tuılqandıǵına aqındın kózu cetiń:

Bajaqda cajnaldın
Baj-manaptın tıǵıne,
Qanter ajla tabııaı,
Qan cıtuınsın icinde,
Mındaı zaman bolorın
Kórdın bele tıǵınde?
Acıdı waqıń waqara,
Arqamaqtaj kucyıldı—

der, emi cın taalajqa cetińken elin quttuqtar, alardı „arqamaqtaj kucyıldı“—der, óz taalaj ucın andan arı volıucı kyreńke yndógen.

Ceksız qorduqta kelgen qırgız eli, anıń taalaj ucın mındaı cırtıq kyndın tuılardı, aqıń ajtqandaı, tıǵınde da kó-

gen emes. Ezilgen qırgız kóktón izdegeni cerden tabılat. Eldin qıwanıń cıjnuna vatraj, necen cıldar vaj-manaptan alarqa ótkón kegin alıń, kedej-kembaqaldardıń tap moqıusu qanat. Aqındın ózu da anı necen cıldar waǵ kóterteı qıjnoodo alıń kelgen manaptardan ózınun tap kegin alqandıǵına—

Kedejler alıń verdıner
Kerımsajdan kegidı,
Uıncalıq cırgatqan
Urmattajız Lenindı—

der, ceksız qıwanıń, ezilgen elge waq bergin ulıu Oktjabr Revoljutsııası ulıu ustat kósemy Lenindı qırgız aqında-ıǵnıń birincisi bolur qoǵur ırdaqan.

Toqtoqul Oktjabr Revoljutsııasınan ilgeri mınaıqan eldin mıdın, tilegin mınaqana ırdasa, emi eldin qıwanıń, ıǵırdı-ıǵnıń ǵandıu qıwanıń menen ırdajı. Toqtoqul murın eldin mıdın qancalıq cetiń turqan qoız sızdın kucy menen ırdasa, emi oıoncoluq cetiń turqan qoız sızdın kucy menen eldin qıwanıń qoız ırdaqan. Toqtoqul Lenindı qoıqon ırdında qırgız eli ózınun ıǵırdı bolqon Oktjabr Revoljutsııasınan cenińin, al cenińin qırgız elinın arasına kelip cekténdegi eldin qıwanıń eı ustatıq menen ırdaqan.

Ala-Toqdon cırdegen qırgız elinın aqıń ulıu Oktjabr Revoljutsııası ulıu ustat kósemy bolqon Lenindeı ası adamdı,— „Qandaj ajal tuudu eken, Lenindeı uıldı“—der tańdana ırdaqan.

Tencilik door cıqqanda
Terime satraj semirdim,
Tuıalqan temir cıderden,
Boıotqon butun elımdın,
Atandaj waqıqan aldejler
Amanın tile Lenindin!—

der, qırgız elinın atınan Leninge alıqı ajıń, anıń uzın ómyrın tilegen. Toqtoqul Lenin cónındógy ırdında oıo kezdegi taalajqa cetińken qırgız elinın qıwanıń cektire ajta alqan.

Toqtoqul murın toıqon cıǵ ómyrın qıjnoodo ótkerıń, gyldegen cıǵırdı kicine kyldırıp qoıvoj zarlanıń cıgırp ótkendıgıne armanqılsa, emi kytuysız cerden murınqu qor bolqondordın waqına cıderar-cajnar tuılqan zamanda cıǵ bolvoj, qarıń ketkendıgıne arman qılat:

Qartajıń kettin qajran ǵan
Qandaj qılam aj arman
Armandan cırtıq bul kezde

Çoluqur bizge bul zaman,
Eskirip ketti esil çan
Endi qantem ej arman,
Eseni çoq ırısqa
Eeliktirdi bul zaman.

Toqtoquldun qarabıy çetişip, qızıl tili bulduraqtar, certken kuysu basandıj vaştasa da, „bul çırqaalı eelikken zamanda eegim tyşse da elge ırdar berejin“ — der, aqın özünö dem verip, murunqusundaj ele vasyqın çazvaj ırdaçan.

Enişiedi vazarım
Estegende qaramın
Eegim tyşse meşic
Ermek volur çatamın.

Aqın murunqu kuc-qubattan ajrıla vaştasa da aqındın anısaçan zamanı tuulur, aqa al çaş saçındaçıdaj ele tvorcestvoluq kuc veret. Mına oşonduqtan Toqtoquq Lenin çönynde çañ zaman çönynde qajtalavastaj sonun ır ylgylöryn qalır.

IV

Toqtoquldun ırlar qandajdır bir avstraksijalıq ideja negizine qurılvaştan, eldin praktikalıq turmuşunun, aqın kın köryşynun negizinde ırdaçan. Anın mejli sajasij lirikası volun, mejli turmuş tiricilik—çönyndögy ırlar volsun vardıq teñ quuraçan eldin tiricilik turmuşunun muçı, al el anısaçan ırstuu turmuştun kuysu volqon.

Eldin seksiz çavırqaşın, anı mındaj avalqa keltirgender kim ekendigin Toqtoquq tuura köryp, uşunun negizinde padışa ökmötynö, çergilikty vajanmanaptarqa qarş ırdaçan, alardıñ elge qalqandaç seksiz zulumduqun elge körsötkön. Oşonduqtan Toqtoquq eldin rajdasına çıraq, zıjanına çıquucu vardıq arakterge qarş ırdaçan. Qoço, moldo degende:

↓ Aq seldeni körgende
Acuum kelip tyjylom,—

der, Toqtoquldun özgöçö qujqası quruşur, qıçır qajnaçan. Bulardıñ aldamsı ekendigine, alardıñ duva, qurandarının vaarı eldi aldoonun qana bir amalı ekendigine Toqtoquldun közy vaştatan ele çetken. Miñ-Dövödögy eşender koloniasıylarqa qarş köterilyp çıqqan eldi adasıtır, teskeri çolqo sa-

ıır abız qanqa vojoçondon kijin, Toqtoquq bulardı qurabın köteryp abır, eñ ele voorukersinip, eldin qojun-qonçuna kirgen aşıpınan zulım ekendigine qoş ojluu volvoj közy çetet. Oşonduqtan Toqtoquq bul dın qızmatkerlerinen tilin tartıp qojvoston, alardıñ aram sanaa aldamsı qıyqatın abır ajtır, eldin aldında alardı avjirin ketire ırdaçan.

Toqtoquq bul eşen, moldo, qoçolordun aldamsıqın eñ çetken ötkyr söz menen ajtır, alardıñ qaraçıqı motun eldi or-suz aldaçanın şıdındaıt:

↓ El icinde qıyqan
Eşen volot decy ele,
Elden aldap abasa
Kesel volot decy ele.
Eşen menen encileş
Qalpa volot decy ele.
Arqasında aşıpınan
Qalta volot decy ele.
Açalqa vernej vajlarqa
Qalqa volot decy ele.

Bul eşen-moldolordun işterinin cırıktığı, aldamsıqı çönynde mından artıq elestyü qurc tyrdö, anın icli sıgın aca ajtuu qızın. Bul bir nese çol ır menen moldo-eşenderdin kim ekendigin, aqın çetkire tynözdögen. „Açal vernej vajlarqa, qalqa volot decy ele“—der, maselenin eñ tereç sıgın abır, bular kimge qızmat qıyqandıqın aca ajtqan.

Toqtoquq bul ajtuu menen qana cektelbesten, al eşen moldolordun şarijat, qurandarınan tartıp kedejdin şoruna çırğyzylyucy qural ekendigin, özdöry ezyucylördyn biri ekendigin ajtat.

Toqtoquldun bul eşen-moldolorqo qarş ajtqan ır, dın qızmatkerinin özdöry menen cektelip qalvaştan, tupa-tuura dinge varıp tijet. Oşonduqtan Toqtoquq dindi çırğyzyucylörgö qarş çıquı menen birge, dindin özünö qarş çıqqan. Toqtoquldun mındaj dinsizderce ırdar çıqı, a da volso aqındın eldin talabın köksögen araketinin negizinen kelip çıqat. Toqtoquldun özy aqıqatında tartaçır dinsiz volvoçonu menen, ırlar taçır dinsiz. Antkeni qooz sözdyn ustaz Toqtoquq turmuştan volqon aqıqattuu oqujanı aqıqat—realisttik menen ırdaçan. Dıjnöge aqıqattuu köz qaraş, aqıqatsızdıqı syrup taştar özünun aqıqattuu tyrkılygynö kelip çetken. Mına oşonduq-

Qor qılbaş asıl çandıñ baq—
Erdin kórky el menen
Emgegin menen elge çaq.—

dep, Toqtoqul çırqalduu turmuştı emgekten aýratıp, vólwéjt. Oşonu menen birge çırqalduu turmuşqa çete turqan emgek el menen qana wólordıqun ar dajım „emgegin menen elge çaq“—dep qajtalap ajtat. Toqtoquldun bul ırındaqı asıl pikiridin çana birli „erdin kórky el menen“—dep, el menen aýravastaj bir wólur, eldin qamın qılqan er anıq er ataqqı qonordıqun ajtqandıqı wólót. Toqtoquldun mındaı ırılar kórkómdık çaqınan qana emes, anın maanisinin terendigi, ajtqan ojunun tuuralıqı çaqınan adavıjattın eñ wıjık çerinde turat. Çana Toqtoquldun oşol uwaqtıqı ırılardan bul ırılar usul wızdın kynde da, kynu wıgynkyde, kycke ee wolo alat. Oşonduqtan Toqtoquldun ırılar, sızsyz klassikalıq adavıjat ılgylórnó kiret.

Çana Toqtoqul bul ırında al zaman ec kimge wıra qılbaş, eldin qılqan emgegi tekke sıqır, eldin çóqculuqta kyn ótkórgóndıgyn kórsetót. Çóqculuqta çasaqan el dınyjónı waa-laj wılgen. Al zamanda tıricilik qılıu óte qılın wólur, mal wadıu óte qımbat wólucu. Sındıqında mal kışının wışınan qımbat wólqon. Toqtoqul munı „Dınyje“ degen ırında:

Kelerinde dınyje,
Toluqsır sıqqan ajdajsın.
Kelerinde dınyje,
Suu sıqraçan sajdajsın.
Kelerinde dınyje,
Ózongó wıtkón taldajsın.
Kelerinde dınyje
Ólymdón weter aldajsın.
Kelerinde dınyje
Wajgeden sıqqan attajsın.
Kelerinde dınyje
Mómosy tışkón şaqtajsın.—

dep, al zamandaqı tıricılıktın, turmuştın qılın sıwıqın, wadı-tın çóqtıqun, çeke bir kışının wışına qono qalqan wadıttın turıqsızduqun ustattıq menen ajtqan. Toqtoquldun bul ırınan bir çaqında calıqınan dówólettın, ekinci çaqında qaramanca wólqon çóqculuqtın mındaı teskeı wólur qarama-qarş wıraqandıqı aşıq kórnót. Bir çaqında tenırsigen dówólettyler wólso, ekinci çaqında ıstınde ıjırp salar kışımı çóq, tojo ıcer aş çóq ac-çılanaçtarın wólqonduqun ajtat.

Al zamanda dınyjósı kelgenderdin turmuşu „toluqsıqan aj-daj“, dınyjósı ketkenderdin turmuşu „suu sıqraçan sajdaj“, dep Toqtoqul al zamandaqı tıriciliktegi qarama-qarşılıqtı çana anın adamın turmuşındaqı qızıqılıqtın óte ustattıq menen ırdap kórsetken. Al zamanda sındıqında qóqusunan qono qalqan wadıq qırındaı çılıt etip, şoolalanır kórnur, oşol zamat ele oşol qırındaı ómırnıçılık wat óken.

Toqtoquldun „Dınyjósınde“ kışını ac kózdóndıgırn, samaqan mal, wajlıq qılır alas urdurur, aqırında aram tımaq wajda ajlandırqan dınyjónın qızıqılıqtın ajtrajıt.

Azamat wólson ıstır qal,
Bul dınyjéde çırqajsın.—

dep, óz emgegi menen çetışken şajır, çoomart gıldır ótkón turmuştı ajtat. Mındaı ajtıqan pikir çalqız kışının wışına qóqusunan qono qalqan ırıs qı emes, bul óz emgegi menen çetışken çalıp emgekci eldin ırıs qı.

Toqtoquldun ırıstıu turmuştı samaqan bul ırılardı çetış-pegen malsız wıcaran ırıstıu turmuş çónınde tilek qılqan arman da emes. Bul ırılarda çalıp-çalbar ajtqan bir da tilektın ıny çóq, qajta mında qatqıra kylyp, toluq qajrat menen dınyjónı óz qolu menen ójnotmoçı wólur, ırıstıu turmuştı kózdéı umtulat. Mına ósentip, Toqtoqul el ısyn wólucu ırıstıu turmuştı şajırdana toluq qajrat menen ırdap, anın kyysın certken.

Toqtoqul oşo kezdegi quıraçan elinin kelecektegi ırıstıu kınyn qana tilebesten eldin kınymdıq tıriciligine da qamsıraj, tıricilik nasaatın ajtır ırdaqan.

Denıq soodo ertınej,
Bekerlikke wırtınej,
Erkin menen çımuş qıl
Erinceek, çalqoo dedırnej.
Erdin kycy som temir,
Erıtyge er kerek.
Ec oqaqtıq wólso
Egin ajdoo çer kerek.
Er çıgıtın wılğisi
Ercil wólót termeler.—

dep, eldi emgekke ındéjt.

Bul ırılarda Toqtoqul ec kimge kóz qarandı wólwóqon, tıd oqaqtıu, wışlıq emgekci dıjqan-carbalardı ılgı qılır kórsetót:

Çana erdin qajratyňň, erdik qylyqyň mymkunçylygyn ço-
qoru esepregen.

Атқымақ көрky çalyнда,
Алмань көрky çaqьнда,
Ақ çolворs keise tartьnva
Алтын ваşьqь varьнда.—

der, qandaј çana volvosun er azamat aman-soo kezinde erdik
qylyqyň bir çьqarьp qalyşь kerek degen. Bul taşqьn suunu
wөгөгөн аныq erdin qajratь. Biroq, bul аңьлдаqan алаңqazar
erdik emes. Er taş omqorso da анын erdigі eldin pajdasьna
çьqьsьn der ьrdaqan, Toqtoqul. Oşonduqtan al erdik aqьlqa
cenelgen el usyn volqon erdik. Eger andaj er el usyn qurman
volso, al er аныq erdik атаqqa qonot degen Toqtoqul.

Er volo turup, al er—er menen tajmaşqanda oqusunan tajqь-
lyp çьqьlqanda çaltajlar, waşьn çerge salvaj qarşьsьn çenyu
usyn qajta kyгөžkөн turuqtuu erdi ьrdaqan.

Ojloson er çigitke ereen volvojt,
Çolvorston bir tajqьlyp qalqan menen.—

der, er erden çьqьlsa, er usyn ereen emes ekendigin ьrdaqan.
El vaqan er azamat, erdik qylyqь Toqtoquleң vijik ьrdar,
alar çenyndө өcrөstөj sьn elesin qaltьrқan.

Oşonu menen birge, Toqtoqul kişige өtө tereң sьn көzy me-
nen qarap, adamьn waarь taş çarqan er volo berwejt der,
tyrduy sapattuu adamdar volorun ajtqan:

Çigittin waarь birdej waaty volvojt,
Çooluqan көөдөsynөн vuuqan menen.—

der, qolunan erdik qylyq kelweј turup ersingen көөдөkterdy
şьldьndaqan.

Toqtoqul waatyrdьqь, erdikti ьrdoo menen birge, opsuz qor-
qoqtuqtu, uşaqь, vuзuquluqtu, men-mensigendikti, maqta-
nьstьqь qordop ьrdaqan. Bular çenyndө da Toqtoqul ustatьqь
menen ьrdar, alardьn qylyqtarь birinciden çьndьqqa tuura kel-
wegendigi, ekinciden çiriktkigtin ajtьp, alar çenyndө da өlwө-
tөј sьn elesin qaltьrқan.

Kylyk minsen kyylөнyp,
Eki çaqьn qaranna.
Kөjreң atqa qonosun
Kөгyp qalqan adamqa.—

der, Toqtoqul өзynyn ьн menen oor salmaqтуu, bir myнөz-
dylykty yjretkөн. Oşentip, Toqtoqul adamьn ась sapatьn
maqтар ьrdar, adamqa qoqusunan өнөket volqon, adamьn

асы sapatьn bulqaqan çamandьq sapattardь tereң асьp көр-
өtөyp, аны qordoqon.

Dynyjөнyn kycy аşьnьp, el seksiz çaqьrdanьp, eldi vuzup çar-
qandar көwөjyp, el arasь ala volup turqan ubaqta—

Çardьlьq, wajьq kimde çoq,
Çardьsьn dep kemitpe.
Çamandaşьp er çigit
Biriңdi biriң demitpe.
Az өmyrdyn icinde
Amandaşьn kynyge
Өlwөгөngө tabьlat
Azды-kөptyr dynyje—

der, eldi ьntьmaqqa çaqьrқan. Kişі dynyjөny vijleweј, dynyje—
kişini vijler vara çatqan zamanda, dynyjөny varqьszdandьra
ьrdar, adamьn adamkerciliktyu mamilesin çoqoru көtөyp, eң
çetip turqan boorukerdik-gumanizm çyrgyзgөн.

VI

Toqtoqul ewegejsiz көp ьrdaqan. Elaqьndan өzdөrynyn tile-
gin, өzdөrynyn armanьn uqusu kelişken. Aqьn el menen ьн
arqьluu syjleşkөн. Toqtoqul kelgen çerde ьjlaqandar sooronup,
muңajqandar qubanqan. Toqtoqul quuraj tergen kelinder, qoj
qajtarqan qojcular, taan qarmaqan valdar çenyndө ьrdaqan.
Toqtoqul, көrgөн myнөzdyu oqujalaryn oşol zamat ele eң ele
myнөzdyu, көrkөm роezijaqa ajlandьrқan. Eger Toqtoquldun
ьrdaqan ьrларынын waarь qaқazqa çazylyp qalsa көp tomdoqon
kiter volor ele.

Br tyzyu çaqьnan Toqtoqul çetken sever ustat volqon. Aqьn-
dьn zamandaştarьnyн ajtuuna qaraqanda, Toqtoqul ьrdь elek-
tej elegen. Анын syjleşgen söдөry da çamaqtalyр, qooz ьr
volup çьqa wergen. Oşonduqtan aqьndьq severdik çaqьnan da
Toqtoqul qьrқьz aqьndaryнын ylgysy qatarьnda volqon.

Qьrқьz adawijatynda ьr formasь өsur çyryp oturup, volqon
çegine çetken. Br qьrқьz adawijatynda negizgi zang qatarьnda
volqon. Qajсь bir ubaqta biz çөн syjleşgendө maqtansaқ, qь-
qьzдыn el aqьndary kyrmөlyр qojvoj, çamaq sezdь qara çam-
qьrdьn өşөryndөј төkkөн. Qьrқьz aqьndaryнын аьmsavaq
ьrdaşuularьnda ьrdьn vertuezduq awalqa çetkirilgendigi wajqa-
lat. Bul çenyndө Toqtoquldun ~~Esmamaet~~, Qalyq, Аьmquł çana
waşqa aqьndar menen ьrdaşqanьn ajtsaq al çetkileң tyrdө my-
нөzdөј alat.

Mьндај ajtьş ьrlardьn çalaң ele çamaqtaşqan formasьn çana
emes, oşonçoluq daana, ustattьqь menen tez çana tereң ajtьl-

қан маанисине танданасын. Қооздуқ ес кемір қойвоқон роезияның мыңсалық теңдік менен сьқарғылыз арыне бул роезияның сьқарғылыз ең маьырқан авалқа четкөндиги волот. Қырғыздың ел ақындары ең сонун ыр улгылөрын ушундај шартта ырдар сьқарғышқан.

Қырғыз елинин турмушу роезияға өте вај. Мына ошондуқтан қырғыз елинен дунуялык адавијат кенцине кирген „Манасқа“ оқсоқон сонун роезия улгылөры сьқар отурат. „Манас“ қырғыз ел адавијатының ваь улгылөры, қана буқа оқсоқон қомотордун соң қана кичине тырлөры қырғыз елинде сексиз көр. Қырғыз елинин турмушунун вардық учуру роезияға ајландырылған. Тоқтоқул сьјақтыу, Тоқтоқулға самалаь, бирөқ алардың ыларь қыпалыр тартиптебеген ақындарымыз ең еле көр. Бир сөз менен ајтқанда қырғыздың қеринин тоосу қансалық волсо, анын роезиясы да ошонқолуқ дер ајтсақ аьрылыр ајтылғандық волвојт.

Булбул волур туулур, тартоосуз ақ таңдај ақын волқон Тоқтоқулдун улуу оқутуусу—ушұл улуу қырғыз ели, анын көлдеј салғьқан роезиясы волқон. Тоқтоқулдун ыларьның туркы виләқы қырғыздың ел адавијатынан сьқат. Тоқтоқулдун ыларь қайсы қақынан волсун, ел адавијатынан ес ајтылвајт.

Ар замандың ар учурунда қырғыз елинен Тоқтоқулға оқсоқон улуу „ақ таңдај“ ақындар сьқар, өз учурунда қырғыз елинин роезиясын өз доорунә ылаьықтај сегине четкере көтөргөн. Тоқтоқул волсо асыл тилин қомузу менен қошо саяратыр қырғыздың ел адавијатын ең вијик көтөргөн. Ақындық қақынан Тоқтоқул четкен сек, ошол учурдақы қырғыздың ел адавијатының сегі дер атасақ да волот.

Кеде қырғыздың ел адавијаты менен ақындардың сьқарған ыларьның ортосунә сек қојуу өте қыьн. Анткені, биринциден бул ел ақындарының ырдақандарь ваьтан ајақ елдик мунөзде волсо, екінциден ошол замат эле елдин мулкы волур кеткен. Ошондуқтан Тоқтоқул қырғыз елинин роезиясын форма қақынан қорьор, өз учурунә қараға ақа қаңь вақыт верип, қайталавастај волқон керктуу роезия улгысын қырғыздың адавијатынә қоьқон. Тоқтоқул өзунун ыларьның вақытынан қаңьықы қақынан қырғыздың ел адавијатынә өзунсө чеке бир қарааң волур кирет.

Тоқтоқулдун сьқармаларың мејли мунөз қақынан волсун, мејли форма қақынан волсун, анын ел адавијатынан аьратуу қыьн. Анын ыларь ваьтан ајақ толуқ елдик мунөзде волур елдин өз мулкын

Тоқтоқул өзунун сьқармаларың бул мејики, тиги елдик дер сектеген емес. Өзы да ел адавијатынан—қомоқтордон бир қатарың ырдақан, Маселен: „Қаныз-Байыз“, „Кедејқан“, „Шьрдақык“, „Мөөр“, „Қурманбек“, „Шекер-Шекирет“ қана ушр сьјақтыу толуқ қатқан бир далај қомоторду ајтыр, ыларды ырдақан. Буларды Тоқтоқул елде қандај ајтылса ошол қана қалымы менен қалтыра вервестен, кеде булардың сөө қомотыр тырлөрын роезияға көсугур, алардың гөројлорунун елестерин анықтар, мунөздөрын кысөтыр, ырына сулуу көрк верип ырдақан. Тоқтоқул ајтқан қомотор, ылар еми дақы қооздуқ кысөкө ее волур, ошону менен бирге, елдин өз мулкы волур қала верген. Маселен, Тоқтоқул „Кедејқанды“ кичинекеј сөө қомотон соң роемақа ајландырылған. Ошондуқтан, қалыр қырғыздың ел ақындарының сьқармаларың ел адавијатынан сектөө өте қыьн. Ел адавијатының вардық тырунө өмыр верип, анын қооздуқын арттырғандар Тоқтоқул сьјақтыу ақындар волқон, ошону менен бирге ал ақындардың адавијатын өстыгур, алардың сьқармаларыңә улгы верген ел адавијаты волқон.

Тоқтоқулдун ыларь ваьтан-ајақ елдик мунөзде волқон. Анын ырынан қырғыз елинин елдик мунөздөры ең асық көрынөт. Елдик мунөз дегенде, адавијаттан орун алқан қырғыздың турмушунун, тирчилигинин этнографиялык өзгөсөлыктерын елдин мунөз, адаттарың ајтрайымыз. Мында елдин талавының, салт-санаасының, анын адамкерчилиқтыу асыл мамилелеринин адавијаттан орун алышың ајтамыз.

Тоқтоқулдун ырындақы қерин—елин векем сыжөндык ердик, адилеттик, адамгерчиликтуулыктын ваарь қырғыз елинин бир асыл мунөзу. Ушұл сьјақтыу қырғыз елинин асыл мунөздөрынун ваарь Тоқтоқулдун ырынан ајныбастај волур орун алқан.

Қырғыз ели ене, атақа соң сы, соң мееримдуулык менен мамиле қылған. Тоқтоқулдун енесі, валасы қөпундөгы ырдақандарь қырғыз елинин бул мунөзун асық ајқындајт. Ајдоодо қыргөң қеринен қасыр қөнегөн ақын енесі қөпундө мындајса ырдақан:

Ајлымды көздеј қол тартиым
Ақ шумқар қуштай қақымыр.
Алты арқар қылды батқыса
Алты ајланыр емизген,
Ајланајын арыкөт
Ақ сьтынды сақымыр.

Енені мыңсалық ваалар, анын мыңсалық сыжөң қырғыз елинин сезимин роезияның четкен қооздуқ кысу менен Тоқтоқул ыр-

қан маанисіне танданасын. Қооздуқ ес кемір қойвоқон роезияның мыңсалық теңдік менен сьқарғылығ арыне бул роезияның сьқарғылығ ең маьырқан авалқа четкөндиги волот. Қыргыздын ел ақындары ең сонун ыргылығын ұшундај шартта ыргар сьқарғыған.

Қыргыз елинин турмушу роезияға өте вај. Мына ошондуқтан қыргыз елинен дунуялык адабият кенцине кирген „Манасқа“ оқсоқон сонун роезия ылғылығ сьқар отурат. „Манас“ қыргыз ел адабиятының вағ ылғылығ, қана буқа оқсоқон қомотордун соң қана кичине тырлығ қыргыз елинде сексиз көр. Қыргыз елинин турмушунун вардығ учуру роезияға ајландығыған. Тоқтоқул сьјақтыу, Тоқтоқулға самалағ, бироқ алардын ыргары қыялыр тартиптебеген ақындарыыз ең еле көр. Бир сөз менен ајтқанда қыргыздын қеринін тоосу қансалық волсо, анын роезиясы да ошонқолуқ дер ајтсақ аьығылыр ајтыландығ волвојт.

Булбул волур туулур, тартосуз ақ таңдај ақын волқон Тоқтоқулдун улуу оқутуусу—ушұл улуу қыргыз ели, анын көлдеј салыған роезиясы волқон. Тоқтоқулдун ыргарынын туркы булақ қыргыздын ел адабиятынан сьқат. Тоқтоқулдун ыргары қайсы қақынан волсун, ел адабиятынан ес ајтывајт.

Ар замандын ар учурунда қыргыз елинен Тоқтоқулға оқсоқон улуу „ақ таңдај“ ақындар сьқар, өз учурунда қыргыз елинин роезиясын өз доорунда ылаьықтај сегине четкере көтерген. Тоқтоқул волсо асыл тилин қомузу менен қошо саяратыр қыргыздын ел адабиятын ең вијик көтерген. Ақындық қақынан Тоқтоқул четкен сек, ошол учурдақ қыргыздын ел адабиятынын сегі дер атасақ да волот.

Кеде қыргыздын ел адабияты менен ақындардын сьқарған ыргарынын ортосына сек қойуу өте қыян. Анткені, биринциден бул ел ақындарынын ыргандары вастан ајақ елдик мунөзде волсо, екінциден ошол замат эле елдин мылқы волур кеткен. Ошондуқтан Тоқтоқул қыргыз елинин роезиясын форма қақынан қоршор, өз учурунда қараға ақа қапы вақыт берип, қайталавастај волқон көрктуу роезия ылғысын қыргыздын адабиятына қошқон. Тоқтоқул өзунун ыргарынын вақытынан қапылығ қақынан қыргыздын ел адабиятына өзунсө чеке бир қарааң волур кирет.

Тоқтоқулдун сьқармаларын мејли мунөз қақынан волсун, мејли форма қақынан волсун, аны ел адабиятынан аьыратуу қыян. Анын ыргары вастан ајақ толуқ елдик мунөзде волур елдин өз мылқын

Тоқтоқул өзунун сьқармаларын бул мејики, тиги елдик дер сектеген емес. Өзы да ел адабиятынан—қомоқтордон бир қатарын ыргдаған. Маселен: „Қанығ-Байығ“, „Кедејқан“, „Шырақбек“, „Мөөр“, „Қурманбек“, „Шекер-Шекирет“ қана ушр сьјақтыу толуқ қатқан бир далај қомоторду ајтыр, ыргарды ыргдаған. Буларды Тоқтоқул елде қандај ајтыса ошол қана қалымы менен қалтыра бервестен, кеде булардын қөө қомотқ тырлығын роезияға көсугур, алардын геришорунун елестерин анықтар, мунөздөрун кысөтүр, ырна сuluу көрк берип ыргдаған. Тоқтоқул ајтқан қомотқор, ыргар еми дақ қооздуқ кысөк өе волур, ошону менен бирге, елдин өз мылқы волур қала берген. Маселен, Тоқтоқул „Кедејқанды“ кичинекеј қөө қомотқон соң роемаға ајландыған. Ошондуқтан, қалры қыргыздын ел ақындарынын сьқармаларын ел адабиятынан сектөө өте қыян. Ел адабиятынын вардығ тырунө өмыр берип, анын қооздуқын арттырқандар Тоқтоқул сьјақтыу ақындар волқон, ошону менен бирге ал ақындардын адабиятын өстыгур, алардын сьқармаларына ылғы берген ел адабияты волқон.

Тоқтоқулдун ыргары вастан-ајақ елдик мунөзде волқон. Анын ырна қыргыз елинин елдик мунөздөру ең асық көрунөт. Елдик мунөз дегенде, адабияттан орун алқан қыргыздын турмушунун, тирчилигинин этнографиялығ өзгөсөлыктерын елдин мунөз, адаттарын ајтраьыз. Мында елдин таламынын, салт-санаасынын, анын адамкерчилиқты асыл мамилелеринин адабияттан орун алысын ајтамыз.

Тоқтоқулдун ыргары қерин—елин векем сьйгөндүк ердик, адилеттик, адамгерчиликтуылықтын ваары қыргыз елинин бир асыл мунөзу. Ушұл сьјақтыу қыргыз елинин асыл мунөздөрунун ваары Тоқтоқулдун ырна ајныбастај волур орун алқан.

Қыргыз ели ене, атаға соң сьј, соң мееримдуылык менен мамиле қылған. Тоқтоқулдун енесі, валасы қонундөгу ыргандары қыргыз елинин бул мунөзун асық ајқындајт. Ајдоодо сьрген қеринен қасыр қөнөгөн ақын енесі қонундө мындајса ыргдаған:

Ајлымды көздеј қол тартым
Ақ шумқар қуштај қақылыр.
Алты арқар қылды батқыса
Алты ајланьр емизген,
Ајланајын арыкем
Ақ сьтынды сақылыр.

Енені мыңсалық ваалар, аны мыңсалық сьйгөн қыргыз елинин сезимин роезиянын четкен қооздуқ кысу менен Тоқтоқул ырг

Ө М Y R ✓

At агъvas bolsocu,
Çaş qaгъvas bolsocu,
Çaratqanь сьп volso
Çaj-çajьna qojsocu.

Qьзы оңvos bolsocu,
Qьz vurulvas bolsocu,
Kөгөгөny сьп volso
Gyldər solvos bolsocu.

Çivек оңvos bolsocu,
Çigit өlvөs bolsocu,
Çigit menen qьz өlsө
Çerge көmvөs bolsocu.

Cөр quuravas bolsocu,
Kөz tunarvas bolsocu,
Qьзы çyzy vurulup
Qьz quavarvas bolsocu

Qartan өmyr çьjьrma veş
Çaşqa varar bolsocu,
Qajran çandь qol menen
Çasap alar bolsocu.

☆
Өзөңгө elim tolsocu,
Өмыр өтпөс bolsocu,
Çаşқа ачал келбес bolsocu,
Çақшы adam өлбөс bolsocu.

☆
Balalыqta gyl sajrap
Balapan quştaj tolorsun,
Qajran өмыр өткөн son
Qajшыр келбей qojorsun.

☆
Арқымақ болсоң nojorsun,
Ақ volot болсоң çojorsun,
Altындаj өмыр өткөн son
Артына келбей qojorsun.

KERBEZ[✓]

Tolqop tartqan qyl arqan
Tor qaşqa attып kermesi,
Tor çыянда sajrataqan
Toqtoquldun kerbezi,
Tolqun çашың өткөн son
Tolqonur qajтыр келбесpi!

☆

Eki qavat qyl arqan
Elik surdun kermesi,
El icinde sajrataqan,
Esiz Toqoң kerbezi,
Esil çашың өткөн son,
Esteseң qajтыр келбесpi!

☆

Bura tartqan ala arqan
Buurul attып kermesi,
Muqam-muqam sajrataqan
Bulbul Toqoң kerbezi,
Bul dyjnөdөн өткөн son
Burulup qajтыр келбесpi!

☆

Ajьpsьz qarmap sot qьlp
Ajdaqanda kerbezim,
Ajnektej kəzym casьrap
Çajnaqanda kerbezim.

☆

Artьma qolum cьncьrlar
Bajlaqanda kerbezim,
Aman vol qьrqьz elim dep
Sajraqanda kerbezim.

☆

Qatьn valam cьrqьrap
Qalqandaqь kerbezim,
Qan zalim vaşqa qarapь
Salqandaqь kerbezim.
Qaptaqan selge qajran vaş
Barqandaqь kerbezim,

☆

Alьsqa ajdar elimden
Bəlgəndəgy kerbezim,
Almadaj vaşьm azartь,
Kərgəndəgy kerbezim.
Açalьm çoq əlvəstən
Altь san qьrqьz kəp çurtqa
Kelgendegi kerbezim.

☆

Çyrəgьm kujьp qьjnoodo
Çyrəndəgy kerbezim,
Tutqunqa tyşyp zarlaqan
Tьrmədəgy kerbezim.

☆

Çьlanajaq çьlanvaş
Başqandaqь kerbezim,
Aqьl esten açьrap
Şaşqandaqь kerbezim.

☆

Kəzymdyn çaşьn burcaqtaj
Çacqandaqь kerbezim,
Qatьn qьrqьz eldi ester
Qacqandaqь kerbezim.

☆

Qaraqaj qomuz vaьtalap
Çarqandaqь kerbezim,
Qomuzuma temir zьm
Taqqandaqь kerbezim.

☆

Qol butum vajloo qorduqta
Çatqandaqь kerbezim,
Çergelyy qьrqьz qalqьmь
Tapqandaqь kerbezim.

GÜLDƏP AL!

Qara kirmə şajə kijir
Bojloqula qızdar aj,
Qadır, kənyl var saqta
Ojnoqula qızdar aj,
Qajrlyr kelbejt əmyryn
Ojloqula qızdar aj,
Ojnoj alvaj, kylə alvaj,
Ojnoqondu bile alvaj,
Qajran çaştə qartajtyr
Qojvoqula, qızdar aj!...

Qəzyl kirmə şajə kijir
Bojloqula qızdar aj,
Qəzyl kənyl var saqta
Ojnoqula qızdar aj,
Qylsajyr kelbejt əmyryn
Ojloqula qızdar aj,
Ojnoj alvaj, kylə alvaj,
Qəzyl kymyn ətkəryr
Qojvoqula qızdar aj!...

Qajran əmyr varənda,
Balalyqtyn saqənda,
Kylqajyrdaj guldəp al
Kylgyn çaşyn varənda,
Qarəlyq quyr çetken son
Qajran əmyr ətkən son,
Qara sım vasyr denəndi
Qalarsyn çerdin çajənda...

NASIJAT ԵՐ

Er çigit kyərəspəgyn valvan menen,
Balvandy çəqə alvajsyn calqan menen,
«Oşonu bir çəqəpastan», çəqəlym dəp,
Əmyryn ətyr ketet arman menen,
Ojloson er çigitke eren volvojt
Çolvorston bir tajəlyr qalqan menen.

Qarmatpajt əmyr cirkin quuqan menen,
Atadan altoo volvojt tuuqan menen,
Aqmaqtyn qarasy çəq tuuqan menen,
Er çigit çoldos volvo utuqan menen,
Çamanqa meenet beker qylyqan menen,
Şuru adam alal volvojt şuuqan menen,
Çigittin vaary birdej vaaty volvojt
Çooluqun kəədəsynən vuuqan menen.

1408 U LGY BRLAR 14071

Dajranın kërky kemedè,
Balanın kërky enede,
Aqyl ajtsađ tıñsavajıt
Aqmaqın kërky çemede

☆

Вьсақтың кërky қынында,
Сықынның сьнь қулунда,
Azamat bolsođ er çigit
Ardaqtuu işten qorunba.

☆

Şiberdin kërky mal menen,
Сықынның kërky çal menen,
Сьлдьздај çanqan qara көз,
Çigittin kërky çar menen.

☆

Saqaldın kërky calda var,
Suluunın kërky qalda var,
Suqtanıp çyrwøj ar kimge
Syjgönyndy tandap al.

☆

Tyn menen çojloј basqanda,
Tylkylөр tyşөt qarqanqa,
Tyn eken dep er çigit
Maqsatından çazqanba.

☆

Çaman adam belgisi
Өз қамь усун çygyret,
Çaqşь adamдын belgisi
El қамь усун kyjynөt.

☆

Eckinin kërky töl menen,
Egindin kërky çer menen,
Eliktin kërky tөр menen,
Er çigit kërky el menen.

☆

Bulbuldun kërky gылdө var,
Bcsьnн kërky yndө var,
Aq şumqar ucsa asmanqa
Amalьn bolso yndөp al!

☆

Çajloonun kërky қымьзда,
Kişinin kërky ьгьста,
Намьсь усун çoo saјqan
Baatьrdьn kërky uruşta.

☆

Ajazdьn kërky muzda var,
Alqьrdьn kërky quşta var,
Tamaқтың kërky tuzda var,
Saamajdьn kërky qьzda var.

☆

Çamqьrdьn kërky tumanda,
Byrkьttyn kërky qьraanda,
Bajqavaj çyrsөn qoqustan
Qor bolorsun çamanqa.

☆

Tujqundun kërky tьlekte,
Baatьrdьn kërky çyrekte,
Balvandьn kërky bilekte,
Өrdөktyn kërky çyrekte.

☆

16 Qulrunup tuurda taransa
17 Quştun kërky tьlekte.
18 Qoşamatсь quulardь
19 Qondurba da tynөtpө.

☆

Qьльctьn kërky qurcunda,
Qunduzdun kërky ьгьtьnda,
Aльşqan duşman çoo çense
Azamat kërky çurtunda.

☆

Baq-daraq kerkü gylyndø,
Baqsълып kerkü çininde,
Muqam-muqam sajrasa
Bulbuldun kerkü ynyndø.

☆

Arqъmaq kerkü çalynda,
Almanъп kerkü şaqъnda,
Aq çolvors kelse tartъnva
Altъп vaşъп varъnda.

☆

Mыltъqtъп kerkü oqunda,
Miltenin kerkü soqunda,
Çajъlyp maъп semirse
Çajъttъп kerkü sonunda.

☆

Tujaqtъп kerkü tulparda,
Qanattъп kerkü şumqarda,

☆

Qulundun kerkü çylyqda,
Qaz qanattap el tursa
Aş-tojdun kerkü ыcsъda.

☆

Temirdin kerkü øgøede,
Çьqastъп kerkü mømøede.

☆

Vaatъrdъп kerkü mandajda,
Secendin kerkü taңdajda,
Bireer tyrkyn er çigit
Çetişpej çyret er qajda.

☆

Sъjapъп kerkü qalamda,
Sъgъndъ ajtra çamanqa,
Sъr alyşъp, sъr tyjgøn
Sъndaşъп kelet salamqa.

☆

Çavdyqtъп kerkü çorqodo,
Çanaza, doogon moldodo,
Çaman adam çьgъldap
Çaqъп volot olçorqo,
Çavdyqъp çyrse çigitti
Çaqъrsъп dep qordovo.

34 Qozusu qoşo çajъlsa
37 Qojdun kerkü irikte,
38 Aqъly toluq azamat
39 Ajgъlvas qurvu ilikte,
40 Tunuq mycø, tulpar sъп
41 Duvandъ vuzqan kylykte.

☆

38 Suluunun kerkü kelbette
39 Şurunun kerkü vermette,
40 Qolundan kelbes bir işke,
41 Qor volup kønъl degdetpe.

☆

42 bntъmaq volso qalqъnda
43 Duşmanъndan tartъnva,
44 Ajvatъ var çigittin
45 Ataqъ qalat artъnda,
46 Kъçyrmøn erdin kycy øtøt
47 Kъmyş menen altъnqa,
48 Kycyq varda er çigit,
49 Kъmyş øңdyu çaltъlda.

☆

50 Eşendin køony zikirde,
51 Uurunun køony pikirde,
52 Orozodo moldolor
53 Opuldaşat bitirge.

☆

54 Sopunun køony azanda,
55 Sorqoqtun køony qazanda,
56 Sъп volso da çan kecti
57 Çьdaj veret qasamqa.

☆

58 Mergendin køzy miltede,
59 Orqoqtun køzy kylcøde.

☆

60 Çaqşь attъп kerkü çal menen,
61 Suluunun kerkü qal menen,
62 Bulbuldar taңşьp sajraşat
63 Buralqan qьrcъп tal menen,

Çajloonun kerký acýlat
Çajdarý sarwa mal menen,
Qarýsa da kempirler
Qalçaqdaşat cal menen.

☆

Çerdin kerký acýlat
Çajqý çaşyl gyl menen,
Çaj sýpatý bir sonun
Çandýn waarý dýrwөгөн.

☆

Dýjqandýn kerký çer menen
Kylykty sawat ter menen.
Qadýrlaş wolso ölgөncө
Qatýndýn kerký er menen.

EMNE QYZYQ ✓

Kýrwөң-kýrwөң çygýrtyр,
Kylykty mınsen bir qyzыq,
Ajdaһыңdy qubantыр
Asyldь kijsen al qyzыq,
Azamat erge tabыlsa
Ajnektej suluu çar qyzыq.

☆

Çaqşь at minip qubanыр,
Çalynduu çyгөk сыңdalыр,
Çaraşqtuu kijinip
Çaqaldanыр sьlanыр,
Çaşyl çibek şaj көjnөk
Çarooker suluu qyz syjsen
Çaşыһыңdy bir qyzыq.

☆

Emgek etip çaşыңdan
Elge çaqsaң en qyzыq
Eki qurwu waş qoşur
Erkeleşsen sen qyzыq,
Erikkence syjyşur
Elesteşsen ten qyzыq,
El coqula kelgende
Elirişke men qyzыq.

☆

Kelin-qyzqa çaraşqan
Kerenelyu şaj qyzыq,
Qarý kempir-caldarqа

25 Qant salqan qara caj qızıq,
Ojnoo kezde baldarqa
Ooz çarma taj qızıq.

☆

28 Ömyryndyn icinde
Öbögöngö miñ qızıq,
Alqanıñ çaqıñ çar bolup
Ajqalıñır uqlasañ
Aj çarqıñ tyn qızıq,
Kelin-qızdın körküne
Ajt, ajvañ kün qızıq,
Qoço, moldo, eñenge
36 Qoço, namaz, din qızıq.

QURDAŞTYN KÖÖNÜN

BILIP ÖTÜ

38-76-49. 71 Attuuqa çöö çetalbajt,
72 Eköögö, biröö batalbajt,
+ 73 Eki at mingen kec qalbajt,
74 Eldyy tylky ac qalbajt,
75 Er çigittin belgisi
76 Ec nersedän çazqanbajt.

☆

84 Cañ sozulat tamandan,
85 Çaqıñlıq kelbejt çamandan,
86 Qılsajır kelip bir tijip
87 Qıjalı oroj qamandan.

☆

88 Orojluq belgi bolušta
89 Oquun keni orušta,
90 Ojuñ menen kyy calır
91 Ojnoqto qolum, qomuzqa.

☆

99 Azamat erdin çyryşy
100 Arqamaq attaj arştajt,
101 Qol tajaqı bolso da
102 Qurbusunan qalıspajt,
103 Çalqan, çazyq söz syjlep
104 Çamandıqqa varıspajt.

☆

105 Aq rejildyy azamat
106 Adamqa qılbajt qıjanat,
107 Bojqo çetken qızqa oqşop
108 Bolumsuz işten ujalat,

100 Oгqu-варqъ syjлөвөј
110 Oгunduu bolot azamat.

☆

115 Aqыbь toluq azamat
116 Aldoo sөzгө bat kirвеjt,
117 Asьlcu bolso bir duшman
118 Amalьn таар четkirвеjt,
119 Саман менен ваş qоşson
120 Таң атраjt da, kec kirвеjt.

☆

121 Aj tegerek savь çоq,
122 Altь miң çьldьz çarqьrap
123 Ajaqtaj ajca tavь çоq.

☆

124 Çarqanattьn çyny çоq,
125 Ajvan attьn tili çоq,
126 Mекterke atam vergen çоq.
127 Maanige tilim kelgen çоq.
128 Çaqşь adamda naaluu çоq,
129 Çalqoo naadan ištevej
130 Çatьp icet qaruu çоq,
131 Apьrьbьp, qalp ajтьp
132 Ala өpkө bolot arь çоq.

☆

133 Kee birөөnyn uulu çоq,
134 Uulu çoqtun muunu çоq.

☆

135 Dьjqandardьn qarđь toq
136 Soodagerde nisar çоq.

☆

Birdi tapsaң kijip өt,
Birdi tapsaң minip өt,
Çaş kыnyңdun ьraattьn
Çaştьqьnda syrup өt,
Qubаньşьp bir çyryp
Qurdaştьn көөнyn bilip өt.

☆

137 Qarь da vol, çaş da vol
138 Qadьrлаşqьn tiryunde,
139 Qalat qo bir kыn altьn vaş.
140 Qazьlqan көrdyn tyvunde...

NASIJAT BRLAR

Deniң soodo erinвеј
Bekerlikke verilвеј,
Erkin menen çumuş qьl
„Erinceek, çalqoo“ dedirвеј.

☆

Erdin kycy—som temir
Erityygө er kerek,
Ec ooqatьn volboso
Egin ajdoo çer kerek,
Er çigittin belgisi
Ercil bolot termelep,
Өz qolunda volboso
«Өldym» desen kim берет?
Kycың varda ištep көn.
Kylyp, çajnap er çigit,
Kynymdykty ojlөoj.
Qulaq vajlap, çer çivit.

☆

Çaqşь azamat tyrdөнyp.
Çalьrttaqan çalьndaj,
Өzyn өzy asьrajt.
Uuruluqqa malьnvaj.
Ujatьn ojlop ar ubaq
Uşaq sөzгө çalьnvaj.

☆

Tyrynyp ištep er çigit
Tişin varda taş çajna,
Ireetinđi tyzetyp
Ištebesen mal çajda?

Egin ajdap, səvyn sar,
Emgeginden pajda tap,
Azamat volsoñ aq işter
Azdyr-kərtyr malñn vaq.

☆

Er çigittin belgisi
Qajrattuu volot çalyndar,
Qolunda malñn volboso,
Opojvu ooqat tavylmaq?

☆

Əlməjynce qor volbojt
Əksygən menen neeti aq,
Çamandyqqa çalyñvaj
Əz vaşyna əzy saq.

☆

Əlvəj tiryy qalvajşyn
Çan amanat ojlör vaq,
Brqyrşpa tiryündə
Brşs aldñ ıntymaq...

☆

Malñ var dep virəənyñ
Bajlyqyna suqtanva,
Aciulu volup er çigit
Aqsamdyqqa sut malva,
Kərkəndykkə çəndirip
Kəryngəngə maqtanva,
Alyr qalqyn Toqondun
Ulyylyy səzyn uqqanda.

☆

Qarəzdar volvo er çigit
Kətməgə vurulup,
Avijrindi ketirip
Alasa kelet ciburup,
Andan kərə egin vaq
Alyñ varda çulunup,
Qajda qacat ырşqy
Əz ele əsət qurulup.

☆

Esiñ ketse ecki vaq,
Ecki tuujt yc ulaq,
Ajranlydy mol qylyp
Saan veret yc ıvaq.
Ec volboso ekiden
Egiz tuujt ulaqyn,
Eşiginden ermen çejt
Estevej toonun tulanyn.

☆

Egin ajdap çaqşş vaq
Çazynda çəqat çaltıydaj,
Qamradan aşyr qar tolöt
Baaş qyzy altıydaj,
Çaşynda qylyqyn meenetti
Çalqoolonup tartıñvaj,
Qardy tojvojt adamdyñ
Qajrat menen iş qylvaj.

☆

Qacqy volot kee aqmaq
Qaracaqa tavalvaj,
Qojo veret aqşy
Qatynyn erter vaqalvaj.

☆

Işter çatsa bir dyjqan
Qyt-qyt kylyp tavalajt,
Dyjqan da quup vaj da quup
Ekəənen ten talaalajt.

☆

Andaj şyjqy şumdarqy
Azamattar vajlanvajt,
Aşyq-ajşym azamat
Arqymaq attaj şajdandajt.

☆

Qarəzdar volvo sytqordon
Bardıq malñn syt qylat,
Bir çylda eki tuudurup.

АЛЫМҚАНҚА*

Atqa salqan dildejsin,
 Асылқан қызы гүлдәйсін,
 Bir kuny ooru, bir kun soo
 Алымқан, азавың тартса билејсің.

Betegelyu majdanьm,
 Bejli çaqşь çajdaгьm!

Kөлөкөlyu majdanьm,
 Kөөny çaqşь çajdaгьm!

Buqardьn toosu buruluş,
 Burulup ucат uluu quş,
 Burulup maqa kele ket,
 Алымқан, муңдууқа салгај қыјьн іш!...

Qaşqardьn toosu qajrьbьş,
 Qajrьbьp ucат uluu quş,
 Qajrьbьp maqa kele ket,
 Алымқан, қатърқа салгај қыјьн іш!...

* Тоқтоқұл ел ығын өзүнүн сүйгөнүнө арнап ырдап, ушул ырға салып „Çaş qьjal“ деген күү сыңарған.

Sar keşter tikken çooluqun,
 Sar sanaa qьlat çoгуquң,
 Kөk keşter tikken çooluqun,
 Kөр sanaa qьlat çoгуquң.

Toqtoquł certken „Çaş qьjal“
 Тыңдасаң volo Алымқан,
 Aq şajь çooluq qoլqo aлыр
 Bulqasaң volo Алымқан,
 Az kuncylyk өmyрдө
 Çьrқasaң volo Алымқан!...

DYNYJƏ *✓

Kelerinde dynyje
Toluqşur cыqqan ajdajsın,
Keterinde dynyje,
Suu cыrvөгөн sajdajsın.

Kelerinde dynyje
Asmandaqь kyndөjsyn,
Keterinde dynyje
Qajqьluu көnүл kirdejsin.

Kelerinde dynyje
Өzөngө vytкөн taldajsın,
Keterinde dynyje
Өlymdөн veter aldajsın.

Kelerinde dynyje
Mөmөlyy daraq şaqtajsın,
Keterinde dynyje
Suu cөtpegen qaqtajsın.

* Dynyje—Çaşcыьq, өmyr degen maanide.

Kelerinde dynyje
Almac өrkөc lөktөjsyn,
Keterinde dynyje
Tulpar minsen cөtrejsin.

Kelerinde dynyje
Arqьmaq minip ojnojsun,
Keterinde dynyje
Ajlanьp ucqan torqojsun.

Kelerinde dynyje
Adьrdan soqqon cөldejsin,
Keterinde dynyje
Qol cөtpes asqa veldejsin.

Kelerinde dynyje
Aj menen kyndөj caryqьsın,
Keterinde dynyje
Tamaпь tyşkөн caryqьsın.

Kelerinde dynyje
Qoş tegirmen noodojsun,
Keterinde dynyje
Kөz cөtpes vijik zoodojsun.

Kelerinde dynyje
Altьn cаqoo quştajsın,
Keterinde dynyje
Qьşqь silde, muzdajsın.

Kelerinde dynyje
Altьn taqa tulparsın,
Keterinde dynyje
Artьnan quusa cөtkirves
Ajlanьp ucqan şumqarsın.

☆

Kelerinde dynyjə
Uruuda kylyk duldulsun,
Keterinde dynyjə
Ujasyn vuzqan vutbulsun.

☆

Kelerinde dynyjə
Taşqyn dajra seldejsin,
Keterinde dynyjə
Qarmatpas voroon çeldejsin.

☆

Kelerinde dynyjə
Altyn tutqa tyrkyksyn,
Keterinde dynyjə
Tuurdan qacqan vyrkytsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Qajrattuu erdin mylkysyn,
Keterinde dynyjə
Qarqanqa tyşken tylkysyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Bajgeden syqqan attajsyn,
Keterinde dynyjə
Məməsy tyşken şaqtajsyn.

☆

Kelerinde dynyjə.
Kənylyn qursant volorsun,
Keterinde dynyjə
Kök şumqar alqan qojonsun.

☆

Kelerinde dynyjə
Qurbuluu toodo ularsyn,
Keterinde dynyjə
Qıjruqun çancqan çylansyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Kök vclot şamşar qançarsyn,
Keterinde dynyjə
Kəksəo volqon caldajsyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Çoo qasrgaŋ erdejsin,
Keterinde dynyjə
Kejigen menen kelbejsin.

☆

Kelerinde dynyjə
Keryude çajyq qonuşsun,
Keterinde dynyjə
Qarqaqy synqan qomuzsun.

☆

Kelerinde dynyjə
Sytarma qalyn toqojusun,
Keterinde dynyjə
Çyrtlyqan teri coqojusun.

☆

Kelerinde dynyjə
Aq yjə salqan ajneksin,
Keterinde dynyjə
Tutqasyn synqan çajneksin.

☆

Kelerinde dynyjə
Ala qar çatqan vijiksin,
Keterinde dynyjə
Mergenden qacqan kijiksin.

☆

Kelerinde dynyjə
Kökələp öskən çynarsyn,
Keterinde dynyjə
Şamaldan qacqan tumansyn.

☆

Kelerinde dynyjə
Tolquqan keldəy şardajsyn,
Keterinde dynyjə
Tomuqu tyşken tajdajsyn.

Kelerinde dnyujə
Çəjəgma vəş çəştəjəşən,
Keterinde dnyujə
Çəbəqan qara cəctəjəşən.

Kelerinde dnyujə
Qaraqə tamda cəraqəşən,
Keterinde dnyujə
Qarəşəg cəgen ulaqəşən.

Kelerinde dnyujə
Ajeşəqə altən tuudəjəşən,
Keterinde dnyujə
Sooləqon quduq suudəjəşən.

Kelerinde dnyujə
Bulutsuz tijgen kəndəjəşən,
Çanaşa cəqəşən ɣqalqan
Çazəqə talda jəyrdəjəşən,
Keterinde dnyujə
Bulut vəsqan tündəjəşən,
Qaragəşən qalsə kənyulən
Qarəmasə qoləqo kirəjəşən.

Kelerinde dnyujə
Tynkəşən çarəq əjdəjəşən,
Adaməşən kənyulən sergitkən
Çaşəl gəyduy çəjdəjəşən,
Keterinde dnyujə
Qajəşən qarəq qəjəvoqon
Qajəşən cəqə vəjdəjəşən.

Kelerinde dnyujə
Çəjəqalqan ɣraç cəpəjəşən,
Çaşəldanəşən vuruqsən
Tuş-tuş çəqəqə kəkəjəşən.

Keterinde dnyujə
Eşikdən tərğə ətrəjəşən,
Çarəbəqəqə təjəntəşən
Çarəbənəndə ərttəjəşən.

Kelerinde dnyujə
Bir tuuqandan ɣnaqəşən,
Kəndəjəşən, tündə çarəq etkən
Kəvhar, çəqut cəraqəşən,
Keterinde dnyujə
Duşmanəşən ɣraaqəşən.

Kelerinde dnyujə
Çəz vəyrdəgən tereksinə,
Çəqaldantəşən kənyuldu
Çəş-qarəqə kereksinə,
Keterinde dnyujə
Tuvy tüşkən cəleksinə,

Kelerinde dnyujə
Byr əlqan qəşən talda jəşən,
Təttuuluquq təmşəntəşən
Şəkər mənəşən vəlda jəşən,
Keterinde dnyujə
Azytəşən əlda jəşən.

Kelerinde dnyujə
Çəşəqəluu yjdəjəşən,
Keterinde dnyujə
Çarəbənəndə sūjəjəşən.

Kelerinde dnyujə
Təşər cəqəqan vulaqəşən,
Keterinde dnyujə
Çəlsiz əşkən cəraqəşən.

Kelerinde dynyjə
Ot çaqraj orqur çajnajsın,
Kyn tijgendej çarqar,
Kylə vaqır çajnajsın.

Dynyjə cirkin uşundaj,
Qoluñdan qacqan quşuñdaj.

BEŞ QAMAN* ✕

1 Aqmat, Dýjqan aldamcъ,
Ataqan, Miñvaj çalqancъ,
Egemberdi, Baqtýjar
El çegenge çardamcъ.

5 Qol quradъ beş qaman
Murunqudaj çarmaqqa,
Qoroodoqu qoj turmaq
Qorqool berbejt çeti ata**

9 Çeti atanъn taş varaq
10 Taş varaqda vatraqan,
11 Saap-talap, çep çygyр
12 Buqaradan ajrylqan
13 Rýsqulbektin beş çaman.

14 Kerimvaj menen Murzaqan,
Kelsen qardъñ çaryldъ,
Tört miñ yjlyu çeti ata
Tökpej qojvojt qanъndъ.

* Ketmen-Tөвөдө Aqmat, Dýjqanva), Murzaqan, Ataqan çana Miñvaj degen beş manap boluşqan. Bular Rý qulbek degen xandъn baldarъ. Eldi ajavaj ezip, qorduq kersetyşken. Toqtoqul bul manaplarqa qarşy ыrdap, eldi Rýsqulbektin baldarъna qarşy yndөгөн.

** Çeti ata—Rýsqulbektin baldarъna qarşy Sarttar çana Baqъş degen el qarşy cъqыşqan. Ar qarşy uruudan qoşuloqandъqtan Toqtoquidar çaqıtъ „Çeti ata“dep qojuşqan. Bir atadan taraqandъqtan Rýsqulbektin baldarъ israpъ „Bir ata“dep qojuşqan.

18 Çedirmek tırqaj çeti ata,
Aralatpajt Arьmьdь *

☆

Сьрьм сальр ел çedin,
Сьрьратьр çardьнь
Çalqьz atьn sen çedin.

☆

32 Çaқьm көрдүң вајлардь.
Çamьuqara birikti**
Tavalbassьң ajlaңdь.
Buqaraңьn sanatь
Kinegene cijildi,
Sijaz qur dep çiberdi
Boluşuң menen vijindi,
Tavalbajsьn weş qaman
Qorqolorqo ijindi.

☆

34 Çetim çesir aьsьzqa
Qaravadьn weş qaman,
Çetilsin dep çardьнь
Sanavadьn weş qaman,
Çep-ickenden waşqanь
Qaalavadьn weş qaman.

☆

36 On aьjqa bir сьртьn
Orozaalь qarьнь,
Butyn eldin aқьsь
Өmyryңdьn çarьmь.

☆

38 Kəralbajsьn çardьньn
Çaқь at таар mingenin,
Aqmat, Dьjqaң, Ataqaң,
Kərqooluқuң vuј senin.

* Arьm—çerdin-çaļloонun atь.

** Buqara—kərcьlyk el, kedəjler degen sөz.

Talap aьp tentittin
Boromvajdьn Sarьsьn,
Kunde çejsin aьrtar
Butyn çurttuң vaarьsьn,
Çьrьr aldьn Ataqaң
Tojaalьньn calьsьn,
Toqtottu dalaj wecara
Toj menen aşqa varьsьn.

☆

Çetim menen çesirdin
Tьndaavadьn arьsьn,
Tьrmaqьn uu vьrkьttөj
Tuqumun qantip çarьsьn!..

☆

50 Өсөссөң Miңvaj, Ataqaң
Meni da сьрьr alarsьn,
Toqtoқul dep keketsəң
Toquz aьp salarsьn,
Adatьndь qarьmatsaң
Uј oоqatьm talarsьn,
Qanqorluқuң qarьmasa
Өltyгyp qanьm çalarsьn.

☆

62 Uu tьrmaqьuu weş qanqor
Өltyrsəң da çalьnvajm,
Eki kelwejm çaralьp,
Өlgeң soң qajta tavьlvajm...

X EŞEN-QALPA

(Toqtoqul ajdala elekte, bir manapın uynu bir top qalpalary menen eşen kelet. Manap Toqtoquldu ırda dep wujurqanda Toqtoqul eşen-qalpalara arata ırdaşı);

El icinde qıbrıqan
Eşen wolot decy ele,
Elden aldap albasa
Kesel wolot decy ele.
Eşen menen encileş
Qalpa wolot decy ele,
Arqasında asınqan
Qalta wolot decy ele.
Açalqa werweş adamı
Qalqa wolot decy ele.

Aravızda azqırqan
Aldamı bar decy ele,
Tuura sözdy bilwegen
Çalqancı bar decy ele.
Quran asır qaraqan
Moldosu bar decy ele,
Bımat wolup tenge alqan,
Tojbosu bar decy ele.

Eşenderdin wejıste
Asır qojqon dajardap
Eşigi bar decy ele,
On qaradan bir qara
Kesimi bar decy ele,
Körüp kelgen wejısti
Çetigi bar decy ele.

Aldına kelip Toqtoqul
Qantıp ajtraj turamın,
Ar kimden alıp zeketti
Beker maldı quradın.

Aqıretti syjlögen
Aqılmandar uşuvu?
Bajqatmarlar waş ijip
Saqrıqandar uşuvu?
Qara oqatqa qalp ajtır
Satılqandar uşuvu?
„Balaketter qajda“ dep
Baqrıqandar uşuvu?

El sızınqan qudajdın
Qurdaştary uşuvu?
Baarın körgen emedej
Sırdaştary uşuvu?

Ercildik menen eşender
Elden alıp çejt eken,
Çalqan sözdy arırtır
«Baarın wilem» dejt eken
Adamın көөнүн oorutqan
Aldamcının şerti eken.

AQYN BOLUP SЫQQAMYN ✓

Aqyn bolup sыqqamyn,
 Atqa minip çaşman,
 Ajtър kerdym ar sözdy
 Atqan oqtoj vaşьnan,
 Kelgen sözdy ketirvejm
 Ajtър ьrdajm atьnan,
 Ъrdьn keni özumdө
 Naq çьmьzdaj aсьqan,
 Ajtsam altьn sөzumdь
 Adam zaat çaşьqan...

KQOŞ, ELIMI

(Toqtoquł ajdalьp bara çatqanda el-ge Ъrdaqanь):

Qalьn el keldiң qalьnastan,
 Kerimbaj vaʼaa boldu qo
 Buqaraqa çarmaşqan,
 Uşundaj qorduq bolovu
 Ec bir qьlqan kьneөm çoq
 Eriksiz meni ajdaşqan...

Kelipsiң elim coqulup
 Buuluqup turat buqara
 Muñ ajtuudan qorunup,
 Aq selde eşen aldamь
 Aq maьn aьp tьjunup
 Qara ooqatqa qalp ajtър
 Quzqundar çьret sorunup.

Qarşь sьqьp ajdatър,
 Qara көzym çajnatър,
 Çivermek boldu özumdь,
 Qancalьq zarlap ajtsam da
 Uqradь menin sөzumdь,
 Uşundan kelsem qutulup
 Ojormun senin көzyңdь*
 Aman kelsem ajlanьp
 Alarmьn senden өcumdь.
 Butu, qolum kişende

* Bul ьr Toqtoquıldı çarmatqan Kerimbaj boluşqa qarata Ъrdalqan.

Muñajyr alyb ketemin,
Aman bolsom altyn baş
Ajlanyr qajra çetemin.
Keltirer beken çaratqan
Kerimvajdyn kezegin.

☆

Qalyñ Sarttar elimdi
Qarasam çaşym tögylدی,
Qara boor zalimden
Qantip alam kegimdi?

☆

Kөгүр tursuñ qalyñ el
Kynөөсыз qolum vajlandь,
Kыкыгун ele Toqtoqui
Kyn tijves çerge ajdaldь.

☆

Qajqьrьr көрдүк çараны
Qаваqть qudaj асавь?
Icime qатар турамьн
Qара тутын çараны,
Qol qавьs qьrьr qalyñ el
Qor qьva qarьqan aramь.

☆

Bul qorduqtu ojlосom
Ottoj kыjур турамьн,
Tыгуylөj çetim qalavь
Tорсивaj çalqьz сығaqьm.
Kыjунур çesir volови
Sujuşken Totuj ьнаqьm!

☆

Kыncylyk çerge talваqan
Kylyk elem elirgen,
Artьmda soldat şaştьrat
Uşyntyp, adaşamьv elimden?

☆

Çesir qaldь alqanьm,
Çetim qaldь valdarьm,
Aldejler meni өstyrgөн
Aракem ьjлар зарladьñ

☆

Ajnektej көзүн көрсөтсү.
Ardaqьm çalqьz valamьn,
Artьmda soldat quçuldar
Ajdooqo ketip varamьn.

☆

Qalyñ el kelip çavьrьr
Qajqьrьr meni qaraşat,
Bul qorduq tuşty vaşьma
Muunum voşor varatat...

☆

Kөzdyn çaşь qurqavaj,
Qaldajqan qalyñ vuqara
Qalvadь çараñ көrvөгөн,
Elimden ajdar vөлgydөj
Er өltyrgөн men velem?

☆

Kөldөр аqьr турат qo,
Kөңкү* Baqьs, көр Sarttar
Elden аqьr турат qo.

☆

Tыjқun elem qaqьnqan,
Tulpar elem savьlqan,
Ketip varam ajdalьp
Kişenge butum salьnqan.

☆

Qoş aman vol elim aj,
Keñirsigen kenen saj
Ketmen-Tөvө çerim aj,
Ajьrьdьnar vulbuldan
Ojnor-kylgөн tenim aj,
Qantip alar ekemin
Kerimvajdan kegimdi aj,
Çoqculuqtan vөksөrdy
Tolqundaqan demim aj,
Qor volo turqan oqşodu
Sary altьndaj kevim aj,

* Kөңкү—Kөр, qalyñ degen maanide.

Kərə əlvadıq vüqara
Dunuyənyun keçin aj,
Çaralırpız qalıq çurt
Zulumdardın çemine aj.

Qoş aman vol tuuqandar,
Toqtoqul dep tomsorup
Amalsız qarap turqandar,
Aman-esen turqula
Köz çaşqa vetti çuuqandar,
Kynəəsyz varam ajdalır,
Gylunyn şaqş şınqandar...

Con İjri suu, keç Ağm
Çerim qalat oqşodun,
Barmaqtajdən bir əskən
Teçim qalat oqşodun!

Sarttar, Baqş tuuşqan
Elim qalat oqşodun,
Sap çəjndə gylətken
Keçyl qalat oqşodun!...

Q O Ş, A R A K E!

(Toqtoqul ajdalır vərə çatqanda ene-
sine ırdaqan):

Bozdodun ara bozdodun,
Qajqımdə qajra qozqodun,
Qajrat qılsa volvojbu
Tiryumdə çoqtodun...

Əjladın ara əjladın
Əjlava çaşın qurqasın,
Uvaym tartır əj-əjlar
Uulundu mündü qıvaqın!...

Ajlanajın aramsın
Ancalır nege çaş aldın,
Ajdalır varam əlsqa
Azavm tartır çatarsın

Qaruun ketet keçivə,
Qulaq sal menin kevime,
Açalm çetir əlvəsəm
Qarşqə quştaj ajlanır
Kelermin qajra elime!

Ajlanajın arake
Balapandaj vaqqansın,
Aq sytyndy emizip

Booruña wasır çatqansın,
Maqa oqşoqon çalqızdı,
Zarlar çuğur vaqqansın.

Alpeştedin arake
Adam qıldın asıgar,
Asylar beken qabaqym
Uşul işten asıgar?!

Kerimbaj qıldı kesirdi,
Kekenip maqa esirdi.
Çaş kezimden qarş ele
Çurtumdan ajdar ketirdi,
Başma tuştu köröjün,
Aşalym çetse öləjün,
Qajqırbaj ara yjgö var
Qantejin varır kelejün.

Ajlanaşın arake
Uqqın menin sözymdü,
Qartajqanda kör ıjlar
Aldırva muñqa közüñdü,
Aşalym çetip ölvösəm
Aqır bir kün alarımın
Kerimbajdan öcümdu.

H

AZAPQA TUŞTU ÖMÜRÜM ✓

(Toqtotquldun ajdoodo bara çatqanda
çoldo ırdaqan ır)

Oj dynyje çalqan
Qantip sıqat köñılden
Qarır volqon kör çurtum
Bozdor ıjlar çalqan,
Qarañdı tyn qajqan
Quzqundar başqa salqan..

Qui dynyje çalqansın,
Buqarany vozdotup
Qajqan başqa salqansın,
Kynöesy çoq adamdı
Kün körsötpej ajdajsın.

Kynöeşyz tuştym vajlanır
Kerimbajdın qoluna,
Çөө vastım sandalır
At çetpegen çoluna,
Сын ele qorduq emespi
Сынсыр saldı qoluna,
Til bilbegen soldattar
Tuşur qaldı soñuma,
Çaşavasın Kerimbaj
Сьqqan qo menin şoruma...

Şıldıratır butuma
Сьқарвај кішен салысты,
Qadıǵ singen qalıñ el
Bulbul Toqom ketti dep
Burqurap ылар qalıсты,
Qajran çanым qor boldu
Qajdan tavar ekemin
Qadırlaşar taанысты.
Pendelik tuşty vaşyma
Acqadan çaaqым qarǵысты,
Amalsызdan vet aldım
Çetrej turqan alyсты,
Ojuma alyp çyğomun
Ajlanıp elge varǵысты,
Teñcilik qylyp kynadıǵ,
Tekşergen çoq arǵызы,
Elimden сьқаран Kerimvaj
Ezelden maqa çavǵысты...

Eki qolum arqaqa
Qarǵыстыǵa vajladı,
Esil vaşym qor boldu
Elsiz çaqqa ajdadı,
Qomuzum çoq qolumda
Qor boldum eskөн çajdarǵ,
Tolquqan suudaj taşydy
Toqtoquldun armanı,
Adilettik qylystan
Azapty vaşqa salqanı...

Çaaq menen qyzy til
Çaңsar ыrdap sajradım,
Quuquntuq көrip duşmandan
Quruşur varat aj dalım,
Açыratır erkimden
Alys çaqqa ajdadıñ.

Arqamda soldat valдыrap
Çajымды ajtsam til bilbejt,
Çezitte qolum vajlanuu
Çe tildevej tim çyğbejt,
Qorqutur ajdajt teminip,
Butumdaqy kişendi
Сьқаруunu bir bilbejt,
Qamсылар ajdajt qaşajqar,
Ajtradı atqa mingin dep,
Куну-туну тынсыраjt
Şaştıǵ turat çyrgyn dep.

Qajqyda çyrgөн qarǵymın
Bilvedi zulum çajымды,
Ulutunur yşkyrөm
Uqradı menin zarımды,
Unutrasмын өmyrde
Çonuma salqan taqandy...

Qarǵy volup qajran çan.
Kir vastı qyzy өnymdy,
Azapтан vaşym qutulvaj
Acradım çarǵy көnyldy,
Culduraqan soldattar
Bilbejt qo menin çөnymdy,
Azap menen өtkөrdym
Ajdalıp çyryp өmyrды,
Kөzymdyn çaşы moncoqtop
Kөkyrөkke төgyldy.

Eki qolum tuşaluu,
Arǵыvajt vasqan qadamım,
Çanымда çoq çardamсы
Qajǵылар tuuqan adamım.
Çyğөgym kyjyp өrt volup
Acыlvajt menin qavaqым.

AJLANQAN TOONUN BYRKUTY

Kyn tijbes tamda çatamın
Kyc kecip, es oop, alsıgar,
Aldımdan ımduu sız ötöt
Ajlasız çatam çaldıgar,
Qozqolor mende darman çoq
Qol, butta kişen şaldıgar,
Tim çatsam dale savaşat
Til bilbej soldat valdıgar,
Aracaalar adam çoq
Ajavaj esten tandırat.

Ajlanqan toonun byrkyty
Aq çerden torqo salındım,
Qomuzdu kyugə keltirgen
Qoluma kişen salındım,
Ojlonup tyşkə kişegen
Kerqoolorqo vaqındım,
Ajlanajın tijbe—der
Ajlasızdan çalındım,
Qyştalqandan ölsəm dejm
Qyrtvayın qyjavajm çanındım,
Kyy certip erkin sajraçan,
Kukyk elem naalındım,
Kusyrtmən tıvvaj surqaçan
Kulyk elem talındım,

Qor volvoj turqan altın vaş
Kujytte çyryp qarındım,
Köz çaşın estep ic kujet
Syjysyp alqan çarındım,
On çaşar çalqyz valamdy
Ojlonup kynde saqındım,
Zarlantır qojdu kynöesyz
Zamanaqa tarındım.

УШУНДАЈЫБЪ СУРАҚЫН?

(Тоқтоқул қатқан тырмөгө бир
улуқ киргенде, Тоқтоқул ордунан туруп
ырдап çырген):

Ағыз айтатын қулақ сал
Қалаань билген улуқум,
Мен бир тутқун мусарығ
Алдына зарлар турумун,
Асығар қалды арқамда
Тыуыләј çетим қулунум.

Er өлтырып қун тартпай
Elimden keldim ajdalyр,
Ecteme қылаң күнөөм қоқ
Eki қолум vajlanyр,
Qubulyp kelip çatamyр
Qur azarqa qarmaryр.

Qarmady meni Kerimvaj
Qarşylyq menen qaralap,
Alystan keldim ajdalyр
Qara çoldon көр elden
Qajyr surap aralap,
Qolu, butum vajlanqan
Ali çyry çaralap.

Menin aytqan sözymdy
Uluqum uqsun qulaqyn,
Azapta çyrgen adamdyn

Ojlosaң volo uvalyn,
Ajdalyр keldim necen çy
Qaruum ketip turamyр,
Arqama қолум vajlandь
Amal çoqton çыdadьm,
Aq kişini ajdamaq
Alal çerden qarmanaq
Uşundajybь suraqyn?

Uluq volson qaraqyn
Maqa oqşoqon qarьrtь,
Adilet volson көрсөtkyn
Tije turqan çarьrtь,
Tekşerip көрсөң volvojьu
Çalqan menen anyrtь.

TUTQUNDA ÇYRGƏNDƏ ✓

(Toqtoqul tutqunda çyrgəndə mo-
qoq balta menen qaraqajdan qomuz çä-
sär alıp, tutqundaqlarğa könylün
acqan):

Balta verdi qoluma
Basqın dep ajdar çelkelep,
Saldı toqoj çoluna,
Ajdar varıp toqojqo
Atıp salat eken dep,
Ar nerse ketti ojuma,
Açalım çetken eken dep
Çyrəgüm turvajt orduna.

Qazaq, qırqız, özbekten
Orus menen noqojdon,
Qarasam adam kəp eken,
Qajqı tartıp men öndü
Qarmalıp varqan el eken,
Künəlydən başqa adam
Barvaj turqan çer eken.

Сын ајтсам керке ішенбеј
Çalqan qıldı sözümdu,
Ajdoodo çyğyp sañ vastı
Nurduu qızıl vetimdi,
Aldırıp qojor vekemin
Kujytke aqıl-esimdi...

Toqojdoj Toqon tınbastan
Toqojdon qazdım dymurdu,
Totu elem elge sajrağan
Tolqop certip kuyumdu,
Sandağan qırqız qalın el
Sağınqandıy unumdu,
Azap menen ötkördüm
Ajdoodo çyğyp kuyumdu,
Ölbeј tiryy men varıp
Körör vekem yjumdu,
Qajtarat soldat qadalıp
Alvajt menin tilimdi.

Qaraqaj kesem qaruu çoq,
Qara suu icem alım çoq,
Bozorqon suuq kün çaasa
Çyluu yjə varuu çoq,
Men sьjaqtuu qarırtp
Bir adam eske aluu çoq...
Qalın toqoj icinde
Dymurdu kəөлөр qazamın,
Aqıl çoq ajvanca
Toqojdo çalqız çatamın,
Ajta versem tyğənbəјt
Kəğyp çyrgən azavım.

Qajsı kuny sьqarat
Kəkyrəkte qarapı,
Alal çerden men tartım
Adam kəvəs çarapı,
Sağınp ыrdajm ar kuny
Kəğyp varqan arapı...

Toqojdon dymur çьjnađm,
Tovunda vilvil Toqtoqul
Toqoj çandı qьjnađm,
Adam varvas talaada
Çalqız çatıp ыrdadım,

Qaraqajdan qomuzdu
Balta menen qylqamьn,
Bulsul elem sajraqan
Qomuz çoq cьdap turvadьm,
Taqrь alьp certemin
Mandalindin zьmdarьn.

☆

Qьdьrьp cьrup qьjnaьp
Tamaьm çarьq cor boldu,
Beşeneden arьvas
Maqa vytkөн çor boldu.

☆

Ajdoodo vizdej qarьrtьn
Acьlar kunu var beken?
Ajьna çetip qumarь
Çazьlar kunu var beken?
Azaptan vaşть qalqalar
Qacьrar kunu var beken?
Qaraqajdan valtalap
Qomuz cartьm toqojdo,
Tyndө caap alvasam
Kyndyz qolum voşojvu...

☆

Ajdar cьrgөн soldattar
Adamьn çajьn vilevi,
Qomuz certrej qor volup
Toqondun tujlajt cьrөгy.

☆

Somdop alqan qomuzum
Qarqarь qalьd qaraj,
Çaьma çardam volor dep.
Certe verem ajavaj.

☆

Ajdar cьrgөн soldattar
Tamaşaqа yjrendy,
Adamdan cьqqan çorqo dep
Baldrəşьp syjledy.

☆

Qomuzum çaman syjləvөjt
Balta menen cartьm da,
Qьjnaр cьrgөн soldatqa
Qььq menen çartьm da.

☆

Erigip cьrgөн necen çan
Ermek menen cьryşөt,
Ar uluttan var volcu
Angeme salsam kylyşөt,
Bulbulduqun Toqondun
Musarьr volup cьrsөm da
Tyrymөн taanьp bilişet.

☆

Çaаqqa çarqan valadaj
Ojnottum qo qolumdu,
Tutqunda cьrgөн көp elge
Kөrsөttym qo sonundu,
Ajdoodon aman qutqarьp
Acar beken çolumdu?

☆

Kөryp cьrөm көz menen
Men sьjaqtuu tutqundu,
Dalajь actan өlgөнyn
Өlyktөrdy, oooqo
Syjrөp varьp көmgөнyn,
Bilgen adam tyşynөt
Uşul iştin çөndөryn...

☆

Azavьn tartьp tutqundun
Aca alvadьm көnyldy,
Aq taңdaj elem sajraqan
Adam vilbejt çөnymdy,
Ajran volup qьjalьm
Alda nese vөlyndy,
Azap menen өtkөrdym
Ajdaj tolqon өmyrdy.

Işter çatat qanca adam
 Acqalıqtan cıqılsın,
 Arta sajn bir tere
 Keryp ketet qıdırır,
 Qalqan eken qavagım
 Al terege uqulup,
 Bir kynu kelip tildedı
 Çin tijgendej çulunup.

Qomuzdu alıp qoluman
 Taşqa saar sındırır,
 Qatar saldı çar-çalqız
 Qarañqı tamqa qurqurdu.
 Qaraqajdan qomuzum
 Qanca çanım qıjnalsa
 Qardırır qalvajt dovuşum.

Qomuzdu alıp ırđasam
 Bılatamın munduunu,
 Qıjnoodo çurup qartajdı
 Qırqızdın mendej bulbulu.

TUTQUNDAQ Bİ ARMAN ✓

Tutqunqa vaşım qarılarp
 Qarañqı tamda çatamın,
 Ölsəm da cıqrajt konylden
 Orosuz kergən azavım.

Kynı tynı cıqarvaj
 Qatar saldı tamına,
 Vasır kelvejt bir adam
 Men qarğırtın çanına,
 Qardım tojvoj qarğıştım
 Cener vergen nanına.

Tyndə çatam astıma
 Saranımdı tüşenup,
 Amanım çoq cıdajmın
 Çurəgum oorup özəgup,
 Eki sajnım nan kelet
 Ar bir kungə ölcənup.

Suusun veret sajb çoq
 Amanım çoq icemin.
 Qoşur vergen nanı çoq,
 Kötəgum völdum turalvaj
 Bulbuluñdun alb çoq.

К Сылтыраган ајнек чоқ
Qараңқы тамда қатамын,
Qajsъ куну қарғырар
Qавақымы асамын?

Burulup барар векемин
Munduу volqon арама,
Bul qorдуqqa туş қылаң
Buzuqular қашава!

Zarlanъp kergen qorдуqum
Taşқындаjt menin icimde,
Sytten appaq қатамын
Қазалуunun ішінде.

Kujyt tartъp қатамын
Kuny tyny зарғыр,
Ec кунөөм чоқ ojlосom
Cъdaj aibajm қамықыр,
Aq şumqardaj talъnam
Ajbъmды saқыныр.

Kynөөсыз қатam sot volup,
Kykygyң elden чоқ volup,
Qараңқы тамда qajқы şep
Ojlосom kujem ot volup,
Samaqan qыrқыз elimdi
Saқыnam kezum tert volup.

Esten сықpas qorдуqtu
El қыдыр kerdym da,
Ajdoodon vaşым voşovojt
Amalsъzdan kendym da,
Azaptъ tartъp qajran қан
Alal şerden keldim da.

Qараңқы тамда қатады
Qaqşatъp қыjпар қапымыды,
Qajran etti қарalar
Nacarlattъp алымыды,
Таңсықан bulbul мен elem
Tarttым қара қабырды,
Aman esen мен şetip
Kerer vekem ajbды?
Uşul qorдуq özүмө
Қазықым чоқ тавыды...

x) TUTQUN ЪРЪ

Çaraldım bele nasırsız?
Qarmalıp keldim çazıqsız,
Çorqo elem çoldon çanıvas
Çortoq voldum vasıqsız.

☆

Tuuldum bele nasırsız?
Tutulup keldim çazıqsız,
Duvandı vuzqan çorqo elem
Topor voldum vasıqsız.

☆

Manaptar saqa ne çazdım?
Vasınpır elden adaştım,
Butumda kişen şaldırar
Musarıp volup çөө vastım,
Qor qıldıñ zalim qantejin
Qoşoqumdan adaştım.
Qarasqa tyrtıp iğgendej,
Qajısnıñdı talaştım?

☆

Съјгма веş çыла kesilip,
Съңсърға бутум теşilip
Съңлатын vasalvaj
Съңajlaq taman kesilip,
Aman keter bekemin
Azattıq kyngө kezigip?!

Boluştan keldim kesilip,
Bozorup çyrөm ezilip,
Bozdotup urat vaspasam
Bytken voj terge teşilip,
Boşonor kynum var beken
Boştонduq kyngө kezigip?!

☆

Uqradım eldin qavarın,
Kymөndөр tiryu tavarım,
Ajdalıp çyrup men өlsөm
Kөmylvөj çoldo qalamın,
Kyjytke saldıñ zalimder
Kөryndy bele zalalım,
Kөzyn көrөr bekenmin
Kykyktej çalqыз valamın!

☆

Qarьqan enem şorduu eken,
Qantip çyrөt völdu eken,
Aqa tuuqan qajırsa,
Al-avalyñ mol beken?

☆

Çajıтын çajсыз volqondur,
Çalqызым der zırqırar
Çajыпır çaşın dırqırar
Qojnunı qartar tolqondur.

☆

Qыrq mıñ soldat men çalqыз
Qысылдаjt tilin bilbedim,
Qығыз qalqым varıñdaj
Qыjaldanıp kылvөdym.

☆

Otuz mıñ soldat men çalqыз
On ooz tilin bilbedim,
Ombudaqь tyrmөnyn
Ortosunda zildedim.

☆

Murutum, casым аһпvaj,
Musarıp völdum momundaj,
Muñajıp çyrөm Sibirde
Boşonor kynum tavıvaj.

57 ☆
Başma tysty qarǵrtǵ,
Qara nan çep suu icip
Qajran çan tarttı arǵrtǵ,
Kerer kunym bar beken
Şor arǵıǵar çarǵrtǵ?!
☆

62 ☆
Ajdaǵar elden adaşar,
Al ketip etim kək çaşq,
Qarañqar tamqa qamaǵar
Qanym qaldı bir çaşq.

66 ☆
Qarǵrtǵ tartıǵ qarǵıǵ ac,
Aqarǵı saqal, qara çac,
Arǵıǵar kunym bar beken
Armanduu kerdən aqqan çaş,
Zar ıjlatqan kunөөsyz
Zalimderdin booru taş,
Qarmaǵar çyruǵ men ɵlsɵm
Qaj çerde qalat altın baş?

74 ☆
Kişen salqan atqa oqşor
Çynçar menen çɵɵ vaşar,
Qırdırtıǵ ajdar kunyge
Qıjnalǵıǵ qızyı ɵn azar,
Çımındaı çanym qıjnalǵı
Çım oodarar, çer qazar,
Ezilip qajqar şor tartıǵım
El-çurtumdan adaşar.

82 ☆
Tırmɵdɵn aman qutulup
Tuuqandan tatsam tuz nasip,
Aman-esen bar beken
Arqamda qalqan bir qazyq?

86 ☆
Kındyzynde ıřtetip
Kıygymdən qamajıt daldaaqa,
Tınyakysın uqtatpaj

89 Tygɵttı qandı qandala,
Tırmɵde çatıǵ şorduular
Tınyıwɵj tartıǵ kɵp sanaa,
Aman beken arqamda
Tıryyɵj çetim bir bala?

94 ☆
Musarar menen mıñduudan
Million çatat tırmɵde,
Bytkɵn bojun talatıǵ,
Qandala menen byrgɵge.

98 ☆
Atıǵar ɵlup ketıyge
Qolqo berberıt çalqıǵ oq,
Qarañqar tamda şorduular
Boşonup keter ajla çoq.

102 ☆
Qolqo tyštım kynөөsyz
Qıwardın qanduu qızyı çyz,
Taşqa tıjıp ketıldı
Dalaj bolot ɵtkır mız.

106 ☆
Qarar boldıq qajran baş,
Qacan toqtojt aqqan çaş?
Qajratıǵ bar çan elem
Qawılandan çaltanbas.

110 ☆
Mıñduu boldıq bıız çydep,
Musararlar bir tilek,
Mendej qarar tutqunda
Milliondon kɵp çyret.

114 ☆
Polıtsıja kelet valdarar,
Basaıwaj muunum dardarar,
Bajloodo çyrem kynөөsyz
Panardaj kɵzym çaldarar.

118 ☆
Çamandıqın ırdajm dep
Çazyqtuu boldım manarqa,
Çazyqar çoq ecendi
Manaptar çaptı qanatqa.

☆
Armanduu enem cyrgöndyr
Ardaqym dep çol qarar,
Çaldyratam közymdy
Çatsam, tursam көр sanar.
Qarşylaştıq manapqa
Өн vuqara bir tarap,
Ajdatыр ijdi zalimder
Açalqa bizdi cып qaalar.

☆
Tiryu bolsom varqanым,
Tygөнөг volso armanым,
Tynyldum qо асыrap
Tiryulөj çesir alqanым.

☆
Armanьды сес ene,
Aq sytyndy kes ene,
Aq кериндер aruu çuup,
Ardaqym көмсө decy ele.

☆
Qalqьmdan azdьm көгynвөj,
Qajqь көр icten vөлynвөj,
Qarьqan enem sen turmaq
Men daqь qalam көmylvөj.

☆
Qalqьma bulbul volqondo,
Qaruum çetip tolqondo,
Qamalьp çatam alsьrap
Qara temir qorqondo.

☆
Qanatьm volso usuuqa,
Qalqьmь көzdөj sьzuuqa,
Qara temir qorqondu
Qaruum volso vuzuuqa!

KӨCӨDӨ ӨLCY KYNУMBУ?

(Sibirден сөө qасыр kele çатыр qur-
saqь асыр alsьrajt. Bir qalaaqa kelse er
kim yjynө qondursaj qojot. Oşondo
bir yldyn terezesinla tyvynө turup
ьrdaqanь):

- Qalaanьn vaarьn qьdyrdьm
✓ Qondurbajt ec kim yjynө,
Qancalьq sajrар tursam da
Tyşynvөjt ajtqan tilime,
5 Tuulqan qarьp ekenmin
Qajqьluu kundyn tynynө,
Bir tyny çatar çer tarraj.
Paanalар tamдьn tyvynө,
Qardьm асqa, qaruu çoq
10 Qalavь çanьm tiryuge,
Qarmar vergen zalimdin
Çamandьq qьldьm kimine?
Çaqşylар bizdi ajtrajt dep
15 Çazqamьn qьzьl tilime,
Alьmdь surar çan varьv
Ajnektуy tamqa kiryuge?
Qor volvoj elge çetyuge
Qolumda çoq dynyje,
Qajьr surar çan saqtар
20 Kele çatam kynynө.

☆

Bir kyny çатыр ketejin
Ajnektуy senin tamьna,

Soop volor qondursan
Bir cъmъndaj çanьna,
25 Çe kişini taanьvajt
Çolotpojt ec kim çanьna,
Men bir çyrgөн musapьr
Ketip turat aьm aa...

☆

29 Ajtqan sөzüm uqsanьcь,
Uqur yjdөн cьqsanьcь,
Bir ele tyn çatamьn
Maqa ьrajьm qьlsanьcь?!

☆

33 Qursaqьm ac qaruu çoq
Turamьn ajnek tyvündө,
Til bilbegen çan eken
Olturat çьluu yjündө.

☆

37 Kөtөrym volqon çьlqьdaj
ьrdap turam qaltьrap,
Qurqur çanьm kejidü
Qursaqьm ac alsьrap.

☆

41 Ajdoodon aman kelemvi?
Ajьmдь varьp көrөmьvü?
Kөrkөmьduu bulbul çan elem
Kөcөdө çyryp өlөmьvü?
Elsizde çyryp qor qьldьm
Eelikken şirin өnөrdü...

☆

47 Uruqsat qьlsaң bir kuncө
Ulaqana çatajьn,
Kejişke vaşьm tysty ele
Kelip turam atajьn.

☆

51 Önөrym var qolumda
Beşeneme çaralqan,
Er өltyryp qun tartpaj,

Ajdalьp keldim alaldan,
Acqalьqtan ar çerde
Kөz tunarьp qarajqan...

☆

57 At çetpegen aьstь
Eki çьl vasьp çol qьldьm,
Ardaqtuu altьn sөzүmьdү
Ar çerge ajtьp qor qьldьm.

☆

61 Qaraqaj menin qomuzum,
Kyugө kelbejt qoldurap,
Qardьm acqa, qaruu çoq
Qantsem meni qondurat?

☆

65 Ular elem sajraqan
Uqrajt adam unymьdү,
Uştap berip duşmanqa
Uvajьm tartqan kynymьdү,
Ar çerge varsam qondurvajt
Acqadan өlcy kynymьvü?
Өz elime çete alvaj
72 Öler kynym ьygynьvü?

☆

Kөtөryp vaqqan Topcubaj
Kөp estep ьjlap çyrgөndyr,
75 Kөrөmьvü senin tygьndү?
Kөk cьnarda sajraqan,
Kөrynөө bulbul çan elem,
Kөcөdө өlcy kynymьvü?

☆

80 Kөzymdөн aqat mөndyrдөj
Ketkin dep qьştac qondurvajt
Kim şьpьrat çaşьmдь?
Kim bilet qursaқ acьmдь?
Acqadan өlsem көcөdө
Ala qarqa coqujьvü?
Altьndaj volqon vaşьmдь.

86 Azarqa salıp sendeltti
Аһьқ ыһбуһ аһьдһ...
Ыһлар сырур өткөрдүм
Ыһқыһуу өмыр җаһьмдһ.

✓ Qardym acqa, qaruu җоқ
Qarşь qyldьn ölymды,
92 Qajta көрвөjt ekenmin,
Qadьrkec, qurdaş tenimdi?
Qajqь menen өткөрдүм
Qajran җаһьтқ өмырды,
Qaşatь aq qar tooloru
Qaһьn qьrқьz elimdi,
98 Qarqadaј volqon Topcubaj
Qajta көрвөjt ekemin
Qaregim senin өyүndү?
Qajrьlar tuuqan mende җоқ
Qarmap bergен zalimden
Qantip alam kegimdi?
Qara көzdөн aqqan җаһь
105 Qar suundaj төgyldү!
җан kyjet, izder tuuqan җоқ
җалқьздьқьm bilindi,
җаралуу arqar kijikteј,
җалдырақан kynymвү?

✓ Adaşьm aqь, җorqomdu,
Ajaqьm tylөp cor voldu,
112 Adamдьn көөнүн eritken,
Acqamьn qursaқ quvat җоқ
Aqьn Toqoқ qor voldu.
Aralap izdep tappadьm
Bir tynу җatar qorqondu!
117 Aһьm җөтpejt qantemin
Ajdatqan zalim zorlordu,
Azartuu kyundy men көрдүм
Altь aһьқ Sibir җoldordu,
Ar җerge barsam qondurbajt.
Acqadan өlcy volcolbu?
133 Kelerge izdep bala җаһь,

Ketpegen meenet şor voldu.
Aman көрөт bekemin,
Asqaluu җajloo toolordu.

✓ Kykyk elem sajraқан,
Kylyk elem talbaқан,
Kylpөty volup dubandьn
130 Gyly elem eldin җajnaқан,
Kyldy zalim vuzuqtar
Kynөөсыz qarmap ajdaқан,
Kyy certcy qajran eki qol
134 Kündөлөp bekem vajlanқан,
Kynөөсыz җattьm tyrmөdө
Kyn көрвөj көzym җajnaқан.

~ Qajqьrьp Ылар сыrgөndүр
Qarqadaј valam сыraқьm,
Qalaaqa kelsem qondurbajt
139 Qardym acqa, quvat җоқ
Qajqьrьp Ылар turamьn,
Qalqtь eritken qajran til,
Uruusu vaşqa qalaaдан
Ujalvaj qajьr suradьm
144 Ajdatqan zalim oqvosun,
Ajlasьn qandaj qьlamьn?!

✓ җылаңajлақ җол vaşьp
җарьдһ menin tamanьm,
Kynгө kyjyp ezildi
Kyzgydөj tunuқ җamaһьm,
150 Uvajьm tartьp сыrgөн kyn
Uquldu veken qavaгьm,
Acqalyqtьn zaгьpnan
Ar җerde qьštaq yjlerdy
Birin qojvoj sanadьm,
155 Uvajьn көрвөj qalamьv
Uгmatьn җалқьz valamьn?
Azavьn tartьm necen җьl
Baj-manap qьlқан җалаһьn,
Qalaaһьқ kelsem qondurbajt
Qaj җerde өlyp qalamьn?

✓ Ajlanьp өrdөk usрақан
 Kөлгө vardьm qajran çan,
 163 Atam tuup көrvөгөн
 Çerge vardьm qajran çan,
 Aq quular usup çetpegen,
 Cөлгө vardьm qajran çan,
 Aжьвь çoq qaptaçan
 Selge vardьn qajran çan.

✓ Qajгььp өrdөk usрақан
 Kөлгө vardьn qajran çan,
 111 Qavaгьn usup көrvөгөн,
 Çerge vardьn qajran çan,
 Qanattuu qustar çete albas
 174 Cөлгө vardьn qajran çan...

QACЬP KELE ÇATQANDA ✓

(Тсқтоқул Sairden kele çatqanda
 ьгдаçань):

Tyndө көrvөj иçunu
 Çyryp kele çatamьn,
 Çoldon сьqqan yj volso
 Surap icip tamaçьn
 Kirip kele çatamьn,
 Elge çetip qalçansьp
 Kөtөrylyp çyгөгym
 Kylyp kele çatamьn.

Qomuzumdun qulaçьn
 Burap kele çatamьn,
 Ar-намьсть ojловоj
 El qьдьгьp qajьгдь
 Surap kele çatamьn.

Balta menen somdoçon
 Qomuzum oor qaraçaj,
 Al qaraçaj qomuzum
 Ooçatьma çaradь aj.
 Aььl volso kelemьn

Toqtoto alvaj vojumdu
Könylym necen völyndy,
Saqynqan çerdi körgöngö
Közümdyn çaş tögyldy.

☆

Talast közdöj men cöqür
Saqynqan elge ыrdadым,
Bulbul Toqom keldi dep
Qıvanьstь qırvalым,
Elime erte çetsem dep
Bir çerge bir kyn turvadым,
Enser çyrgön kezimde
Elimdin көrsөm cыrqalын

☆

Beş Taştan aşыр çөнөdüm
Ketmen-Tөwө çerime,
Butaqqa qonup saırasam
Bolcu elem ermek elime,
Çorqo volup atalыр
Çoluqqam ыrdын kenine.

☆

Tynöryңky көryngөн
Tuuqan çerim qarань,
Erkeletip өpsөm dejm
Ermegim çalqыз valамь!

☆

Uzun Aqmat ulusu,
Uruu el çerdep turuucu,
Uvajьmduu Toqondu
Kelgen kezi мына uşu.

☆

Sarь vulaq, Ajьqьtьq,
Ici mөmө çarьqьtьq
El-çurtumdu körgөndө
Başьma tyşty qarьpьtьq.

☆

Qoş ijri suu bizdin çer,
Qoj semirtcy Semiz vel,
Çatqan eken arqamda
Amanьm tilep qalьd el.

☆

Arqasь Talas, Keç Arьm,
Ar çumanьn tynunde
Kujьp turqan panarьn,
Qorqon Ata, Mazarьn,
Qoldon cыqqan çan elem
Kөrdym Aq cij vazarьn.

☆

Kөjtyndө çyryp Toqtoqul
Kөp tartьm zalim azavьn,
Astьnda aqqan valь var,
Ustyndө salqan tamь var,
Kyndyzgydөj tynunde
Kujьp turqan şamь var,
Altь min төөгө çyktөsө
Ajaqfaj çeri ojulvas
Oodarma tunuq salь var
Kelip turam özyңө
Kenen çerim Şamşьqal.

ENSEGEN ELIM AMANBY

(Тоқтоқұл айдодон келге нде уса-
ташuuға келген елге ырақаны):

Ensegen elim amanby?
Eegimdegi saqaly
Elsizde cyryp aqardy,
Bulbuluq elem sajraqan.
Muqanyr ajtam salamdy!

☆

Çeñe-çelpi, qarındaş
Çergesi menen kelişti,
Çer saqynqan Тоқоңо
Çetine alvaj syjynyp
Qucaqtaşyp көгуştү.

☆

Azavyn tarttym valany
Köwödum altyn çamalyn,
Başqaqa tijip ketiptir
Başynda syjyp alqany
Azapta waşym qor bolup
Arybadь armany.

☆

Qajqyluu cyrek cer bolup,
Közymben aqqan qara çaş
Toqtolwodu sel bolup,
Çaralqan ekem çaiqanda
Kyjyttyu bulbul men bolup.

☆

Kejibejin ketkenge,
Öksөwöjyn ölgөngө,
Men ыrazy bolomun
El-çurtumdu көrgөngө!

☆

Kelbej turqan emeni
Kejigeñ menen kelevi?
Ajnektej bolqon balamdy
Alqan qudaj berevi?

☆

Enser cyrgөн асыrap,
Elim aman warsydy?
Eercip öskөн çaşymdan
Teñim aman warsydy?
Qyzy qyrqaq tartynqan
Kelin aman warsydy?

☆

Men ketkende arqamdan
Syqqan aman warsydy?
Qulaq salyp ыгьmdь
Uqqan aman warsydy?

☆

Qanca çyb көwөгөн
Qalqym aman warsydy?
Toqtоқұл деп qajqyrqan
Çalryd aman warsydy?

☆

Malaj bolup çaldany
Bylaqandar amany?
Qara oоqatqa çandarın,
Qyjnaqandar amany?
Çan tьnyьn çalqanda
Qybaqandar amany?
Kök keltekke çyqьp
Qyjraqandar amany?

Qojuñ vaqır vajlarǵın
Qul bolqondor amanvı?
Bir ıyl aqı bir kɵjnɵk
Pul bolqondor amanvı?
Çajı-qıǵı çaanqa
Suu bolqondor amanvı?

Kuc-qıvatın vajlarqa
Sordurqandar amanvı?
Qanı qasıp alsırap
Boldurqandar amanvı?
Çılañajlaq too-taştı
Çol qılqandar amanvı?

Sar samandaj sarqajır
Zarlaqandar amanvı?
Çıyn toptu aralar
Barvaqandar amanvı?!

Qarǵılıq menen qarılıp
Qalqımdan kettim ajdalıp,
Qalıñ qırqız elime
Qajtadan keldim ajlanıp!

Dıǵmanqa kettim vajlanıp,
Tuıdandı kɵvɵj zarlanıp,
Tuısoolu tulpar ɵñdenıp
Çyrgɵmyn anda sarqajır.

Kujır-kujır coq boldım,
Kujyttyy kunge toqtoldım,
Kukyktoj sajrap çyrgen çer
Çylyme qajttım oqşodım.

Qajnar kujır coq boldım,
Qajqılıu kunge toqtoldım,
Qalıñ qırqız elime
Qajırıp kelgen oqşodım.

Qarqaşaluu zamandı,
Qajırıp kɵrdym amaldı,
Qajırıp kelip turamın
Qadıрман çurtum amanvı?

Manaptar maqa qas bolıp
Paşanın tıstım toruna,
Bajqustıq tartıp altın vaş
Bajlandım azar çoluna,
Çandarma, tɵrɵ, zalimder,
Çaralqan menin şoruma.

Qanatı tışkən şımqardaj
Uca alvadım Toqtoqul,
Qarqaşaluu dıǵmandan
Əc alvadım Toqtoqul.

Zalimden qarmap kegidim
Ala alvadım Toqtoqul,
Zar zamanda çajıılıq
Tava alvadım Toqtoqul.

Ajdalıp çyırıp tutqunda
Arvılı ketti alımın,
Arqamaqtaj çygyrgen,
Asıl elem talıdım,
Almadaj bolqon qajran vaş
Azaptı tartıp qarıdım.

Asqası vijik davandıñ
Azavın tarttım zamandıñ,
Ajnektej kɵzyn kɵvɵdym
Arqamda çalqız balandıñ.

Kunğɵjı vijik davandıñ
Kujytın tarttım zamandıñ,
Kumıstoj çyızın kɵvɵdym
Kukyktoj çalqız balandıñ.

☆
Aq şumqar altın myrymdy,
Ajlanьp kɵrdym elimdi,
Arman menen ɵtkɵrdym
Avalqь ھاştьq kynymdy,
Ajьmdan kelip tappadьm
Arqamda ھاlqьz inimdi *.

☆
Basajьn desem muunum ھاq,
Oturar altьn tuurum ھاq,
Ojumdan ketpes bul qorduq,
Ojnotom desem uulum ھاq.

* Toqtoqul ajdoodon kelgencе Eşnaј degen ھاlqьz inisi da ɵlyp qalaqьm.

АРАКЕМ АМАН ВАРСЬНЬБЬ!

(Toqtoqul ajdoodon kelgende ɵnesi
menen usuraşьp ьrdaqanь):

Seksende enem sen elen,
Sendelip ketken men elem,
Aq sytuң menen соңojtqon
Aqьn dajra ken elen.

☆

Altь arqar ھاldьz vatqanča
Altь ajlanьp emizgen,
Aньqь aqьn Toqtoqul
Kimdin uulu degizgen.

☆

Çetigen ھاldьz vatqanča
Çeti ajlanьp emizgen,
Çergelyy çurtta saјraqan
Kimdin uulu degizgen.

☆

Ardaqtar meni tɵrɵgɵn,
Aldejlep syjьp vɵlɵgɵn,
Ajlanajьn enekem
Ajdoodon aman keldim men.

☆

Өlym menen ɵkьmьdьn,
Ekɵɵnɵ teң cьdadьn,
Өldь degen balandь
Qajta tuuqan ьvaqьn.

Qoј eneke Ылава
Qadъъндъ suradъm,
Toqo tyşken Toqtoqul,
Toiqonup kelip turamъn.

Ajlanъp keldim aъstan
Aqtooqo aq syt qarъndъ,
Aldejler meni соојtqon
Aракem aman varъndъ?!

TUTQUNDAN KELGENDE

(Sairden kelgende özynyn qarmal-
qanъ-ajdalqanъ çenunde top çыьnda
Toqtoquldun ыrdaqanъ);

Çeti kez qorqon pajduval,
Carvaqъn qoşur ыrdajъn,
Çerimden ajdar Sivirge
Alqanъn qoşur ыrdajъn,
Çeçe-çelrim surqurap
Qalqanъn qoşur ыrdajъn,
Altъmъş kişi ajdalqan
Armanъn qoşur ыrdajъn,
Kunde qooqa, kunde uruş
Kөrvөdym çandъn çыrqalъn

Tutqunqa kettim qarmalъp,
Tuuqanъm көrvөј zarlanъp,
Turmөden voşop men keldim
Turumtaj quştaj ajlanъp.

Azarqa kettim qarmalъp,
Ajъmдъ көrvөј sandalъp,
Azartan voşop men keldim
Aq şumqar quştaj ajlanъp.

Kynөөsy çoq, sotu çoq,
Ajdar ketken volucu,

Kykyktøj közym çaldьrap
Çajnap ketken bolucu,
Governator-general
Qarmap ketken bolucu.

☆

Ajьmdan bolup zalimder
Aьp ketken bolucu,
Azaptuu kyndy vaşьma
Salьp ketken bolucu,
Qьjamat tyşyp vaşьma
Toqon, qarьp ketken bolucu.

☆

Elimden ketken çan elem,
El көryгө зар elem,
Esiz vaşьm qor bolqon,
Eneden çalqьz bala elem.

☆

Ajьmdan ketken çan elem,
Aьl көryгө зар elem,
Aziz vaşьm qor bolqon,
Atadan çalqьz bala elem.

☆

Qalqьmdan ketken çan elem,
Qalq көryгө зар elem,
Qajran vaşьm qor bolqon,
Qarqadaj çalqьz bala elem.

☆

Ajlanьp kelip şumqardaj
Ajьmdь таар турамьн,
Aq qarraqtuu көр qьrqьz
Amandьqьн suradьm.

☆

Elirip kelip şumqardaj
Elimdi таар турамьн,
Ezelki tuuqan-aqajьн
Esendigin suradьm.

☆

Qaruusu ketken tulpardaj
Aгьp keldim Toqtoqul,
Qara çol Sibir ajdooqo
Baгьp keldim Toqtoqul,
Qajran çaştь çoqotup
Qarьp keldim Toqtoqul.

☆

Azaptuu kyndyn zorduqun
Kөryp keldim Toqtoqul,
Ar qьl qьjnoo turmuşqa
Kөnyп keldim Toqtoqul.

☆

Elimdin çyzyn көryгө
Kөксөp keldim Toqtoqul,
Ecen şumduq qorduqtu
Tersep keldim Toqtoqul.

Bulbul elem naalydym,
Buudan elem talıdym,
Musary bolup ötkördym
Mıgzalyq çaştyñ çarımyñ,
Mınduu künde kör çyğur
Buıgul bolup qarıdym.

Torqoj elem naalydym,
Tovırsaq elem talıdym,
Tozoq tartyp ötkördym
Tolquqan çaştyñ çarımyñ
Tomsorup çyğur Sibirde
Toqolonur qarıdym.

Kukyk elem naalydym,
Kuyk elem talıdym,
Kujyt menen ötkördym
Kılgyn çaştyñ çarımyñ,
Körkum ketip uşuntip
Kök ala bolup qarıdym.

Basajın desem mıunum çoq,
Oturar altyñ tuurum çoq,
Ojumdan ketpes bul qorduq,
Ojnotom desem uulum çoq.

Tutulup kettim Sibirge
Bilek kucym tolqondo,
Men öndöngön million,
Qamalqan qara qorqonqo,
Sygyrlyk qılam qıwalyr,
Tuuruma qajta qonqonqo.

BALAM ÇOQ

Qarşyqaj çolun ördödyñ,
Qadam çajın körgendö
Qaralanır cöldödyñ,
Qajqarır uqtum yjymdön
Qaraldımdın ölgönyn,
„Erge tijir ketken“ dep
Qatıñımdın çön-çönyn.

Men ketkende tört çaşar
Arqamda qalqan syraqym,
Ucup ketken bulbuldun
Ordun syjrap turamın.

Keltirip ajttım salamdı,
Kelip kördym Eşmamvet,
Ketmen-Tөвө qalaamdı,
Kelsem da tiryy körvödyñ,
Kereezim çalqyz balamdı.

Aqa-inige ajttım salamdı,
Aralap keldim Eşmamvet
Aq sıj, Arım qalaamdı,
Amanında körvödyñ
Arqamda çalqyz balamdı.

«Ajdoodon atam keldi»—dep,
 Amandıqın belgiler,
 Aldımdan tosup delvirep
 Amandıqın sığarım,
 Amalımdan öyürtür,
 Arqamda çalqız sığarım,
 Al çalqızdan ajrılar
 Amalıız künde turamın.

«Qarır atam keldi»—dep,
 Qajıqanımdı belgiler,
 Qajrılar tosup delvirep,
 Qanatın çajır sığarım,
 Qaraçılar öyürtür,
 Qantejin çalqız sığarım.

Çalqızım valam öyürtür,
 Çalır tuuqan kömürtür,
 Çalqızınan ajrılar
 Çazıqqa enem könyürtür.

Qaraldım çalqız öyürtür,
 Qalın tuuqan kömürtür,
 Qaraldımdan ajrılar,
 Qajıqqa enem könyürtür.

Qatınım erge tijiptir,
 Qarqan enem küyürtür,
 Qaraldım keler beken dep.
 Qajıqlıu künde çyürtür.

✓
 EZILDİM ŞUMDUQ
 ZAMANDA ✓

(Toqtıqul özünün ajdoodo çyrgandı-
 gu çönyünde Eşmammet ırıqqa ajıqan):

Qarmalar kettim Sibirge
 Qaruu-kucum tolıqondo,
 Qarptan mendej million
 Qamalar çatqan qorqonqo,
 Qanmet qılam qıvanır
 Qajrılar tuırqa qorqonqo.

Ajdar sığat qızmatqa
 Kişendyyden mindetip,
 Acqa vojdon iştetip
 Künü menen tyndetip,
 Musarır muıduu könyldy
 Qaar menen zildetip.

Kyndyz da bolso qaraçqı
 Sınçırız qojo berbese,
 Sıdavasqa al varır
 Sıqarqa çajır kelbese?

Altımız qılac zım arqan
 Ajdalımdan vajlatır,
 Ajnektej közum çajnatır,
 Aj tijbegen tujuqta,

Altınduu yñkyr quduqta,
Aj baltanь ketöryp
Altın ken qazyp turqanda,
Ajaqtaj taştar qulanьp
Ar kim öldy zındanda,
Amanat çandь qalqalar,
Asьrap çyrdym mьndan da.

☆

Ajdalьp vardьm alyьsa,
Çaşьmda ketken ekenmin
Bolup keldim avьşsa,

☆

Qamalдым tujuq satьrqa,
Qalamдын çazqan işi eken.
Qar boldum zaman aqьrqa.

☆

Tutulup kettim tujuqqa,
Tuş boldum zalim uluqqa,
Tuşyp ketken ekenmin,
Tiryu turquz quduqqa.

☆

Miң dövөdө çañь eşen,
Buzulup сыqть aq eşen,
Muңumdun vaəьn ajtajьn
Buł sөzүң çalqan devesen.

☆

Qasijeti çoq eken,
Uruşup сыqqan eşendin,
Olujamьn dep çyryp,
Uvalьn vilvej ecendin.

☆

Qazanь özy qajnajt dep,
Bulьkulu vaqta sajrajt dep,
Işendik ele eşenge,
Bir sөzүнөн tajvajt dep,
Ojubuzda çoq volcu,
Mьncalьq şorqo ajdajt—dep

☆

Qol verdik ele eşenge
Qorduqu tijdi ecenge,
Qor volosun menciler,
Qoşomun dese işenbe!

☆

Murut volso eşenge,
Murdaqьdaj işenbe,
Musarьr qьlp men öndy,
Butuna salat kişendi.

☆

Aq eşen acqan urušta
Altь çyz kişi atьldь,
Atuuqa vujruq qьlqanda
Aralar soldat qacьrdь,
Aqьn suunun orduna
Adamдын qanь cacьldь,
Alaamat volup uşundaj
Açьdaar oozu acьldь.

☆

Oşondo kettim qarmalьp,
On çьlp çyrdym sandalьp,
Olujalьq qurusun
Ojronuң сыqat sarqajьp...

☆

Çetimdej көzym çajnatьp
Çer çarьqь tujuqta
Çez kenin qazyp turqanda,
Çer çarьlp, çar көсүp,
Ar kim öldy zındanda,
Çetken açal çoq eken
Aman qaldьm mьndan da.

☆

Elim mьnda, men anda
Ezildim şumduq zamanda,
Qaiqьm mьnda, men anda,
Qajqьrdьm şumduq zamanda
Qarasta antip çyrsөm da
Tilegim çalqьz balamda.

Tentip varьp men çattьm
 Temir torduu taş tamda,
 Teң vasalvaj calьnpьp
 Teli volqon çыqьdaj
 Tegerenip çatqanda,
 Degdejt menin көnylym
 Teңimdj izder tarqanqa!

Qarmalьp varьp көp çattьm
 Qaalqaluu taş tamda,
 Qajçьlyu qarap çazьldь,
 Qajrьnpьp eldi tarqanqa.

ТОҚТОҚУЛ СИБИРДЕН
 КЕЛГЕНДЕ ЕШМАНБЕТ
 ЪРСЬ МЕНЕН
 УСУРАШҚАНЬ ✓

ЕШМАНБЕТ

Qınandьn oozun kergen vejm,
 Qıdajьm cьndap bergen vejm,
 Qıjuqur elden adaşqan
 Qırqurum Toqom kelgen vejm,
 Qıvalьşьp bir öskөн
 Bulbulum Toqom kelgen vejm.

Aqьmaq oozun kergen vejm,
 Ajavaj qıdaj bergen vejm,
 Ajdalьp ketken Sıbirge
 Aqьn Toqom keigen vejm,
 Aqьndьqь qьrğьzqa
 Maaqul Toqom kelgen vejm.

Tel kьrөң oozun kergen vejm,
 Teңirim cьndap veigen vejm,
 Tentip Sıbir ajdalqan,
 Terki çep qolu vajlanqan,
 Teң tuşum Toqom kelgen vejm.

Qaranьn oozun kergen vejm,
 Qaarduu torqo qarmalqan,
 Qara çol Sıbir ajdalqan,
 Qara çaaq, qajqь til
 Qajranьm Toqom kelgen vejm.

☆

Kylyktyn oozun kergen wejm,
Kynadyr kelip qarmaqan,
Kyjytty kynde zarlanqan,
Kymyş çaaq, kylyk til
Kykygym Toqom kelgen wejm

☆

Buuruldun oozun kergen wejm,
Bu qudajym bergen wejm,
Musaryr bolup ajdalqan,
Burulup qolu wajlanqan,
Bulbulum Toqom kelgen wejm,
Buruşta sarcavas,
Duldulum Toqom kelgen wejm.

☆

Torunun oozun kergen wejm,
Tolqonup qolu wajlanqan,
Top soldattar ajdaqan,
Torqojum Toqom kelgen wejm.

☆

Qara serken, qyjma ton
Kijgen Toqom kelgen wejm,
Qamaqta tutqun көр çыь
Çyrgөн Toqom kelgen wejm.

☆

Ot arava, maşına
Mingen Toqom kelgen wejm,
Zalimde tutqun көр çыь
Çyrgөн Toqom kelgen wejm.

☆

Zar qajqьda tyrmөdө
Çatqan Toqom kelgen wejm,
Saabalar çar bolup
Baqqan Toqom kelgen wejm.

☆

Yrkyttөgy tyrmөdө
Çatqan Toqom kelgen wejm,
Ystyrтөн qudaj çar bolup
Baqqan Toqom kelgen wejm.

☆

Itke salqan canaqa
* Tyşkөн Toqom kelgen wejm,
Ickilikke qara çaj
Icken Toqom kelgen wejm.

☆

Qajnar, kyjyr соq bolqon,
Qajqьluu kyngө toqtolqon,
Qarduu torqo çalyьp
Qarmalyr qьjnoo sot bolqon.

☆

Kujyr-çanyр соq bolqon,
Kujytty kyngө toqtolqon,
Kykyktөj bolqon altьn vaş
Kynadyr surap sot bolqon,
Өckөнym qajra өngөн wejm,
Өldүvy desek, tynyisөk,
Өnөproz Toqom kelgen wejm.

☆

Buquqa salqan canaqa
Tyşkөн Toqom kelgen wejm,
Musaryr bolup qara çaj
Icken Toqom kelgen wejm

☆

Altь çыь pijada *
Basqan Toqom kelgen wejm,
Altьndьn kenin talqalap
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Aq padьşa zalimge
Çazqan Toqom kelgen wejm.

☆

Çeti çыь pijada
Basqan Toqom kelgen wejm,
Çezdin kenin talqalap
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Çergelyy qalyьn elinen
Azqan Toqom kelgen wejm,
Çeti çыь meenet-şor
Tartqan Toqom kelgen wejm.

* Pijada—өзбекçe сөз, қығқызға сөө деген.

Kyny-tyny pijada
Basqan Toqom kelgen wejm,
Kumystyn kenin talqalar
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Gubernator zalimge,
Çazqan Toqom kelgen wejm.

Çajь-қысь pijada
Basqan Toqom kelgen wejm,
Çамвѣнн kenin talqalar
Qazqan Toqom kelgen wejm,
Çарьм радьша zalimge,
Çazqan Toqom kelgen wejm.

Tyrmədə tɵktyn җашыңды,
Tuuqanqa tiryy җetkirdi
Tutulup ketken вашыңды.
Ajdoodo tɵktyn җашыңды,
Asьrap tiryy җetkirdi
Almadaj aziz вашыңды.

Вагьр keldin Maskɵɵgɵ,
Tурup keldin Yrkytkɵ*,
Tutqun boldun kɵp җыь
Tumşuqu qanduu vyrkytkɵ.

Qarmaьp kettin qar bolup,
Qalqьna җetpej zar bolup,
Qajьp keldin Toqtoqul
Qарьлаазам җар bolup.

Yrkytte җyrdyn qar bolup,
Yjynɵ җetpej zar bolup,
Qajььp keldin Toqtoqul
Ystyrтɵn qudaj җар bolup.

* Yrkyt—Irkutsk.

Qamaqqa tyştyn qarmaьp,
Qalqьna җetpej zarlaьp,
Qajьp keldin Toqtoqul
Qарььqa quştaj aяlaьp.

Tyrmədə җattьn vajlaьp,
Tuuqanqa җetpej zarlaьp,
Tuurunа qondun Toqtoqul
Turumtaj quştaj aяlaьp.

Ғer tamda җattьn vajlaьp,
Ғerine җetpej zarlaьp,
Ғete keldin Toqtoqul
Ғetigendej aяlaьp.

Tyrmədə җyrdyn aldьrap,
Tuuqanqa җetpej dalььrap,
Tumşuqu җoq soldattar
Tuura җыьc kɵтɵrap
Turup qadam vastьrvaj
Tuşunda turdu valdьrap,
Tutqunda җyrdyn Toqtoqul,
Tujqundaj kɵzyn җaldьrap.

Ғer tamda җattьn aldьrap,
Ғerine җetpej dapььrap,
Ғerge kirgen soldattar
Ғeti qadam vastьrvaj
Ғez vajaek җыьc kɵтɵrap
Ғelkende turdu valdьrap,
Ғete albadьn eline
Ғetimdej kɵzyn җaldьrap.

Ajdoodo җyrdyn aldьrap,
Aqa-imі kɵrvɵj dapььrap
Aяlaьdaj soldattar

Altı atar miltıq kɵtɵrɵp
Altı qadam vastırvaj
Arqanda turdu valdırap,
Amalıñ ɵoq oşondo
Ajnektej kɵzɵ çaldırap.

☆

Aq qağazqa cıjilip
Sɵzɵ keldi Toqtoqul,
Aq panardaj çaltırap,
Kɵzɵ keldi Toqtoqul,
Amanırdı suracu
Kezim keldi Toqtoqul.

☆

Aq qaraqaj dilgirem
Qajsı şaardan qaqtırdız?
Aq padışa zalimge
Qaj zakon menen çaqtırdız?
Avaldan işin aq eken
Açılırtır vaqtırdız,
Açılqandıñ belgisi,
Ajlanır eldi tartırdız.

☆

Boz şarke menen voz kemsel
Qazanadan kijdiniz,
Borumduu elden açırar,
Bozorup qajda çurdınyz?
Kɵk şarke menen kɵk kemsel,
Qazanadan kijdiniz,
Kɵrkɵmduy elden açırar
Kɵjqapta qandaj çurdınyz?

☆

Çылаңажақ, çылаң ваş
Basqanıñ ajt Toqtoqul?
Çыт sasıq tam yjge
Çatqanıñ ajt Toqtoqul!
Altı saj varan aq kelte
Atqanıñ ajt Toqtoqul?
At voogunan qara qan

Çacqanıñ ajt Toqtoqul?
Amanat çanıñ salamat
Qajtqanıñ ajt Toqtoqul.

☆

Etegi çoq coloq ton
Kijgeniñ ajt Toqtoqul?
Erteli kec çɵɵ vasır
Çyrgɵnɵñ ajt Toqtoqul?
Toquz çы çattıñ tyrmɵde
Bilgeniñ ajt Toqtoqul?
Kynɵɵy çoq çalırdı
Kyjgɵnɵñ ajt Toqtoqul?
Kɵzɵndy irmep uqtavas
Tyndɵrɵñ ajt Toqtoqul..

☆

Itke arava, çanarı
Salqanıñ ajt Toqtoqul?
İdettıy kunge çoluqur
Qalqanıñ ajt Toqtoqul.

☆

Atqa arava, çanarı
Salqanıñ ajt Toqtoqul?
Azaptıy kunge çoluqur
Qalqanıñ ajt Toqtoqul?
Alısta çyryp zarlanqan
Armanıñ ajt Toqtoqul.

☆

Maskɵɵdegy tyrmɵge
Çatqanıñ ajt Toqtoqul?
Baldıraşır soldattar
Çarqanıñ ajt Toqtoqul?
Barsa kelbes sapardan,
Qajtqanıñ ajt Toqtoqul.

☆

Qara vaşıl aq toqtı
Qarışır çese qojdo çoq,
Qarmalıp ketken zalimge
Qajrılat degen ojdo çoq.

Ketmen-Tövө кеп çerden,
Berekesi ten çerden,
Өзүн менен ајдалған
Өлымгө қолу вайланған,
Алтымыз екі кишинин,
Адатын айтсы Тоқтоқул?
Амань қанса қалды екен
Санатын айтсы Тоқтоқул?
Тутулуп кеткен көр киши,
Адатын айтсы Тоқтоқул?
Тігуусу қанса қалды екен
Санатын айтсы Тоқтоқул?

Сақызқандын ұжасын
Салқанын айтсы Тоқтоқул?
Самарда өлген мұңдуунун,
Қалқанын айтқын Тоқтоқул?
Саламат келдің өлымдөл,
Арманын айтқын Тоқтоқул?

Көгүскөндүн ұжасын
Салқанын айтқын Тоқтоқул?
Көр мұңдуулар қығылып
Қалқанын айтқын Тоқтоқул?
Көзүн келді қытырап
Арманын айтқын Тоқтоқул?

Сағь алауу қалың мал
Байда қалды Тоқтоқул,
Зарландығыр залимдер
Ајдар алды Тоқтоқул,
Зарланысқан мұңдуулар,
Қайда қалды Тоқтоқул?

Көгүскөндүн ұжасы,
Көлдө қалды Тоқтоқул,
Көк алауу қалың мал.

Байда қалды Тоқтоқул,
Көр soldattar имерип
Ајдар алды Тоқтоқул,
Көр çoldosun асырап
Қайда қалды Тоқтоқул?

Boor толқон қалың мал
Байда қалды Тоқтоқул,
Bozortup солдат вағрынды
Ајдар алды Тоқтоқул,
Moldosan менен Қараваз,
Қайда қалды Тоқтоқул?

Qurvu толқон қалың мал
Байда қалды Тоқтоқул,
Quu soldattar имерип
Ајдар алды Тоқтоқул,
Quldанбай, Мамыр, Qurama
Қайда қалды Тоқтоқул?

Ајдыраалы ајдалған
Тігуу вкен Тоқтоқул?
Аман-есен көгушөр
Күну вкен Тоқтоқул?

Андаштын екі баласы
Supataj менен Сағь еле,
Supataj өлді деп ұқтым
Сағьсы тігуу бар веле?
Ақыреттик çан dosum
Аман вкен адеге?
Аман болсо senciler
Қасан келер сағь еле?

Биқаранын мықтысы,
Bir тарартын ықтуусу,
Көкүмбайдын Көк çалы
Соқ тағы жа вайдары,

Kөрдүң бекен Тоқтоқул,
Құрама менен Мамырды?
Құстай торқо тұсты еле
Сұрағаным табири? *

☆

Бекеттерден ајдалған,
Бекіліп қолу байланған,
Баратаалы, Салванды
Көрдүң бекен Тоқтоқул?
Қыдыраалы балванды?
Уқтун бекен Тоқтоқул
Ушұлардан арманды

☆

Сарвақыстан бес кіші
Санаты менен ајдалған,
Залимдер қылып бір қанса
Буқарадан байланған.

☆

Көрдүң бекен Тоқтоқул
Көк Артан кеткен Сьжылыды?
Құнадыр келіп қармаған
Құмыс воолуу тұлқунду?

☆

Ғетім бала, тұл қатын
Арзын айттыр даттады,
Ајдалып кеткен адамның
Емдігіңе тарады,
Қуттуу болсун Тоқтоқул
Ғаныңды тіруу қажтқаны!...

☆

Тентұстарың өйгенде
Көрдүң бекен Тоқтоқул?
Терең көруң кең қазыр
Көмдүң бекен Тоқтоқул?
Тентіп сығуы азарға
Көмдүң бекен Тоқтоқул?

* Табири—дұрысы, қақылы деген сөз.

☆
Ақыдаарға арбалған,
Ақ қарқанға қармалған,
Алтымыс екі азамат
Қай ғерде өлді Тоқтоқул?
Ал мұсарып қарыты
Кімдер көмді Тоқтоқул?

☆

Қара торсу војдо қоқ
Қармаһыр кеткен қурағұм
Қайғылат деген ојдо қоқ.
Қызыл торсу војдо қоқ,
Қыпшооқо кеткен Тоқтоқул
Қылажат деген ојдо қоқ.

☆

Ақа-иніне айттың саламды,
Аралар келдің Тоқтоқул
Аңғиян ғаар қалаанды,
Аман көрдүң Тоқтоқул
Арқанда ғалқыз балаңды.

☆

Келтіріп айттың саламды,
Келіп көрдүң Тоқтоқул
Кетмен-Төве қалаанды,
Келіп сыядың арман қоқ
Кереезид ғалқыз балаңды.

☆

Құлпұттыр асыр вақыңды,
Құрсант қылы ғаныңды,
Қыр дөлетудың бар екен,
Құсақтадың ғарыңды
Қол қармаһыр көгуштүм
Құрғұлуқым тааныңды.

☆

Асырап келдің саламат
Бір сымндай ғаныңды,
Аман көрдүң Тоқтоқул
Алқаның Тотуы ғарыңды,
Тенселісіп бір өскөн
Тентұстұқұн тааныңды.

☆
Çeti suu menen Çerge tal
Çerine keldin Toqtoqul,
Çeti uruu Sajaq көр Sarttar *
Eline keldin Toqtoqul,
Çer saqьььр, el samар
Demine keldin Toqtoqul.

☆
Qajьььma menen keң Arьььm
Çerine keldin Toqtoqul,
Qadimkidej qajьььsz
Demine keldin Toqtoqul,
Qajььь-zarьььn suracuu
Eline keldin Toqtoqul.

☆
Imerilip turamьььn,
Işene alvaj suradьььm.
Toqtoqul seni көргөнүм
Өңүм векең, тышымбу?
Өлүмгө ketken кишимби
Сың Toqtoqul sen болсоң
Өрттөвөј айтқьььң icimdi?

☆
Qadik qььььр turamьььn,
Qajьььta vaştan suradьььm,
Qapilet көргөн тышымбу?
Qan soruucu zalimge
Qarmalьььр ketken кишимби?
Сың Toqtoqul sen болсоң
Qajьььqьььtraj айтсь icimdi?

☆
Альқ болсоң Toqtoqul
Асььььтър qudaj çolundu,
Арььььтқан екең şorundu,
Attan тышсы Toqtoqul
Bir qarmajьььn çolundu.

* Sarttar—Ketmen-Tөвөдөгү qььььzdьььn bir uruusu.

☆
Attan тышсы көрөјүн,
Alqььььндан өвөјүн.
Qojo vervej qarььььр
Qojon-qo'tuq alььььр
Qusaqtaşьььр turajьььn,
Aman-esen keldinbi
Qujuqup ketken çuvaјьььm?

☆
Al-avaљьььn surajьььn,
Ajqaљьььр turajьььn.
Aman-esen keldinbi,
Ajdalьььр ketken çuvaјьььm?

ТОҚТОҚУЛ

Amansьььнь қарақьььм?
Aзьььгаақ айтқан сөзүңө
Alsьььгар ketip varamьььn,
Ec qavarьььn alvarсьььn,
Imerilip varvarсьььn,
Өlgөnde turpaқ salvarсьььn,
Arqamda çalqьььz valamьььn.

☆
Esensinbi қарақьььм?
Eldir-seldir сөзүңө
Ezilip ketip varamьььn
Ec qavarьььn alvarсьььn,
Imerilip varvarсьььn,
Ermegim çalqьььz valamьььn.

☆
Tuulbasaң da Eşmambet
Tutunqandaj bala elen,
Men tutulup ketkende
Tuurumda qalqan çan eien.

☆
Imerilip varvarсьььn,
Eneңden qavar alvarсьььn,
Ineң turpaқ salvarсьььn.

☆

Men kettim qoldo tutulup,
Sen kelipsin Eşmamvet
Qojculuqtan qutulup,
Qomuz certip ar qajda
Brdap çyrsyn quturup.

☆

Qalajyq-qalqym kyksyn dep
Qarastan kelgen Toqoңdun
Qajqy-zarın bilsin dep,
Kөөnynө alva Eşmamvet
Ajtyр ijdim arqyl кер.

☆

Qalq uqar qyzy tilimdi,
Qadyrmdy suraqan,
Qara çaş qulaqan,
Qara çaaq inimbi?
Başta çөнөкөj ыcsь ekensin
Emi, qadyryn көркө bilindi.

☆

El uqar qyzy tilimdi,
Esendigim suraqan
Eki көzdөн aqqan çaş
Eki betten qulaqan,
Eşmamvet kicyy inimbi?
Başta sen eldir-seldir ekensin
Emi, eline dajryn bilindi.

☆

Çanьmda birge çyrgөnsyp
Çazqanьmdy suradyн,
Çajь-qyşь rijada
Basqanьmdy suradyн,
Çamandy menen çaqşььq
Tartqanьmdy suradyн,
Çamьььn kenin talqalar
Qazqanьmdy suradyн.

☆

Ajdoоqо birge varqansьр
Azqanьmdy suradyн,

Altь çьь rijada
Basqanьmdy suradyн,
Azar menen meenet şor
Tartqanьmdy suradyн,
Altьndьn kenin talqalar
Qazqanьmdy suradyн.

☆

Qarmalyр birge varqansьр
Azqanьmdy suradyн,
Qaraңqьda rijada
Basqanьmdy suradyн,
Qajqь menen meenet şor
Tartqanьmdy suradyн,
Qalajdyн kenin talqalar
Qazqanьmdy suradyн.

☆

Aq eşendin işinen,
Altьmьş eki kişinin,
Adatьn menden suradyн,
Amanь qanca qaldь dep
Sanatьn menden suradyн.

☆

Өzym menen ketkendin
Adatьn menden suradyн,
Өlgөny qanca boldu dep
Sanatьn menden suradyн.

☆

Saqьzqandyн ujasьn
Salqan çerin suradyн,
Saparvaj menen Qьrsaqvaj
Qalqan çerin suradyн,
Salamat kelgen Toqoңdun
Barqan çerin suradyн.

☆

Kөгyckөndyn ujasьn
Salqan çerin suradyн,
Kөр muңduunyn qьgyььр,

Qalqan çerin suradın,
Közy kelgen Toqondun
Barqan çerin suradın.

☆

Altıмыш eki kişiden,
Ajdalqan eldin icinen,
Qutunaj, Baqaj, Qacqanaq,
Qacır cıqqan baştaraaq.

☆

Умөтәаль, Мырзавек
Murun qacır keldi ele,
Arqasınan Quldanvaj
Qıva qacır keldi ele,
Oşonıñ vaarız zalimge,
Çazıq qılıqan ei vele?

☆

Умөтәаль er ele,
Qas sanaqan duşmanqa
Oozun aqqañ vörü ele.
Bu da qaldı tyrmöde,
Musarılar qırılıp,
Çuda * qaldı tyrmöde.

☆

Moldosan menen Qaravaş
Ajdalıp vaarız aralaş,
Çoldoştordon ajırılıp
Betimdi çuudu qara çaş,
Munun vaarız ajtrasam
Munđuülüqum çaravas,
Biz alısqa varqanda,
Bular da öldy armanda.

☆

Ajdırğaalı tiryy keldi,
Özym menen bir keldi,
Amandaşır kelgin dep
Astırtan meni çıberdi.

* Çuda—Añdan degen maanide.

Al kişi da az kynde
Aralap köret silerdi,
Ajdoodo çyrgen Toqondu
Aq inim tuzun imerdi.

☆

Andaştın uulu Sarı ele
Ajdalıp varqan adele,
Qolunan köörü tögylgen
Ustalıq bar ele.

☆

Sojun vaştı qujdu dep,
Najzalıq çıqac qıjdy dep
Uruşuqa qatılıp
Çaraqın vaarız çıjdy dep,
Ajdalıp ijgen volucu
Becara usta Sarıl
Sarı var tiryy Sibirde,
Men öndönur qarıdy,
Añın da ötty qajıqda
Өмүгүнүн çarımь.

☆

Sarı qaldı saqtalıp
Zalimden kuygen taptalıp,
Kelsem degen oju var
Radışadan aqtalıp.

☆

Qalıñ toptun çartıñ
Qara darqa asılıqan,
Qalqan eldin vaarız
Çыжырма veş çылдан çazılıqan.

☆

Buqara elden tıñ cıqqan,
Bir taravın tıncıqtan,
Qurama menen Matırды
Saratırкө varqanda
Saldı ölym amırды,
Sarı ooru volup ajdoodo
Tartıq dalaj çavırды.

☆
Beketterden ajdalqan,
Bekilip qolu vajlanqan,
Sen suradın Eşmamvet
Barataalı, Salbandı,
Könylgö alıp suradın
Kömylvöj çoldo qalqandı,
Bir soldattı ɵltırsö
Atıp ijgen volucu
Qıdıraalı valbandı,
Qızıl ɵrttöj zalimden
Çıvırgarqa al varvı?..

☆
Köjqarqa ketken qurqurdu
Köryp çurdyk ɵlgöncö
Kök-Arttan varqan Çıvıldı.
Ajdalıp ketip varatıp
Çoldo qaldı ɵlgöndö
Çoru, quzqun çedi oqşojt,
Adam çıpraj kömgöngö.

☆
Adıgine ɵmyrvök,
Seksen bir çaşqa varıptır,
Saqalında qara çoq
Quudaj volup qarıptır.
Qarın çastaj qıjnaqan
Radışa zalim tarıptır
Altı çaşar valadaj
Aqılınan tanıptır,
Anın da söögy kömylvöj
Ara çoldo qalıptır.

☆
Tentüstarım ɵlgöndö
Körgönüm çoq Eşmamvet,
Tereñ köryn keñ qazıp
Kömgönüm çoq Eşmamvet.

☆
Azamattar ɵlgöndö
Körgönüm çoq Eşmamvet,

Aq kepinder, aruu çuup
Ajrooc salıp, belin vuup,
Kömgönüm çoq Eşmamvet.

☆
Körejyn dep suransam
Körsötpödy közymö,
Qulaq salvajt zalimder
Musarıp-munduu sözymö.

☆
Qajran erler ɵlgöndö
Qandaj neme ɵldy dep
Qavaqqa syjrep qojdu oqşojt,
Qarqa, quzqun, it, qustar
Tarın talap tojdu oqşojt,
Qatuu turmuş qurusun
Qaq uşundaj boldı oqşojt.

QORQOL ЁРСЬ
ТОҚТОҚУЛДУН
BALASЫНЫН ӨLGӨНҮН
UQUZQANDA ✓

QORQOL

Tyrmədə turduñ zar volup,
Sary ooru kesel dal volup,
Qajrylyp elge kelgencе
Qajran çan qajqy qar volup.

☆

Çarasь munduu zamandy,
Çavьrqattь adamdy,
Sen alystan kelgencе
Atqardyq çalqьz valandy...

☆

Ucuq өтпөs ijneden
Uulun çalqьz Topcubaj,
Ucurduq çalqan dyjnөdөн,
Çivек өтпөs ijneden
Çiverdik çalqan dyjnөdөн.

☆

Buulumdu kijip kirdetken,
Buuruldu minip terdetken,
Munajva çaman adamca
Bulbulun çalqьz Topcubaj
Musary sapar çol ketken.

☆

Kylgyndy kijip kirdetken,
Kulykty minip terdetken,
Kykygyn çalqьz Topcubaj
Kyn tijbes sapar çol ketken...

ТОҚТОҚУЛ

Qarqьldar qazdar kөл saqtajt,
Qara ылаасын сөл saqtajt,
Qaryp qalqan ataken
Qaj çaqqa varьp çan saqtajt.

☆

Qurquldar quular kөл saqtajt,
Qui ылаасын сөл saqtajt,
Quurap qalqan ataken
Qujuqur qajda çan saqtajt.

☆

Tynunde çaryq ranarym,
Tuurumda qalqan qaranym,
Tyrmөdөн çany kelgende
Kyjytyn tarttym valanyн,
Tyn ujqumdu yc vөlsөm
Tujşөlyp сыqrajt qavarьq.

☆

Qarmaqan çaryq ranarym,
Qajrylar çalqьz qaranyм,
Qamoodon qajtьp kelgende
Qajqьsyn tarttym valanyн,
Qajqьryp ьjlap tursam da
Qajrylyp сыqrajt qavarьq...

☆

Bulbulum ucup vuruldu,
Syqarvaj icten munumdu,
Qantejin tiryy көrvөdym
Qarqadaç çalqьz uulumdu,
Qajqьsyn tarttym kyn-tyнy
Qartajьp şorum qurudu.

☆

Kykygym uctu elimden,
Kylpetim* ketti çerimden,
Kөzymdөн сыqqan qara çaq
Kөkyrөkkө төgylgen.

* Kylpetim—Ermegim, көңyl çarym degen maantide.

Gyldy qьrqьz җurtumdu,
Kөгөг bekem degenmin,
Kykygym җurqар aldьmdan
Keler bekem degemin.
Kyjyttyн muңun җьqарьр,
Өлөг bekem degemin.

җамqьр тижвөј qulanqan
Aq toruраq җар belen,
Arqamda җalqьz Торсивaj,*
Aҗalqa tuulqan җан belen?...

Altьn aјdaj nur җyzyn
Kөгөг bekem degenmin,
Avaqtan qolum boҗonup
Keler bekem degenmin,
Aјnegim җьqsa aldьmdan
Өвөг bekem degenmin,
Arman qьlvaj dyjnөгө
Өлөг bekem degenmin...

Altьndan cider өгвөdym
Avaqtan qolum boҗonup
Aqajьn-җurtqa kelbedim,
Amandaҗьр, көгуьр,
җalqьзьm anan өгвөdyn...

* Торсивaj—Тоғтоққұлдан каласы.

Muңu volot җalььzдьn,
Muңu volot җalqьzдьn.

Gyly volot җalььzдьn,
Kyjyty kустуу җalqьzдьn.

At arьтьр җol kelse
Sьjlaarь volvojt җalqьzдьn,
Aҗal җetip kyn butse
Bjlaarь volvojt җalqьzдьn...

ТОҚТОҚУЛ МЕНЕН
ЕШМAMBETTIN
УСУРАШҚАНЬ *

ЕШМAMBET

Qaptaldın qumu eşilet,
Qajberendin izivi,
Qavı qıldı özümдүн
Өгүny көргөн тышуму,
Qalp emes sözüm сьп boldu
Qarmalьp ketken elimden,
Qadimki Toqom сызуvu,
Qajta көrdүm quvanьp,
Qalqьmdan ketken kişimi.

Adьrdьn qumu eşilet,
Aq çolborstun izivi,
Ajdalьp ketken elimden,
Aqьnьm Toqom сызуvu,
Aman көrdүm arman çoq,
Ajьmdan ketken kişimi.

Kөгүp keldin Sibirdi,
Kөpkө ajтсь Toqo kebindi,
Kөргөнүңө quvanqьn,
Kөk adьr тоону eelegen

* Eki ьcьnьn usuraşqanьnьn bir variantь uşul. Al uvaqta Toqtoқul menen Eşmambettin başı qoşulqan çerde ele „usuraşqanьnardь ьrdap bergile“ — dep el suraşqan. Birinci usuraşqandaqь ьr qaçazqa çazьlьp qalvaçandьqtan ar ьrdaçan saьn başqaca variantta ьrdaşa bergen. Bul el ьcьlarь usyn ed mьnөzduy nerse.

Kөp tuuqan qьrқьz elinди,
Kөrөmьv dep çyrсу elem
Kөnyldөş sendej teңimdi.
Salamat көrdүm тыrundy,
Samadьm ele Toqtoқul
Sajraçan bulbul tilinди,
Saçьnьp çyrgөн Toqomdu
Salamat көргөн kynьmьv!...

Kylyktygyn başqaca
Kykyk, bulbul sen elen,
Munduу bolduң necen çьl
Bulbul quşqa ten elen,
Sajrap turqan kezinde
Zamandaş volup birge өsyp
Savaq alqan men elem,
Çatsam-tursam seni ojlop
Salamat көрсөm deer elem...

Ajtqanьm qavьl bolduви,
Adaşьp elden bөлүngөн
Aq bulbul şaqqa çonduви,
Ajtqanьd ordun çoqtotroj,
Aqajьn tuuqan elinde
Arzьtqan çoqmun ordunь.

Talda bulbul usqanda
Tappaј qaldьq izindi,
Өzүvu Toqom başqavь?
Aqa-ini tuuqan qaracь —
Өнүm beken тышумьv?

Elirip ьrdap turqanda
El tarqaqan qumardan,
Eşendin kesir zarьnьn
El ermegi bulbulkөj
Ergip uctun сьnardan,
Esen-aman qutulup

Kelipsin Toqo zыjandan,
Adamdan tulpar çorqo eleñ.
Artыnda саңың vuralqan,
Aq sytyn vergen eneken
„Ajdoоqо valam ketti“ dep
Azavың tartыр qubarqan,
Alqаның ыjlar qajqыгър
Kөңylyñ qajqы muñ alqan,
Arqanda vala çaş ele
Artыndan izdep сыqardan.

☆

Kyndө sajrap talbaqan
Kykygy eleñ elimde,
Sanaavyзда tiledik
Toqom, salamat esen kelyygө.
Qыrq сыъ kelbej qalsan da
Biz, seni qыjqan çorquz ölymgө,
Qыjuun таар көрыстym,
Buuraqandyñ belinde.

☆

Qubanqan Sarttar elinin
Qurdaşym Toqom kelgenbi,
Qurcalqan torqо qыjqыгър
Brdacu Toqom kelgenbi,
Talyqraj uqur qalyñ çurt
Tыңdacu Toqom kelgenbi?!

☆

Asыль tilek vergenbi,
Aq çerden qarmар ajdaqan
Aq tандaj tili sajraqan,
Aqыñ Toqom kelgenbi,
Ar bir sezy belgilyy
Naqы Toqom kelgenbi,
Atavyz vaşqa volso da
Aqajın volup virge eskөн
Çaqыñ Toqom kelgenbi?!...

☆

Salqыñ Arым, Çucu suu
Çerden kettin Toqtoqul,
Sarttar, Baqыş көр Sajaq
Elden kettin Toqtoqul.

☆

Qaz ajlanьp qонвоqон
Kөлge kettin Toqtoqul,
Qar vorojlop tyn тыскөн,
Çerge kettin Toqtoqul,
Qanattuu quştar çetkisiz
Cөлge kettin Toqtoqul,
Qaralanqan işin çоq
Selge kettin Toqtoqul.

☆

Ajlanьp өrdөk qонвоqон
Kөлge kettin Toqtoqul,
Ataң tuup көrbөгөн
Çerge kettin Toqtoqul,
Aq qanat quştar çetkisiz
Cөлge kettin Toqtoqul.

☆

Вajlanьp Sibir айьса
Barqаныñ ajt Toqtoqul,
Paşaanьñ тыşyp toruna
Qalqаныñ ajt Toqtoqul,
Başьñdan өtkөн көр qajqы
Armanьñ ajt Toqtoqul.

☆

Eki-ekiden көсөгө
Bөлgenyn ajt Toqtoqul,
Asы çаның азарты
Kөrgenyn ajt Toqtoqul,
Eline çetpej necen çan
Өlgenyn ajt Toqtoqul,
Esesin таар qutulup
Esen-aman eline
Kelgeniñ ajt Toqtoqul,

Esinen seni сьқаргај
Estegen Sarttar, Вақысты
Kөргөнүң ајт Тоқтақул.

☆

Сылаңајлақ, сылаң вақ
Вақаның ајт Тоқтақул,
Сыты саһық тырмөдө
Ҷатқаның ајт Тоқтақул,
Ҷаһры қығқыз елінди
Тарқаның ајт Тоқтақул,
Ҷалдығар ылар көз Ҷаһын
Аққаның ајт Тоқтақул.

☆

Қыдығыр келдің Ҷөө ваһыр
Қызы Ҷар менен Semeјden,
Қыласы кетти саға оқсор
Маһы Ҷоқ Ҷарды кедейден.

☆

Аңыжан менен Alajdan
Ajdayr ketken dalaj Ҷан,
Aman keldiң Toqtoqul
AҶalduu tyrmө sarajdan!...

☆

Sanatqa ketken Ҷан елен
Sarttar менен Вақыстан,
Sarqajyr өһүн, Ҷөө ваһыр
Salamat keldiң аһстан,
Сақыһыр Ҷыргөн мен елем
Salam ајтыр таанысқан,
Zarqayr Ҷыгуп Ҷурт тартың,
Sanaaңыз elge qalystan.

☆

Qutqardyң Ҷordon Ҷаныңды,
Qubanyr көрдүң Ағынды,
Qurqurum aman тартыңды
Qurdaһың алқан Ҷағыңды?
Esen-aman keldi деп
El qubanyr qa'дыбы,
Erken—Ҷалқыз Торсывај
Aldыңдан сурқар вардыбы?

☆

Qutqardyңды ваһыңды,
Qurqatтыңды Ҷаһыңды,
Qubanyr vugyn көгуһтык
Qurdaһым sendej аһыды,
Qusaqtaһыр өвуһыр
Qumagым icten Ҷазыды.

☆

Qarmanyр ваһың qamaldы,
Qajqyғыр сасың ақарды,
Qalqыңdan esen көрдүңөү
Qarqadaj Ҷалқыз балаңды,
Qara Ҷаақ, Ҷез тандај
Qajranым Toqom amanбы?!
Az da bolso көртөј көр
Toqo, ајтыр турқан salamды,
Qubanyс менен көгуһтым
Qurdaһым sendej adamды.

☆

Sajratyr qyзыl tilindi,
Salamat көрдүң Ҷеринди,
Salamyma alik al
Sajratyr qyзыl tilindi,
Mundanyр uqur turalyқ
Bulbuldaj muqam unyңdy,
Eercitip Ҷыгуп artыңan
Eһmambet mendeј iniңdi.

ТОҚТОҚУЛ

Sajraқan bulbul tilimbi,
Zarjaқan dovuһ unymby,
Salamat-ajtyр көгуһкөн
Sajaqta qalқан inimbi?
Salnasым elim vaһqaqа
Zarqayr көргөн kynymdy.

☆

Eki eli qyзыl tilimbi,
Elirgen dovuһ unymby,
Esenbi деп көгуһкөн
Eercip Ҷыгуп сопојқон

Elimde qalqan inimbi?
Ec adamqa salvasın
Elsizden kergön kynymdy.

☆

Qara çaaq tilimbi,
Qajqırqan dovuş ynyıvy,
Qadırgım ajtır keryşken
Qatarıda qalqan inimbi?
Qadırgıman inim suradıñ
Qajqırqır kergön kynymdy,
Qarqadañ bolqon altın vaş
Qalıñ elden syryldy,
Qalajyq tuuqan qalıñ çurt
Qajta kerdym tyryndy.

☆

Aq qarlıu toonu eelegen
Ata çurtum qırqyz el,
Kindik kesip kir çuuqan
Kicinemde öskön çer,
Qalqım seni kör ojlor
Qara közdön aqqan sel,
Ölsök dedik ökünyp
Tavylqan çoq qazqan kör.

☆

Men Sibirge ketkende
Eşmatıbet, eercip çyrgön vala elen,
Ataqıñ sýqır elinde
Aqın volcu çan elen,
„Ermeksiz elim qalvajt“ dep,
Esimde sen var elen.

☆

Ajtqanımdaj volupsun,
Ajlanıp şaqqa qonusun.
Qaalaqandaj volupsun,
Qajnyıp şaqqa qonusun.

☆

Men sajracı butaqa
Qonup qalqan ekensin,
Bajlanıp ketken Toqondoj
Bolup qalqan ekensin.

☆

Qara volot zulpuqar
Qurcu bolqon ekensin,
Qaldajqan topto sajraqan
Bıcsı bolqon ekensin.

☆

Ooluqqan eldin konylyn
Çazyr qalqan ekensin,
Men kergendön qanca öjde
Aşyr qalqan ekensin.

☆

Altın çaaq, çez tañdaj
Bıcsı bolqon ekensin,
Andaj-mındañ ысынь
Quucu bolqon ekensin,
Altı uruu çyñ top volso
Arqymaqtaj arıvaj
Asyl sözüñ çıvatır
Turcu bolqon ekensin.

☆

Salatıñ alik alajın,
Saqnyşır keryşken
Zamandaş elek aqajın,
Öksör ыjar azarta
Ötkerdym ömyr dalajın,
Aqıldan tapır qalsam da
Altı san qırqyz çarıñda
Ali da bir söz tavaajın.

☆

Qamoodo çatır eldi estep
Qajqırqır çyrek ezilgen,
Qara til sajrap turqanda
Qalqı tapvaqan sözymdön,
Erkinder ыrdar çyrem dep
El usyn tyrmö kesilgem.

☆

Çамваşымдан сыз өтүр
Çаттым tyrmö qamalda,

Çatındaş tuuqan inim çoq
Çan kyjyp izder vararqa,
Çardamdy bergen kişi çoq
Çaş qalqan çalqyz balamda,
Qalqan eken tuulup
Qajqyluu çaman zamanda,
Tuuqanym nasar kycy çoq
Duşmandan kegim alarqa,
Çyrdyñ bele cñn ojlor
Çyrogyn menen sanaanda.

☆

Bajlar bergen manarqa
Bar bele qylqan çazyqym?
Eşmambet ajtqan sözynö
Ezilip çyrok çaşdyñ,
Elsizde çyryp ötkördym
Ömyrdyn çaştyq asyñ.

☆

Quulup kettim ajdalyp
Quşcusu menen Arımdan,
Quvat berse tuuşqan
Qutular bekem der ojlor
Quzqundardyn zaarñan,
Çazyqy çoq ajdalyp
Çañ kelgen qaryp waş
Çardam surajm waarñan,
Qarmar berse manarpar
Qalajyq saqa taarñam.

☆

Engirep tyrmö Sibirge
Barqanym menden suradyñ,
Eline çetpej qanca çan
Qalqanyn menden suradyñ.

☆

Köz көргыс çerge ajdalyp
Barqanyn menden suradyñ,
Kömylöj söögy talaada
Qalqanyn menden suradyñ.

Kөр ъjlaqan өзүмдөј
Арманьн менден suradyñ.

☆

Çan qurqur tattuu ölyygö,
Çarany tarttym ömyrdö,
Çaraqy varwy Toqonduñ,
Ölgöndy çerge көmyygö.
Ketmenim varwy qazarqa,
Kerinin varwy wсарqa,
Qalyñ qyrgyzy elime
Qanatym varwy uсарqa.

☆

Qarlyqas velem kelyygö,
Qalqyma qavar weryygö,
Çañ qurqur көр tattuu
Çaradar wolvoj ölyygö,
Arasy çaqyn çol emes
Tyrmöden qасыr kelyygö,
Tyraqanwyz көzden qan aqyp
Tyrmöynyn syzduu төryndö,
Uçurayyp көrystym
Bajqazy menen qoşulup
Bastygyr çyrgön çerinde,
Kelgenim boldu bir dalaj
Ar qylyñwy Eşmambet
Ajlymdan izder kelyygö.

☆

Çatqanym tyrmö qaranöw
Çazyker qyldy adamdy,
Qamatyp waşty qor qyldy
Qylyqamyn kimge zalaldy?
Çatsam, tursam ojlodum
Çarqynym çalqyz balamdy,
Bir tuuqandaj көrcy elem
Bir sapar wагьр Eşmambet
Alwarsyñ inim qawardy.

☆

Ajdalqam qyrgyzy ordomdon
Adaştym salqan çorqomdon,
Aq çerden ajdap zalimder
Aq wulbul Toqoñ qor wolqon,
Alysa curqar kycy çoq

Ajaqym aqsar cor bolqon,
Alatyn qantip kegimdi
Azartuu qylr qoqondon?
Artym sijki aqtalvaj
„Ajdalr keter bekem“ dep
Ar nerseni ojlonom.

☆

Qaralaşyr zalimder
Qarmalyr elden ketkemin,
Kejişti tartyr qajran vaş
Kijdim kener serkenin,
Saalyqyr çanyñ qyjnalr
Sartym sojun ketmenin.
Kötördym temir samvalyn,
Kөрө alvaj eldi zarladym,
Qajqyrvaj qantip ajtajyn
Qoluma kişen salqanyn,
Elime kelsem aşynd
Ezilip çyrök armanym,
Başqaqa tijip ketiptir
Başynda syjyr alqanym,
Esine alsañ Eşmamvet
Elime nege varvadyn?
Ujalvaj vygyn surajsyn
Uqraqansyr Eşmamvet
Uulumdun ölyp qalqanyn,
Qajqyn qajta çañyrtyr,
Uşuvu qylqan çardamyn?

☆

Qajqy adamdy ölyröt,
Qajqyrsa adam eskiret,
„Çalqyzyñ aman varvy“
Uçuraşyr suradyñ
Ujalvaj inim meltirep.

☆

Qajta meni şnajsyn,
Qarş çerge bir varvaj
Qantip menden surajsyn?
Qajqyrt çyrgөн Тоқоңо
Qaj vetiñ menen ыrdajsyn.

☆

Eki көз көрөј tunar,br/>Ekinci qajqy mun alr,
Enem var yjө, valam çoq
Ezilip çyrgөн munajyr.
„Qajran Тоқоңо ajly“ dep
Qajryn inим көлөpsin,
Qadyrmdy sen estep
Balamdyñ çyzyn көрөpsyn,
Qarqadaj çalqyz ölgөndө
Өz qolun menen көтөpsyn.

☆

Ajdoоqо ketpes çaqymda
Aralaşyr bir çyrdyn,
Azarqa vaşym malynr
Ajdalr çoldo tyn çyrdym,
Aqajyn-tuуqan decy elem
Eşmamvet çөnyñ bildirdin,
Çaqyn turup varbastan
„Çalqyzyñ aman varvy“ dep
Çaşyr qalqan çyrөkty
Çañyrtyr qajta vylдыrdyn.

☆

Çalqyzyñ tiryy bolqondo
Qalvajt velem quvanr,
Qazyqan vejit myrdөsyn
Qalyrtyr qara çym alr.

☆

„Qarş atañ keldi“ dep
Esteter dyjnө bolsocu,
Qazyqan көrdөн сыqар
Kөrsөtөр dyjnө bolsocu.

☆

Kykyk elem sajraqan,
Kylyk elem talbaqan,
Governator zalimder
Kynөөsyz qarmar ajdaqan,
Kyn tijbes tamdyñ tyvyndө
Kyzgydөј közym çajnaqan.

Aqyn elem sajraqan,
Arqymaq elem talvaqan,
Aq padьsa zalimder
Aq cerden qarmar ajdaqan,
Artьmdan izder tuuqan җoq,
Azapta җorum qajnaqan.

Elsizde җyrdym qajqьrьp
Elime kelsem balam җoq
Ermegimden ajrьrьp,
Esiqe alsaq Eҗmamvet
Een qalqan ajьlqa
Bir varvarьsьn qajrьrьp.

Kөnylyn surar qoьvorsun
Kөnyly munduu enemин,
Kөzy өtkөndө varvarьsьn
Kөtөgyp vaqqan belegim,
Bir tuuqandaj көrcy elem
Bilindi senin bөлөгyn.

Azartuu җoldo көр җyгyp
Aq kirdi saqal murtuma,
Aҗalьm җoq qajrьrьp
Aman keldim җurtuma.

Icimde qajqь zildi ajtam,
Baҗьmdan өtkөн kyndy ajtam,
Balam өlsө varvarьsьn
Taarьnqan өpkө kirdi ajtam,
Aralaҗqan qurьu eleq
Saqa ajtraj munu kimge ajtam.

Armanьm ajrьp ьrdasam
Ajdatqan zalim vilevi,
Azartuu җoldo көр җyгyp
Ajьnqan Toqon җyгөgь,
Qара volьo Eҗmamvet
Ojnop-kylyp җyгөly.

Qajqьmdь ajttьm bir dalaj
Qatarьm eleq taarьnba,
Qalьn el qьrьp җardamьdь
Qaitьrsaңar җanьnda,
Qarьqan kezde tentivej
Qalsa eken söөгym Arьmda.

TOQTOQUL MENEN
ALMQULDUN
UCURASQANB.

(Toqtoqul ajdoodon kelgende azyq ataq-tuu aqyn Almqul çanb ыrdap çyrgen bala bolot. Talasta Çanqoroz degendin aşyna Toqtoqul Ketmen-Tөwөdөн aзыр kelet. Almqul da uşul aşqa waғыр qalat. Musa degen kişi Toqtoqul menen taаныştығыр qojoun* dep Almquldu Toqtoqul qonqon yjgө eercitip barat. Tyn. Toqtoqul ыrdap çatqan yjdy el yc qurcaqan, tuurduqtar ыjryloqan.

Musa Toqtoquldun ыstynө kirip:—Toqo, nızdin Almqul degen çaş bala çanbдан ыrdajm dep çyret, oşol balanb sizge көrsөtөjyn dep keldim—dedi.

—Qana, eercitip kelgen balan, —dep Toqtoqul eşik çaqty qarady. Almqul ujalb yjgө kirib turdu.—Syrдөnwөj ele ktre ber, deşip el curuldaşty.

Almquldun ujalqanbн bilip, anb yjgө kirgizip, ығыn uquu ыsyn Toqtoqul qonqurodoj ыn menen ыrdap qojо berdi):

Qajqьda өtkөн çaş ömyr
Qajta kelbejt waşьma,
Qacьp çyгwөj daldaada
Kelseñci wotom qaşьma,
Estegen sajbн qajqьram
Eskirgen ömyr aзына,
Kөrө elekte syrдөnwyp
Kөp ujalb çaşьba!...

☆

Ular elem sajraqan
Uluu toqun waqьna,
Ujalb qacьp çyrgөncө

Ucuraş walam qağьna,
Uqulqan menin qawağьm
Uruqu qьgьbz wağьna,
Kelince qacьp ыrttawaj
Kelseñci walam çanьma,
Ketken çaşьq balabьq
Kejijmin saqal aqьna,
Qawağьmь uqur kelipsin
Qartajsam da şağьma,
Qajrywartyр ec adam
Qamoodon qajtyр kelgence
Qalqanьm alqan çağьma,
Qarqadaj çalqьz waz bolso
Çyгwөjt wele çanьmda*.

☆

Asmandap ucqan altb өrdөk
Ajlanb qonor көl mьnda,
Aqandьn sөzyn uqam dep
Arzьp turqan el mьnda,
Ajdalb çyгyp ыlaqan
Armanduu Toqon imen mьnda,
Atajьn көrөm dep kelip
Albstar qacraj kel mьnda!...

☆

Qalqьldap ucqan өrdөk, qaz
Qajrybьp qonor көl mьnda,
Qadimki Toqom ыrdajt dep
Qalajьq-tuqan el mьnda,
Qartap werip qan zalim
Qajqьnьn otun көrdym da,
Qara көzym çыltьrap
Qajtyр elge keldim da,
Qacьp çyгwөj daldaada.
Qarqadaj wotom kel mьnda,
Çolowoj qacьp çyrgөncө
Çoququmdu көrgyn da,
Alb qal walam qartajdьm
Açalьm çetse öldym da,
Aq yjdyn qacraj ыrtьna
Aldьma çaqьn kelgin da.

* Özy ajdoodon kelgence ölyp qalqan balasb çөnyndө ыrdap çatat.

Salqın tərde daraqqa
 Sajrap vulbul qonbojvu,
 Soldat çyrse artında
 Sanaaqa qajqı tolbojvu,
 Sajrap turqan Toqoqo
 Salam versen volbojvu,
 Kelip valam ırdasъ
 Kem çeri volso oңdojlu,
 Kelince qasъr ujalvaj,
 Ketip qalam az kyndø
 Kevimdi uqsan volbojvu!...

Aşьr keldim çaqında
 Aq qarluu Beş taş belindi,
 Aralajьn dep keldim
 Altъ san Saruu elindi,
 Kønlyum vøkse baladan
 Kørsөtcy votom önyndy,
 Kyjyr çyryr ötkөzdym
 Gyldegөн çaştyq ömyrды,
 Kejisem da tilejmin
 Kecinен ver dep ölymды,
 Kelip valam көrsөңcy
 Ker, sarъ volqon önymды.
 Kemitrej tygөл alьr qal
 Kerek volso kevimdi,
 Kөz көrgyz çerge ketsem da
 Kөrdym çьrçьz elimdi,
 Qurqatar dyjnø var beken
 Kөzymdөн aqqan selimdi,
 Talartuu vala sen volsoң
 Тааньr qal menin çönymды,
 Таq qaltьvaj alьr qal
 Таңşьqan şirin kevimdi!...

Qarmar verip aq çerden,
 Qajqьluu boldu çyrögym.
 Aq valdaj şirin sözymdyn
 Alьr qal balam tygelyn,
 Eşikke qasraj kelseңci
 Emessiң menin kyjөmyn,
 Eercip çyryr vyt yjron
 Eskirip ketti syjögym,
 Qыltьstar kelvej qacasьn
 Qьzьmdьn vervejьm birөөvyn
 Ucuqaşьr көrvөstөн
 Ujalьr тынса çyдөdyn,
 Baldarda qalsa vul öner
 Ваşьnan uşul tilegim!...

Aq çorqo elem çulqunqan,
 Aq talqa qonup sajraqan
 Aq vulbul elem qulrunqan,
 Aqьn Toqoң ırdasa
 Ajal, erkek көrөm dep
 Necen bir arraқ yj çьrtьlqan,
 Ajьvь çoқ qarmaşьr.
 Ajdatьr quuqan çurtumdan,
 Almadaј valam kelipsiң
 Atьmdь uqur şьrtьmdan,
 Qamoodo çyryr necen çьl
 Tygөнyp keldim qurcumdan.

Kөk çorqo elem çulqunqan,
 Kөk cьnarda sajraqan
 Kөk vulbul elem qulrunqan,
 Kөrөm dep valdar şьqaalar
 Kөр өrgөөlөр çьrtьlqan,
 Kөрөmyn dep kelipsiң
 Kөrcylyk ajтьr şьrtьmdan,
 Azartuu çolqo ajdaqan
 Aşьratьr çurtumdan,
 Çьlaңajlaқ çөө vaşьr
 Moqodum qajrat, qurcumdan...

Muqtaştın persent balaqa
Musarın volup necen çıl
Muñ toldu menin sanaama,
Qarqadaj votom kel veri
Qasır çırğəj talaada.

Qajtır elge ketkice
Qalsanır eercip avandı,
Qaşma kelci sınajn
Qancaıq öner samandı.

Aralar keldim tövüñdu,
Aqın Toqom keldi dep
Aqajın tegiz coquldu,
Aldıma kelip kəryşur
Alsanır balam qolumdu,
Taapır qalsan volvojbu
Aqındıq nusqa çolumdu.

Dep Toqtoquı ırdadı. El, qandaj bala, kırnejet, deşir cuıldaştı. Eştikten ujalır, terdep, Alınquı salam ajtır kirtip keldi. Toqtoquı Alınquıdun qolun qojo bersej turup daqı ırdadı.

Ujatı volot çastın da,
Ucıraşraj qastın da,
Ujalqandan rajda çoq
Uzatraj ordum basqın da!...

Çаньма otur vövəgym,
Çansacır çənyñ kərəjyn,
Çaş volso ketti eskirip
Çaş balam saqa verejin.

Aqılın volso bilersin,
Ajtqanım tygəl ilersin,
„Aqın Toqom sezy“ dep
Ajtır ırdap çyrərsyn.

Ujrengyn balam kuyımdy,
Ulgısyn uqur alır qal
Ulardaj muqam tilimdi,
„Qara çaaq Toqom“ dep
Qavagım çurtqa bilindi,
Qaj armanım ajtajın
Qamoodon kərgən kuyımdy,
Qara çerden qarmalır
Qajran vaş elden syryldy,
Uqraqan qırğыз el varı
Sajraqan vıbul unımdy.

Certmegine qıl taqqan,
Sever tildi sajratır
Cuquqandaj ır tarqan,
Qonoqo sarqan kulyktəj
Qomuzqa qolun curqatqan,
Dalaj ırçır, aqılqa
Taalim verip, sın taqqan,
Çaqında keldim voşonup
Bajraqan kendir burcaqtan.

Qomuzqa qolum ojnoqon,
Ulardaj sajrap otursam
Uqqandar sezgə tojvoqon,
Taasın kulyk çan elem
Taşırqar butun çojvoqon,
Talaptuu çastar alsa dep
Tilegim uşul ojloqon.

Kyzgydej betti cağ alır,
Kyn tijbegen cuqurda
Kynəösyç çattım qamalır,
Kujyt menen kəp öttü
Kulyucy çastıq valalır,
Tuulqan şorduu çan ekem
Qajqılın künde çaralır,

Eercip çyr balam, alıp qal
Ezilim Toqom sözy dep
Elde qalsın taralıp,
Qurqurdun sözün alıp qal
Qursaqqā keter qamalıp.

Cañdatpaj cыqтым çarыстан,
Çanым esen qыыrap
Çaqьnda keldim alystan,
Çaş eskirip ajyldым
Çapьrqan kykyk davыстан,
Suuqan kylyk cыlyqдаj
Suuluqun çajnar qarыçqan.

Altı aj vutyn çөө vasыp
Aqtalıp keldim Sibirден,
Qыlcajыp көrvөj qыrqызды
Qыjnalıp көzym tynөргөн,
Musары çyгyp qutuldum
Butumda tuşoo ciderден,
Bulbuldu vөlyp çurtunan.
Buzuqtar ajdar çiverген,
Tурmөdө çатыp sarqajыp
Tujaq qurcum tygөngөн,
Qajыгcы völdum bir kezde
Qardы ycyn ooqat tilengen,
Qajтыp keldim voşonup
Qamalda noqtoo, çygөndөн,
Alыp qal balam ylgymdy
Ajavajмын silerden!...

Ajdoodo çyrdym qor volup
Tizemden vatыp cañ kecip
Ajaqым aqsар oт volup,
Azар tartтым necen çы
Adaşыp qaldы çorqoluq,
Kөzymdөн aqыp qanduu çaş
Kөrgөnyм meenet şor volup,

Çылаңajлаq sarqajыp
Basqаным qara çoi volup,
Çазыqы çoq qajran vaş
Çatqаным temir tor volup,
Ujalvaj balam şoq volqun
Ketersin tyvy oңdolup,
Elirgen өmyr çaşтыqta
El icinde volvoduq.

Qalmыrza ыгcы, Najmanvaj
Eski ыгcыlar eldegi,
Qыrqызdan cыqqan aqьндar
Qыjn degen өrnөgy,
Qылыс moldo, Arstanbek
Çazcu eken çomoq termeni,
Ataqы cыqqan Saqьnvaj
Ajtcu eken Manas erlerdi,
Sartpaj menen Musavaj
Talasta Saruu eldegi,
Bular da qыjn ыгcы eken
Өzyncө cыnduu kelberi.
Aqьndan cыqqan Nur moldo
Başыna calыp aq mata
Cekcejtir qaza seldeni,
Ickilikce ыrdacu
Munun da qыjn өrnөgy,
Talastan cыqqan Çeңi çoq
Talсы emes ele ыrdoodon
Oşondo ыrdып kenderi,
Ajдыraaly, Attoqur
Aqьндып tantыq kelbegi,
Eşmamvet menen Toqtoqu
Bular da çurttum ermegi.
Almadaj volqon asыл vaş
Açal çoq eken өlvөdy,
Ajыpсыз Sibir ajdalыp
Azарты dalaj көrgөny,
Ezilip tentip ketkenim
Eşendin kesir selderi,
Qalqты aldaqan qalpalar
Oronup vөzdөн seldeni,

Oluja-eşen uşul dep
Ooqatın aldar el çedi,
Tolur çatat qajqıluu
Toqondun azar kergöny,
Tomuqtaj baştan çan ketse
Çoq eken qajta kelmegi.

Ala varcın ajlansa
Aralajt tylyk byrgöngö,
Arqımaq kylyk alcañdajt
Azemdep toqur mingende,
Aj dalyñ çyqar qivanat
Aq kygöökö kijgende,
Arman çoq çigittin
Arzır çetse syjgöngö,
Alyr qal balam sözymdy
Ajlynda mintip çyrgöndö,
Amandaşır kevinđi ajt
Aqandın qasır syrdönwö,
Alyr qalsa dep çyğem
Ar sözdün varqın bilgenge.

Ajdalır kettim Arımdan,
Açyrattı vuzuqtar
Alqan qatın çarımdan,
Qıvulur çyğur ajrıñdyñ
Qıvatım menen alymdan,
Elime qajtır ketkice
Sıqraçın inim çanımdan,
Tulpar elem tartaç
Dıvanqa kyndö savylyqan,
Turna mojun voto köz
Turcu ele ketrej çanımdan,
Tuuqandan wölyp waşymdy
Tutqun torqo salıñqam,
Çorqodoj çolqo salqanda
Çoq ele tilim çanlyqan,
Qantip alam kegimdi
Qartır bergen zalımdan,
Çoro, çoldoş, qurdaşım

Çoruqumdu saqıñqan,
Çanlydan ыссы volıpsın
Çalır Talas, Saguudan.

Saguudan сыqqan wөwөгүм
Salam берip ырдасы
Salaqandy көгөjүн,
Пеşip çyğur алыр qal
Inim saqa berejin.

Uçuraşır ырдасы
Ujanlıqtan rajda çoq
Ujalır balam turvası,
Azapta çyrgөн necen çal
Aqandın çalqыз bir waş,
Aq yjgө kirbej qacqanca
Ajtqanımdı тыңдасы!...

Çaştıq qylyr qacрасы.
Çalır el uqur ынасын
Çаньта kelip waştасы,
Toqtoquldun qolunda
Sөzdün tyjyn aştасы.

Ыссы vol ыдам elirgen,
Ыdamdan qaşaq сыqalwajt
Qamсы берip teminsen,
Qadimki kylyk men elem
Çajırqan çerden wөlyngөн,
Salamat keldim алыстан
Saqtalır çаным өlymdөн,
„Ее“ degizbej şoq ырда
El qıvansын kevinđen,
Aqandın alqын ylgysyn
Az kyndө ketem elinđen.

Uqcu elem murun qavagьd
Ucurap cуzudь kьrsьm dep
Uşul ele talavьm,
Uqurtur bulbul Toqtoqul
Ucuraşqan salamьm,
Urmattuu qьrқьz elide
Ular volur çaraldьn.

Erteli-kec ojumda
Estecy elem ьzundy,
Eldin ermek bulbulu
Esen kьrdym kьzundy,
Eercip cуrup uqsam dejm
Eldi eritken sьzundy!...

Sajraqan bulbul tilindi,
Saqьnьr cуrgьn Toqomsuң
Salamat kьrdym tyundy,
Eņsep cуrgьn elder kьp
Bir uqsam dep yundy,
Çanьda aьp maşьqtьr
Çanь kьrgьn inindi.

Qarqьldap ьrdьk, qaz çatqan
Qarajqan dajra kьlvь dep,
Qadimki bulbul Toqomsuң
Qavagьd qьrқьz el bilet,
Aq çerden qartap sot qьnьr
Ajdoodo cурduң telmirip,
Ajьldan uqur qubandьq
Aman-esen keldi dep,
Eercişip cуrup teң ьskьn
Eşmamvet ьcь şerigi dep,
Aqьndardьn artьqь
Ataqtuu Toqom velgi dep,
Qomuzun qoldo qьnqьrap
Qoşulur tilin teң cурьt.

Kykyktej kyn-tyn sajrasan
Kyyłьnyp qanat temindi.
Gyldetyr toptu qьzьtqan
Kylpeti sensin elimdin.

Qaçьvas kylyk buudansьr,
Qalьn topto elirgen,
Suuđan kylyk çorqodoj
Suuluqun sajnar kemirgea,
Eşikte cурdym ujalьr
Syrdendym vasьr kelyudьn,
Aьp qalsam nusqanь
Ajtqan şirin keviden,
Aqьn volur bekenmin
Aman cурsem ьlymdьn.

Aq cьnarqа bulbuldaj
Qonqon Toqom amanь?!
Aьsqa çapsa talvaqan
Çorqom Toqom amanь?!
Aq qalpaq qьrқьz ermegi
Bolqon Toqom amanь?!
Aq qaçaz kьrvьj syjłьgьn
Moldom Toqom amanь?!
Altьndaj sьz icine
Tolqon Toqom amanь?!

Eki eli tilin bulbuldaj
Sajraqan Toqom amanь?
Elirip torqo casьrap
Çajnaqan Toqom amanь?!
Emi kьrdym çaqьdan
Eņsep cуrgьn adamь,
Ergip tilin sajratsan
Eldin ceri taraldь.

Qomuzun qoldo qьnqьrap
Qoş dovuz cьqat şьnqьrap,
Aqьn ьcь elde kьp

Ar bir tyrlyy çoruqtu
Өзүндөн başqa kim qblat?

☆

Ijnine salıp imerip
Таңыратып адамды,
Tars dedire urup çiberip,
Qomuzun yny basylbajt,
Qolunuz cojun bilerik,
Qaraj berip көз talıp
Qalat qo elin tynөгүp.

☆

Өrnөгүн алып маqtasam
Өзүндөј çorqo адамды,
Eercip çyryp ylgы alsam,
Elge ыrdasam çaqamby?

☆

Kylyk eleñ adamdan,
Kurdөolyu qыrқыз көр eldin
Kyipetine çaralqan,
Kynөөsyз elden ajdalyр
Kyjdyn dalaj qamaldan,
Kurdөolyu qыrқыз el көrdyn
Kyjytty сыqар санаандан,
Ulardaj sajrap otursañ
Uqqandyñ ceri taralqan,
Çyrogym eñser saqылып
Çyrgөnsyn сыqрај санаамдан,
Tartip көрсөm decy elem
Tanşyqan sizdej adamdan.

☆

Bulbuldaj şaqqa tynөdyñ
Bir dalaj tartıñ azabyñ,
Buzuqtan bolqon kynөөnyñ,
Bulbuldun çyzyn көрсөm dep
Muruntan syjgөн çyrogym,
Çaryşь bolso qunardyñ
Çardam ber Toqo syrogyn,
Ojumda көрсөm decy elem
Orundaldь tilegim,
Ojnoqon çoruq qыjalь

Orunun qantip bilemin?
Qalsam bilip sözyñdy
Qalqьma ыrdap çyrogym.

☆

Çaңşasa tilin tañdajdan
Talьqрај elge sajraqan,
Çan eritken bulbuldu
Çaman көrgөн qandaj çan?

☆

Qomuzun berbeј qoluna
Ajdap ketti decy ele,
Qolun bekem сыrtьна
Bajlap ketti decy ele,
Qoş ajтыşьp tuuqanqа
Sajrap ketti decy ele,
Eki көzy colpondoј,
Çajnap ketti decy ele,
Eerin alqan çorqodoј
Çajdaq ketti decy ele,
Eşendin kesir zarьpan
Qarmap ketti decy ele,
El-çurtuna qoş ajтыр
Zarlap ketti decy ele.

☆

Zarlaqan işten qutulup
Salamat esen kelipsin,
Saqыnan Sarttar elindi
Aman-esen көrypsyn.

☆

Qurcalqan topto sajrasañ
Qubanqan elin sözyñdөн,
Qutulup aman kelipsin
Quulardan bolqon kesirden,
Çoro, çoldoş, tuuqanьñ
Çol qarap көzy teşilgen,
Сьdadьñ dalaj azarqа
Сьqарqьñ Toqo esinden,
Уjde çyrsөm ojlodum

Ylgy alsam der özündөн,
Ақысың Тоқо сыпағың
Амандашқан сөзүмдөн,
Бір көрсөм дер Тоқомду
Сырағвай сүрдүм esimден.

☆

Keldim Aqraj-Bavyrdan*,
Talyqraçan çorçosun
Dalaj torqo savlyçan,
Sыrtыңдан uçur көгө alvaj,
Сүрөгүм еңсер сақыңдан,
Асыратты zalimder
Alçan qатың çarыңдан,
Qиваныр Тоқо sajracy
Qutulupsun çalyңдан,
Qajrylyr elge ketkice
Ketpejin Тоқо çalyңдан,
Uçurassam decy elem
Uşundaj uçur şarыңдан,
Kөnylymdө көр ojlор
Kөгө elekte saçyңqam,
Altыңdaj vojny aman-soo
Ajnyvarsyñ tavyrdan,
Qamalьrsyñ aq çerden
Saçym volur zalymdan.

☆

Qumar elem dañqyça
Quştaj ucup ajlаныр
Bir kelipsin çalqьma,
Ataqyң dajьn, belgilyy
Aq çalpaç qьrçyз çalьqьç,
Elinçе Тоқо ketkice
Eercijin çalvaj артыңа,
Adaşraj тыşөр bekenmin,
Aqьndьqtyñ saltьna.

☆

Qol ojnotup kyy certsen
Qomuzqa Тоқом ustasьn,
Qoşo çyryp көрсөtkyn
Aqьndьqtyñ nusqasьn,

Toqtolvoj ьrdap çyрөгүm
Toqtoquł volso ustasym!...

☆

Aqьndan nusqa albasa
Ajtqanьmdь kim vildi,
Alsam degen tilek var
Aqьn Тоқо ylgyнды!

☆

Kөk çorçosun çulqynçan,
Kөр ojlondum көрсөm der
Kөnylym eңser sыrtыңdan,
Kelipsiң Тоқо Aгьmdan,
Kykyk, vulbul yndөnyр
Kylyksyn Тоқо savlyçan,
Kyn-tyny ajtsa vutpөгөп
Kyc алыр ynyң çalyңçan.

☆

Kyрөktөj tişin çaltьldap
Kyrdөөlyy torqo kelgende
Kyylөнөsyn çarçьldap,
Kyn-tyny ajtsa talvaçan
Yn seniki şaңqьldap.

☆

Qomuzun qoldo kyylөngөн,
Qol ojnotup certkende
Qoңquroo dovuş yndөngөн,
Alyç vulbul ekensin
Bu çalqançа bir kelgen,
Burus certseң qomuzun
Bulbuldun yny tyrdөngөн,
El uquudan talvajt qo
Eercip sizdi çyrgөndөн,
Өz elinçе var beken
Өnөryn vutyn yjрөngөн,
Erteден beri kire alvaj
Eşikte çyryp syrdөngөm
El curuldap ajtsa da
Vatьnyvaj çyrdym kirgenden,
A, desen qoldo şaңqьldap
Qomuzun qoşo yn bergen.

* Talasta uruunun ata

EKINCI AJDALARDA *

İttin yny uqulsa
Eşikke sьqа cygyrəm,
İlgerki çoruq kelet dep,
İci vuzuq bir duşman
İmerip qarmar veret dep,
Esiz çandan tuңyləm.

Sanaqan sajnь qьrəqьzь
Et çyrəgym zьr etip,
Sanaqа çetpej keј tyndə
Ələm qə dedim tьr etip.

Çanьm tiryy, vaş esen
Çalьndар çyrək degdetip,
Çarqьradь kənylym
Tilegime men çetip,
Qonur-Əgyz, Qoştuuluq,
Qusamat volup zalьmdan
Ajaldьm ele men quulup,
Azar tartьr kəp çьb
Aman keldim vurulup.

* Aqьn bul ьnьn ekinci ajdalarьnьn alьnda ьrdaqan. Toqtoquł Stairde çeti çьl syrgyndə çyryp, qajra kelgende da mənartar anь ekinci qarmazьr tyrməgə salьrəqan.

Altь atamdan ver çaqqa
Ağьmda əstym tuulup,
Araң çettim elime
Araң terden çuulup.

Men tattьm suun, tuzundu,
Qaraqьr, Keң-Qol, Nicke saј
Qadьrlaşqan el elen
Qalьη Beget, Qutunaj*.

Qutulup keldim kynəədən,
Qorduqtuunun biri men,
Qolqə tyşyp çydəgən,
Qaraңqь tamda çatqanda
Qajrьbьr eidi kərsəm dep
Çarьqtьqtь tilegem.

Baj qurusun bitirejt,
Malajdьn aqьn byt verbejt,
Manar alqь vuzuldu
Mal orduna kişi çejt.
Manar menen vajlarqə,
Mьndan kəonum işenbejt.
Buqaradan tьn sьqsa
Butu-qolun kişendejt.

* Qutunaj—Uruunun attary.

**SALAM BERDIM
SAQYNYP**

(Ajdoodon kelgende top çalynda
Toqtoquldun ыгдаqаны):

Salam verdim saqynyp,
Sanaadar çyгөm çabyqyp,
Sary ooruqan emedej
Sanaa tartıym qatıqyp.

☆

Amandaştım saqynyp,
Armanda çyгөm çabyqyp,
Ajьqraqan oorudan
Alsьrajmьn qatıqyp.

☆

Çaşьnamьn kyndyzde
Çaь kelgen kelindej,
Çarq etip көpkө көryndym
Çazqь kelgen kelgindej,
Çata bersem bekinip
Qojvojt eken el bilbej,
Qaьn çurt saqa көryndym.
«Qasьp çyгөt» dedirbej*.

☆

Ajdaldьm ele çaşьmda,
Aş ystyndө kelipmin
Arьmdьn çajьq sazьnda,
Amandaşьp turamьn

* Toqtoqui ajdoodon kelgende aь manaptar çajra çarmar berentiz deşip
quuquuqqa aьşqan. Toqtoqui qasьp, bekinip çyгөm. Aqьgь Tojaalь ujdaj
aşьnda çьqьp qaьn eldin ortosunda ыгдаqan.

Aqajьn senin qaşьnda,
Tutuldum ele çaşьmda,
Tuman var menin vaşьmda,
Tolqonup kelip ыгдаqьm
Tojaalь vijdin aşьnda,
Toqtono alvaj turamьn
Tolquqan el qaşьnda.

☆

Aman-esen boldunvu
Aq qalpaq qьgьz qorqonum,
Ajlanьp kelgen volucu
Aьsqь temir tordoqun,
Arьla alvaj tumandan
Azьr da çajqь şordomun.

☆

Aqьn elem quulanqan,
Ajьşsam ozqom dubandan,
Ajdalьp vardьm Sivirge
Aldьm, çuttum quulardan,
Aq çerinen ajdatьp
Alar, qorqqon emes uvaldan.

☆

Tumandan vaşьm arьvaj,
Arьlar ajlam tavьlavaj,
Ata çurtum silerdi
Qantip çьdajm saqьnvaj...

☆

Qazaq menen qьgьzqa
Qazanat elem savьlqan,
Qaьn topto sajrasm
Qarqьdap elge taanьlqan.

☆

Qajta vaştan zalimge
Qarmalam dep coocunam,
Qara tuman kyn ketip
Qararqan ьmьrt tyn ketip
Qantkende elge qoşulam?...

Kykygy elem көр eldin,
 Күнөөкөр болуп sendeldim,
 Көгүпвөй сүгөм қорқолор.
 Көңүлымды асиуға
 Көвүпөргө мен keldim.

Саман, қақсы, қарды, вай
 Салры қығқыз ваарына,
 Салооруп қақыт көңүлым
 Қақы менен қарына,
 Санаға сүгөр вөкемин
 Салры құрт сенін қарына.

Қараста сүргөн Тоқоңо
 Қайқылың оту қақылған,
 Қалың Sarttar, көр Sajaq
 Қавар ат қайқы зарымдан.

Butumda кішен салыңған
 Musary elem сөө wasқан,
 Muunum sarь suu алыр
 Burulup қызы өң азқан,
 Qoldo zoolu сыңырсан,
 Şaldьrttatьp çer qazқан,
 El-çurtum saqa соң namьs
 Emi da qajтыр адақсам,
 Elircy kylyk men elem
 Eki terdep таң ақсам,
 Esen qalar вөкемин
 El-çurtum maqa қарақсан?
 Sanaa tartьp Тоқтоқул
 Zavajkalda сөө wasқан,
 Soldattardan тепкі çep
 Sarь oорup, қызы өңу азқан,
 Sarqajьp сүргөн Тоқоңо
 Elim, қардам вөкор қарақсан!

Qurcalған қалың elim sen,
 Qutqarat деп кішenden.

Qor қыбайт қо emi деп
 Qurqurun Тоқоң ішengen,
 Tolqun suudaj көрсіlyk
 Tolqusan тооқо kycyn ten...

Көр бириксе көл болот,
 Көл қартаса sel болот,
 Көзүмө қара қаş алыр
 Көвүпө keldim қорқолор,
 Көвүндөн қардам қоқ вольо
 Kykyгyn Тоқоң қор болот.

Аққа kelgen миң киши,
 Arasьnda sajraқан
 Men, almadaj вольон bir киши.
 Araңarda сүгөжyn,
 Alsьz вольдум қардам вөг.
 Aqajьn kycyn vilejin.

Қайқыға вақым тықкөндө
 Qadьrьndь el vilet,
 Qalьn elge arьymьdь
 Ajтыр turam вөlgiler,
 Көңүлым kirden çuulup,
 Көвүндө çyrсөм delvirep...

Birgovor қақаз қазыңар,
 Bir вольуш мөөгyn васьңар,
 „Mejli ajdalsьn“ degidej
 Men emes elim қасыңар.

Ant ickendej sarqajьm
 Alьbrған қызы өңум қоқ,
 Araңardan Тоқтоқул
 Adaşьp сүгөр çөнум қоқ.

Агъм ели вут волуп
Асъратър алат деп,
Адъбекет салат деп,
Ақа-ини senden көөнум тоқ:

Вулвul елем өөну чоқ,
Кулаалъ қиуқан сьтсьқтаж
Қоққолор сүрөт сөнум чоқ,
Қайтара тоқо салыпвај
Қарқанға вутум савыпвај,
Қутулам деп көөнум тоқ.

QUULUP ÇYRDUM KӨP ÇЫLB

(Тоқтоқул екinci ајдоодон келгенде
Қалық ысы менен учурағаны):

QALЫQ

Тоқом, сақ-саламат келдиңи?
Сенин, сақынъың ел билди,
Мен да сатар сақындым
Сайрась вулвul белгиди!

Агъвај аман келдиңи?
Ақын елең сөз билги,
Атамдан артық сақындым
Тоқо, айтсь вулвul белгиди!

Салдырса кылык чоқо елең
Саң қиурај сьққан дивандан,
Таңсьқан вулвul Тоқомдун
Таттуу сөзы уланған,
Талытрај елди кылдырып
Таң атқанса қиуланған.

Атырлыр ырдасаң
Аңсijan, Аққа қиуанған,
Азырақ кыну қармалдың *
Аңдыр сьргөн қиулардан.

* Тоқтоқул екinci ајдалағанда Наманген шаарында төрт ај тырмедө чапыр,
елдин талаы бојанса бошонуп келген.

Dovulbeğin şarğ urup
Politsija vasər qarğadı,
Qara voog Qajnazar
Şanğa vasər varğadı,
Itike, Sapar, Sənaal,
Aşğatır alvadı.

Ajdəraal, Aşqan
Saqa qılqan qastıqı,
Bolıq volup alışır
Pragavar çəza salışır
Çe, volıştıq məəgyn vastıvı?

Tuşyuygə qılqan iş
Bolıştıqtan bşan,
Voogu suuq manartın
Çoq eken qo nisavı
Tuzdyk qılsa Dovulbek
Toqo, turmuşıdu vizavı,
Tərt ajqa çetpej vizuldu,
Duşmandın tartqan tuzaqı.

Edildin uulu Aşqan
Bolıştıqqa verildi,
Qudalaşır Saparqa
Quru çelge semirdi,
Aşğatır taanındı
Şaman, çaqş elındı.

Alı çetpej toqtoldı
Ajır saqal Sənaal,
Çoldoş völdü Saparqa
Ağam çemsə Turaal,
Az kyny çatır Toqomdın
Aman kelgen ıvaqı.

Qutulup keldin Toqtoqu
Murunqu munduu qajqıdan,
Bir tyny kelip toqtoosuz
Qarğar kelken ajlıqan.

„Toqom aman sığsa“ dep
Araket qıldım sen ucun,
Bij, volışqa arızdanır
Tiledi qalın el vıtnı,
Uşu turqan aqa-inin,
Ajaqan çoq var kucun.

Ağıldı Toqo vaşından
Eski qajqı çavırın,
Ezelden işin aqınan
Toqo, eline öty qadırgı,
Qıvanır tozdu çolundan,
Toqo, qırvi, qırdaş, tamırğı.

Alqan çarın Zejdımqan
Amandıqın tiledi,
Toqsondoqu şorduu enen
Toqolonup çudödy.

Ajdəraal, Aşqan
Aman kelsen kvıvıdy,
Qadırlaş eler Toqtoqu,
Qazaqtan tartır yjıdy.

Toqtoqu aman keldi dep,
Tozur sığır delvırep,
Qalq coqulup qırcađı,
Qarır enen kəzınən
Qıjulqan çaş qırcađı.

Qaqqaz alıp uluqtan
Aqtalıp keldiñ tywölyk,
Qalıñ qırqız көр elge
Toqo, qatar ыrdap сүгөлік.

Toqom, sen aqtalıp kelgenge
Сүгөгүм толқур ырдатым,
Aralaşqan el menen
Aldындan tozqon қырдатым.

Toqom, qamalqanыñ Namangen,
Qajıғыр vizge keldiñ sen,
Tırmөdө volup az kuny.
Tynylө tüstyn elinden.

Bala da bolsom waqym teñ,
Çaş da bolsom çanyñ teñ.
Çanaşa сугур Тоqтоқul
Çaqşylap alşam ylğyñdөн.

ТОQТОҚUL ..

Quulup сүгдүм көр сьль
Qoşular aldыñ çoқunan,
Qıwanыр kылкүм сьққан kez
Qutulqanqa şoruman.

Мына vul çatqan tırmө emes
Murunqudan tazamyñ,
Musaryñ volup көр tarttım
Buzuqtardyñ azavyñ.

Oşol pragavar vardy Kөj tynge
Bir voluştan çazylyp,
Andan çoop kelgence
Avaqta çattım çaşыñыр,
Өksyk menen kelatam,
Өmүгүмсө vasyñыр.

Pragavar kelip yjezge
Aqтықым tijdi qoluma,
Aзыгаақ surap qajtara
Işimdi saldy oңuna,
Vardyq şorum kyvulyp
Başымды qoştum tovuma.

Pragavar keldi, qutulduñ,
Сүzyn көгүр tuz tattım
Сүгөгүм қығыз çurtumduñ

Bastығыр, tozup kelipsiñ
Balam Qalyq çardamсыñ,
Bajqap tursañ Toqondun
Başыñan өtkөн arman сыñ.

Ajanvadyñ men ucyn
Çardam volup er Qalyq,
Aqyn völduñ çaşыñdan.
Balam, ar duvandy oodagyр,
Aqындықыñ artılydy
Aşta-tojdo top çagyр,
Aq qalpaqtuu қығызda
Balam, ajtyluusıñ sen anyq.

Rajdañ tijdi bir qanca
Aqyn Qalyq vөwөгүм,
Anyq көzгө көгүndy
Ataңdan çaqyn көгөгүñ.

Çaqşыlyqqa çaqşыlyq
Ar kişinin çumuşu,
Çamandyqqa çaqşыlyq
Er kişinin qыlyşы.

Bu kelgeniñ qanimet
Balam vүgyn qonup ket,
Muñduunun muñu çazylyqan
Мыñdaj kyn eki kez kelbejt.

KYLYK ELEM TALBAQAN

(Тоқтоқұлдан екінші қамалтан сыққан-
да елге ырдасаңыз):

Kylyk elem talbaj—
Kyrwəñ-kyrwəñ çygyrgən,
Kyküktej bolqon qajran waş
Kerwəjm dep elden tynylgen
Baq-taalajym bar eken
Baarǵıǵı kerdym wugyn men!...

Arǵımaq elem talbaj —
Arǵıtar syqa çygyrgən,
Almadaj bolqon qajran waş
Ajdoodo elden tynylgen,
Awaqtan syqar waarǵıǵa
Amandaşym wugyn men!...

Armanym çoq icimde
Arǵıqanqa şoruman,
Adaşyr çyrdym el kerwəj
Amalymdyñ çoqunan...

Qarmalarym bilinse
Dajar elem qasarqa,
Buzuqular qarapajt
Biz öndəngən nasarqa,
Buqara eldi manaptar
Qoşpojt eken qatarqa.

Çaqşy attarqa çaman at
Çaly menen tenelet,
Baj adamqa çardylar
Baqy menen tenelet.
Ömyrymçə zalimder
Ötmök boldu tebelep...
Al çetpes bir işke
Asyla beriş ne kerek.
Baqtılıuqa waqtısyz
Bajlaşsa qajdan tenelet.
Az birigip asyla
Körçylyk qajdan kebelet...

Çaş kynymdön qarmalyr
Qutulwadym quuqandan,
Azamat elem wujuqur
Arǵıbaj çyrdym tumandan.

Tyrmədə çatsam qat wardy.
Oqutur uqsam çaqşy ker:
Qat çyzynə çazylyqan
„İşindin çəynyn acty“ dep,
„Bir woluş el coqulur
Pragavar qağaz çazdy“ dep.

Qutula albaj quulur
Syrlyp çyrdym emgice,
Tört aj çattym tyrmədə
Pragavarym kelgice,
Taq qutuldu şoruman
Taqdyr çetip ölgyçə.

SANAT ʙRLAR

Ağьтағь çaman dep,
ʙuudandь qajdan tavasьq,
Aqajindi çaman dep
Tuuqandь qajdan tavasьq.

Aq samandь çaman dep
Serty qajdan tavasьq,
Až dyjnony çaman dep
Kerty qajdan tavasьq,
Çarma, sajdь çaman dep
Etti qajdan tavasьq,
Aqьndardь çaman dep
Kepti qajdan tavasьq.

Aqarqan qarda көр çyrсөн,
Kөzүң bir күң qarьqat,
Aqajinden cet çyrсөн
Kөңүлүң bir күң tarьqat,
Tuuqanьna vatraqan
Duşmanьna çalьnat,
Bolvos çaman aramza
Bolumsuz işke talьnat,
Kijinkisin ojlovoj
Kişinin көөny qalьnat,
Çaqьnьna çaqraqan
Çat kişini çamьnat.

☆
Qandь qudaj urarda
Qalqьna çaman qas volot,
ʙajdь qudaj urarda
Dөөlөtyne mas volot,
Qьstь qudaj urarda
Kүң çalьmdar çaz volot,
Erdi qudaj urarda
Elyyndө çaş volot.

Çalрь çaldьz соқulsa
Çarьm şoola ajdaj çoq,
Toquz ulaq birikse
ʙaasь çalqьz tajdaj çoq,
Qarandaj sajdь көр icseq
Bir kesim qazь majdaj çoq,
Өңkөj vөzdyn sapatь
Bir kijimdik şajdaj çoq.

ʙьсақ vөrsөq qьndar vөr,
Qьndar vөrsөq cьndar vөr,
Berekesiz vajlardan
Bejil menen qun keter,
Çumuş qьlsaң mudaa qьl
Işter ketpe ildeker,
Qara sanar birdi alsaq
Qolunuzdan min keter,
Cecilişip sьrdaşsaң
Kөkyrөktөн mun keter.

ʙaарьң volsoң bir ooz
Duşmanьң qantip ьlq eter,
Bulut ketse asmandan
Kүң acььp çьlt eter,
Açalьң çetip, күң ьytсө
Qajran vaşьң şьlq eter.

Aq varandьң qundaqьң
Atalvasaң sunvaqьң,
Ermin deseң duşmandan

Eki көзүң чумваары,
Өтүп кеткен иш үсүн
Өкүнүр балаң угваары.

☆

Көркөн чигит көр сылөйт,
Cecen чигит ер сылөйт,
Bilnesterge сыянда
Bir syjlөөгө көр тижейт,
Чөн чүрөөгөн чигиттер
Көрынгөндөн тепки çeјт,
Kim көрынгөн кекенип
„Ушунуқу өтты“ дејт,
Көз қарағың бузулса
Көргөн адам „көпты“ дејт..

☆

Syt tavaqть çibitet,
Ajran tamsa iritet,
Pajdasъ çoq көр ajтьo
Maңыз sөzdy ciritet,
Kylө syjlөp yjynө
Kyndө kirgen kyl icet,
Eki dylөј qoşulsa
Bir birine kylyşөt.

☆

Çindi menen çolqoşpo,
Suu qujvaарың tolbosqo,
Aqmaq volup ketesin
Açuulanba volbosqo,
Ygyt ajтьp çarcava
Ajtqan aqыл qonbosqo.

☆

Çoldoş volsoң quu menen
Өmyr өtөt doo menen,
Сьqмајыңca қасраарың
Betteşip qalsaң çoo menen.

☆

Suqtanvaарың suluuqа
Ujat ajтра uluuqа.

☆

Tamaşa ajtsaң bilbeske
Tar çerde qatuu сындырат,
Çamandardың adeti
Çalqan sөzdy сың қылат,
Kөpты көргөн adamdar
Kөpylyңdy тындырат.

☆

Bekerciden veze qac,
Uşaqсыдан көсө qac.

☆

Qызықтыр қызықты
Qыжың çerge çiberve,
Bilbesterdi qorqutur
Aldoo menen imerve,
Çaңşар turqan Toqoңdun
Nasijaty silerge,
Сапың менен ақыл ajт,
Çaqşь ajtqаның билerge,
Qолыңdan kelbes çumuştu
Ojuң menen vytyrөө,
Alystan keler qonoqtun
Qavarың uqraj kytynөө.

☆

Ajtalvaqan sөz үcyn
Oozuңdu beker асраарың,
Maqtaqanqа mart volup
Ooqатыңды сасраарың,
Qoldon keler иш volso
Qorqur beker қасраарың,
Murunqu çaman ишiңdi
Kijinki çerde таштаарың.

☆

Çoldoş volbo qorqoqto.
Çyk arтраарың toproqto.
Iş қылдырға corqoqto.

☆
Kylyk minsen kyylönyr
Eki çaqyñ qaranba,
Köjreñ atqa qonosun.
Kögyr qalqan adamqa.

☆
Surap icken tamaqyñ
Suu icken menen wagabar,
„Suq“ atanyr alyña
Suuq bolbo çaş valdar.

☆
Kylyk menen çagyşra,
Bilimdyu menen alyşra,
Kejbir qylat vaşyñdy
Kep salvaqyñ mañyzqa.

☆
Könyñ qaldyq kep ajtra
Ooru menen qartañqa,
Çanyñ satat kee adam
Çarým söjcök talqanqa.

☆
Buzuq menen mundaşpa,
Ujatsyz menen ымдаşpa,
Bolbos işke kijlikpe
Mömündüq çöny bir vaşqa.

☆
Aly menen kyc kerek
Azyq ooqat tındaşqa,
Aqylsyzqa söz ajtyr
Aqmaq menen sındaşpa,
Ajalandy çek kögyr
Çamandyqtı ыватpa,
El tirilik qylqanda
Esirip uqtar qur çatpa.

☆
Iş tapşyğa çalqooqo.
Aqyl ajtra çalqooqo.

TERME BRLAR

En ele çyraq emespi
Dujnöden çyraq ötyyge,
Esiñ bolso çigitter,
Qara qylyp tildebej
Qajyyla çyr çetimge,
Ötyr ketken işindin
Artynan beker ökynö,
Kötorylyp көp syjlep
Ucuraba kesirge,
Quretuquñdu majtaryp
Taş çapqandaj ketilbe,
Ar kim ojlojt çaqşylyq
Talaptuu işke çetyyge,
Tamaşa qyba çyrtandap
Eri ölgөн ajal çesirge,
Ujaty bar adamдын
Nuru bolot betinde,
Aldap ajtsa bir buzuq
Aldoosuna esirbe.
Qajrattuu volot çigittin,
Otu bolot közynde,
Ajtqan kevin orundap
Turuqu bolot sözynde.

Өлөндүү çerde saz bolot,
Өлсөмү кенен даярада
Өрдөк менен qaz qonot,
Өtkyrө syjlөр кер ајтсаң
Өlgөncө кектер unutraj
Өz tuuqаның qas bolot.

Uşaqсы volqon çigittin
Urmаты volvojт eline,
Uurdap kepti taşыqan
Ujаты сыqat vetine,
Uşundaj şymşyk volcu dep
Çolotpojт eldin cetine.

Tuura syjlөр, tyz çyrсөн
Qadығың zolot qalқыңа,
Çajdarы çigit volcu dep
braqmat ajtat artыңа,
Qыjaың, ojuң tyz volсо
Qыrqыз emes qыtajdan
Çetet qo baldar varқыңа.

Odonо syjlөр кер ајтqаң
Ovu çоq adam кер volot,
Orunsuz çerge кер kirip
Oşonco çurtqa кер volot,
Tuura çyrvөј qыjşандар
Tuuqandan alyс cet volot.

Qыз qыjalduu qыltыңдар
Çaqşы at qamсы saldығvajт,
Çaqşы adamдың belgisi
Kөңylyңdy qaltығvajт.

Сыртыңдан tyzөр кер ајтър
Duşmanqa сығың aldығvajт,
Çaqşы көгyp çoldоşun
Çamандыq işke vardығvajт.

Çaqşы ajaldың belgisi
Çajdarы volot kişige,
Qызmatың erte vutyрөт
Baa çetkis қылаң işine,
Adamдың bejli berilet
Ar kuny kirip tyşynө.

Qadығың vilbes ajal var
Qaraңқы kundyn tynyндөј,
Qылықы қымбат çaqşының
Qaltardың bermet çunyндөј,
Qараqat көzy mөltyrөp
Qadimki çazдың kunyндөј.

Kylyktyн volot belgisi
Bajgeden сыqat syрөtpөј,
Çaqşы ajaldың belgisi
Qoldoqu şumqar tylektөј
Ar mycesy kelişken
Tartыр qојqоң syрөттөј.

Aлqаның çaman çoluqsa
Qulaq salvajт kevine,
Tujuq sojqоң canactaj
Tyşynvөјt sözdyn çөnyнө,
Qubultup ајтър verejin
Qulaq sal baldar kevine,
Ajdoodon aman qutulup
Ajlanыр kelgem elime.

Azamat wolson çigitter
Tuura syjle kebindi,
Ağ çoq işke varqanca
Artıq kər andan ölymdy..

Bejli vuzıq kişige
İski sığn ajtraqın,
Altı sanın soo bolso
Beker qarar çatraqın,
Ataң çaman bolso da
Aqın ojqo saqtaqın,
Nasijatım ır menen
Terme qın ajtqanım.

Kəjrən wolson kəmyldın,
El kəzynə çenildin.
Varqın bilip Toqonđın
Maanisin vajqa kevimdin

Kətərylup kər syjler
Bolbos işke kılvəgyn,
Alqan çarın çaş bolso,
Aqın ajtər yndəgyn,
Aqın çetse ar işke
Bilip turup syjəgyn,
Ajdalqan bulbul Toqondođ,
Aq çerinen kılvəgyn,
Ajdoodon saqal aqarər
Azavın tarttım dyjnəyn,
Bşqıluu valdar umtulup
Bulbulum Toqom ır dəp
Ajtər çırsyn bilgenin.

Qarqanda syjletyp
Alçtрасın adamı,
Qalası valdar zıjanqa
Çoldoş qılsa naadandı,
Ağandı menen azqarər

Buzup qojot sanaandı.
Ajıqtırvaj ırbatat
Bolor bolbos çaraqdı,
Keltirvəgin çanına
Kesiri tijcy arandı,
Bəşsynur sirtından
Bajqar çuret samandı,
Andaj vuzıq adamdar
Aqajinden çat qın
Asır qojot arandı,
Köz qarış vuzulup
Tuzyk ajrajt salamdı,
Ujup qojot vaşına
Pajdası çoq zalandı.

Söz ajtsaң çoor vevəgen.
Ağandıqın belgisi,
Qolunda dyjnə çoq bolso
Savaldıqın belgisi,
Coqulqan torqo varvaqan
Çamandıqın belgisi,
Oroj wolson tarqıldar
Naadandıqın belgisi,
Ajalı alsa betinden
Adamın kelet ölgvısy.

Buudanı sığır vajge alsa
Attın esi syjynət,
Kılyktyktyn belgisi
Çer tandavaj çuguret,
Eki duşman vettesse
Qorqoqtor çandan tynylət,
Əkym qonoq qondursan
Ajıldıın vaar vılynət.

Çajloonun kərky aslat
Çajın çatqan mal menen,
Bulbuldın kərky aslat
Buralqan qırsın tal menen,

Çigittin kørky aсылат
Ajnektej suluu çar menen,
Torqoj sajrajt uqtavaj
Aqarqan şoola taң menen,
Qarandaj adam iсе albajt
Sajдын kørky nan menen,
Salqындын tijet pajdasь
Saratan ьсыq çaj menen
Qubalaşьp ojnoso
Balанын kørky taj menen,
Çalama zooqo çaralqan
Ecki, teke, qajbergen,
Civaşьp vassa çaraşat
Tөөnyn kørky nar menen,
Cildenin kørky aсылат
Aq qarđuu suuq qar menen.

Ajыдын kørky aсылат
Kөk şiver majdan saz menen,
Dajraпын kørky aсылат
Ajlanqan өrdөk, qaz menen,
Qыжын iş volvojт ojlosoң
Çalqыз, çarьm az menen
Keçeşpegin vaş qoşur
Kem aqыл çaman vas menen

Kylyktyn kørky aсылат
Suutup carqan ter menen,
Өтүр ketken өmyруң
Ajlanьp qajra kelwegen,
Çaпыгтыр sözdy сыqарьp
Çaaq, tildі sermegem,
Artьmda qalsьn bir nusqa
Ajtajьn valdar termeden,
Aq qaқaz kөrup çat albaj
Altьn çaaq çez taңdaj
Aqындar сыqat pendeden,
Qavaгьm uқur сыrtьmdan

Kөрвөгөн adam көр eken
Aq qalpaq қығқыз çergemden,
Qartajsam da valdarьm
Taң atьp kyndy сыqарьp
Baştajьn uzaq termemden,
Aman kelet albstan
Açalь çetip өlvөгөн,
Aqa-tuuqan qor қылат
Ajtqan tilge көnvөгөн,
Aqылы var azamat
Çaman işti çөndөгөн.

Qызылды kijse қыз-kelin
Qызықat eken tiryy adam,
Bнтымақың volboso
Çeңe albajt çoonu bir adam,
Qaptasa duşman ala albajt
Tilekteş volso miң adam.

Kөptyk қыла çalqызqa.
Kөр tijbegin vajquşqa.
Coңduq қыла çalqызqa.
Coң syjлөvө vajquşqa.

Qolundan kelse tartьnvaj
Qajrylyqьla qarьpqa,
Qarьrtьn tijet pajdasь
Cьqarsaң valdar çarьqqa,
Aqылы çoq voz vala
Uuruluqqa ajlanat,
Tuura çolqo tyz çyrvөj
Aramdьq işke çaldanat,
Beker etke қызықьp
Bejlinen таар qarmalat,
Qutulmaqqa aldastap

Иши қара болсо да
Иле менен қарқанат,
Артынан сықса айыбы
Қантип сүгүр ақталат,
Теzге salsa тызельр
Тетирі іштен сақтанат.

Tentek сүргөн қоқ болот.
Қайраттуу қигит шоқ болот.
Қалдайқан қалың топ болсо
Қалыс сыйләр оқтолот.

Ағамдық қылқан кішінін
Ажақь қипсиз вайланат,
Қармалқан ууру ушу деп
Қара малца айдalat.

Қақшы адамдын белгиси
Қашырай айтат билгенін,
Бар тарақын ажавай
Сақырп алат сыйгөнүн,
Сала тожут болқонсуп
Сақырғас уйгө кирвегін,
Болор қигит порумдар
Қасар қојот уйлөрүн,
Азамат болсоң қаş балдар
Қамандық ішке кылвөгүн,
Қаңсақан қаақ, қызыл тил
Булбулдај муқам сыйлөгүн,
Қырықз қалың бир нұсқа
Бі менен қомуз күүлөрүм.
Қыстың кыну алысқа
Қаған атты минвегін,
Ај талаада ајыл қоқ,
Азар тартып сүрвөгүн,
Қетекке васырай тартылып

Қегизет азар кындөрүн,
Арамза қигит вuzuqtun
Аldoosuna кирвегін,
Ал вuzuqtar көрө албайт
Ақ мај саянар сүргөнүн.

Қатрақыла вoz балдар
Қаş увақта векерге,
Қоқ қерден сөздөр тавылат
Қаңсақан қызың сесенге,
Қақсадым ырдар талықрай
Қалқ соқулқан несенге,
Қағтардын қақшы талавы
Қақшылық ішке қетерге...

Душманыңдан қалтаныр
Қайра тартып қорқоқун,
Қара неет адамды
Қатарыңа қосроқун.
Ақ нееттуу адамды
Кесір қылып тосроқун,
Бірдеу тилим қувултур
Бірдын кенин қозроқун.

Қолово балдар зыяңға,
Күнүмдык ішке қуванға,
Тоқондун айтқан насаатың
Есінерден сықарға,
Қаның болсо қатынқың,
Қазқысын емгек қыларға,
Қыжуусу кelse сөзүңдүн,
Кезектуу кептен уялыға,
Қаş кезіңден ер қигит
Қалақ волуп сұранға,
Ақарып сақал қартайдым
Аттаныр уйден сықарға.

Beş tьjьп verwe mart bolur
Bejli çaman vuzıqqa,
Beker tamaq icem der
Adam volsoň qьzьqra.

Tuura syjle tuuqanqa,
Çaqьndaва çanьna
Aqьь çoq urqanqa,
Qantip icin buq volvojт
Beker qarar turqanqa,
Eercigile erinvej
Alal neet qьlqanqa,
Aqa-ini көөлun qaltьgьva
Alaqar көözun qьlajьт
Açal kelet bir çanqa.

Dalaj tyrkyn adam var
Tamaşa kepti syjwөгөн,
Çamandьq sanar icinen
Çaqьььq işke kylwөгөн,
Ala көөdөk andajlar
Adamьп çajьп bilwegen,
Çaman adam көркөndө
Çaqььь көzгө ilwegen,
Sөzгө qonoq wewesten
Өz wilgenin syjwөгөн,
Çaş kezimde talьqraj
Sajracu elem til menen,
Aqьп Toqoň ajdalьp
Azar tartqan tyrmөdөн,
Aldamь eşen arbaqan
Pajdasь çurtqa tijwegen.

Çalqanda işin onolot
Çaqьь volso alqanьп,
Adamda çьrqał emespi
Atalar tursa valdarьп,
Ajьldaş qoňşu kişije

Çaqьgьbasa wargbaqьп,
Qumarсьqа qoşulur
Çataqьna qalwbaqьп,
Bejli vuzıq adamdan
Beş tьjьп qarьz alwbaqьп.

Azamat volsoň woz valdar
Asьq ajьтp aq syjle,
Orunduu kepti talaşьp
Ontowoj sөzdu wat syjle,
Birde var da birde çoq,
Opasь çoq şum dyjne.
Almadaj volqon waşьndь
Alьp тьnat quu dyjne.

Tuuqanьndь çamandar
Duşmanьna qacraqьп,
Çoldoşundu çamandar
Awijirin acraqьп.
Ajdalьp Toqoň Sibirde
Azavьп tartqan acqanьп,
Adam volsoň tuura çur
Qьt etip qьjььq waspaqьп,
Artьmda qalsьп bir nusqa
Çaştarьm saqa taştadьm.
Ajьтььp qalqan çerinden
Aqьььq volso qacraqьп,
Aq qalpaq qьrqьz qalqьma
Altьndaj sөzum sacqamьп,
Kөkyrөktө ьrьmdьп
Acqьсьп wıgar acqamьп,
Erikkende elime
Ermektegen dastanьm,
Alal volso wejilin,
Aram işti taştaqьп.

Ekөөгө wirөө watalwajт
Attuuqa çөө çetalwajт,
Tuura çurgөн azamat

Tuuqandan alys ketelwajt
Qajrattuunun aldınan
Qarşy duşman öte alwajt.

Uurular çyret tyn qatyr
Mekender elsiz talaanb,
Beker malqa qyzyqyr
Asylyr ketet araanb,
Top çynda sajraçan
Torqojdoj Toqon sawaqy
Qara myrtöz adamdın
Qarşy tyşet qawaqy,
Andajlarqa qoşroçun
Çaqşy çyqar balanb,
Uuruluçqa çyqylat
Tiri adamdın çamanb,
Çaqşylyçqa bet alçan
Uzarat çaştyñ qadamby.

Kykyk-Zejner saçyrat
Birin biri tawalwaj,
Kekenip çyrgөн adam көр
Duşmandan kegin alalwaj,
Qajratsyz adam qorçunsaaq
Qastaşçan çooço waralwaj.
Tygy wolot naadandyñ
Toodoçu çapan qamandaj.

Aqylyz adam көр çyqat
Ötkөн işin kektegen,
Artınan uşaq көр ajtyr
Aqylyna çetpegen.

Çaman çyqsa ajalyn
Bulutuu kyndөj surdanbr
Byrkөлyp turat qawaqyn,
Qarandaj qarap oturup

Qaldyratat tawaqyn,
Ertep kytyr alalwajt
Ujynө kelgen adambyñ,
Өzynyn bilbejt waşynda
Kөгynur turçan çamanbyñ.

Asmandan walqyr kyn tijse
Şoolasç çerge төgylet,
Açal kelse ar kynu
Almadaj wolçon qajran waş
Aqa-iniden wөлynөt,
Tawьna kelgen wuudandar
Suuluçun çajnar kemiret,
Qaldajçan qalyñ top wolso
Qartajçan Toqon talqraj
Bulbuldaj wolup eliret.
Uçuruç sawas azoo'or
Çygөndөp minsөñ көnygөt,
Belsenip çumuş qylyçandan
Aqylyz adam erinet,
Qyzyqra baldar bekerge
Sarçajyr adam zeriget.

Birinder wulut wөлynө
Kyndyn көzy асылат,
Asmandan çamqyr төgyлө
Сөртyn gyly асылат,
Dьjçançылыç ajdasañ
Çerdin gyly асылат,
Aqьndar sajrap ьrdasa
Eldin gyly асылат,
Kezektyy sözgө тең wolwoj
Çaman adam wasьnat,
Qonom dep warsaң andajqa
Çajьm çoç dep çer qarap
Sekesin сыjrap qaşьnat,
Bejilin wuzur mejmandan
Bar tamaqyn çaşyrat.

Мунушкөр салат ыркытун,
 Ақытыр қошо таяқаны,
 Қиыр сөнөйт артынан
 Көрөмүн дер алқаны,
 Қыяғыр саар ваяқавайт
 Атыны сарсар қалқаны,
 Қызық қыян ыркыттын
 Қатсы қыыр валдақын,
 Тарқа келес ыркытты
 Қалқыз сыыр салвақын,
 Асиусу келсе қасырат
 Арманда волур қалвақын,
 Ат ыстүнөн алдығыр.
 Ақылыңдан тапвақын,
 Көрунгөнгө мақтаныр
 Көтерілур қалвақын,
 Қыз алқан сарды сатан дер
 Ақылың болсо сапвақын,
 Оң қолыңдан асиусун
 Сол қолың менен қартақын,
 Ақ қалпақ қығқыз еліме
 Адашрай тилим сайрақын.

АҚЫН ВОЛСОН АЙТҚАНДА

Пене оқивай қат болбойт.
 Минвей буудан ат болбойт.
 Қиуқасыз вақта сас болбойт.
 Ісрей мамил сая болбойт,
 Ақ буудан васрай сап болбойт,
 Кіжвей қызыл шай болбойт,
 Минуусыз қорқо тая болбойт,
 Асылнан адашрай
 Адамзаат маң болбойт.
 Асмандан тілвей ая болбойт.
 Азар түспей адамқа
 Қараңқылу тұл болбойт.
 Қорқону мingen қолдо өсет,
 Күлікты мingen күнде өсет.
 Душманнан қордуқ көргенде
 Уяқуң келмейт қатқанда,
 Ар санатты келтіріп,
 Ақын болсоң айтқанда.

QARЫЛЫQ

Kөmyрсунун атындай
Qыжаң болған kezegim,
Kөр өmyрyм өtkөp
Şыpаң болған kezegim.

Aрава басқан тор attaj
Oor болған kezegim,
Omurtqamdan сыrtыльp
Çoor болған kezegim.

Aрғань çоq, çivi çоq
Tuşajt eken qarыльq,
Qoldu, buttu qan qыvaj
Bьcat eken qarыльq.

Kyryctөj болған тиңди
Сақат eken qarыльq,
Qaran тyндy ваşьңа
Salat eken qarыльq.

Sajraқан bulbul tilinди
Buujt eken qarыльq,
Sajqaqtaj volup өmyрdy
Quujt eken qarыльq.

Qartajьp kettim Toqtoqul,
Qara sacьm aq volup

Qajran çaşть çоqtodum,
Qanattuu quştaj balalьq.
Qajryльp kelbejt oqşodun.

Eskirip kettim Toqtoqul,
Eegimde saqal aq volup
Esiz çaşть çоqtodum,
Itelgi quştaj balalьq
Eңsesem kelbejt oqşodun.

Qartajьp kettin qajran vaşь.
Qajryльp kelbes arman çaşь,
Qatarьmdan qaltьrdь
Qarыльqqa varқан çaşь.

Eskirip kettin esiz vaşь
Eңsesem kelbes arman çaşь,
El көzynө çeңiltin "
Elyu beşke varқан çaşь.

Ajaqtaj vulcun et ketti
Anardan qьзы vet ketti,
Altьmьşqa çaqьндар
Ajьl-yjden cettetti.

Kөryнөj сықыр qarыльq
Kөzymdyn qurcu çaşьdь,
Kөrgөнymdyn vaarьсьп
Kөkyrөkkө taşьdь.

Beldi eңkejtip, kycty aldь,
Bermettej appaq tişti aldь,
Buzulup, urap qoroosu
Buldurttar qьзы til qaldь.

„Kykygym Toqom qajda“ depь
Kysөcy ele qatarьm,
Kөnyldyn otu өckөngө
Kyjyt menen qarамьп.

Qarş keldi qarıyq,
Qalın torqo varalvaj
Qalamınv zarıqır?

Aqardı menin saqalın,
Armanın ajtır çatamın,
Aqın Toqom qajda der
Arzıcu ele qatarım.

Andaqıdaj çaşım çoq
Anı ojlosom qaramın,
Altımışqa men sıqır
Aldıma keldi sararım.

Eniştedi vazarım,
Estegende qaramın
Eegim tyşse mejlici
Ermek volup çatamın.

Bir kezekte vajqasam
Keride çalqız tal elem,
Kelin-qızdın çanında
Ker syjlөөcy vala elem,
Kec kirgende qadimki
Kujur turcu şam elem,
Kerektyu kuytyn varında
Keltirgen bulbul çan elem.

Bul kezekte vajqasam
Kerige ottop mal völdüm,
Kezegim ketip vaşımдан
Kevimdi tarraj dal völdüm,
Kelin-qız tygyl bu kezde
Kempirime zar völdüm,
Kerilgen çaştan ajrıyır
Kevimdi tarraj dal völdüm.

Alı-kuytın aşırap
Arı qalqan kezegim,
Arıaq volup saqalın
Qarır qalqan kezegim,
Altımış aşır, çetimis
Varır qalqan kezegim,
Çol çorqomdon bul kezde
Tanır qalqan kezegim,
Çanır kelbes volso da
Çaşkıymdı sezemin,
Çoqolsom çalqan dıjnöden
Çorıqum ajtsın öz elim...

Qara çaaq, qızıl til
Qarınasam qolqo qomuzdu,
Qalın eldin icinde
Qaqşatcu elem dovuştı.

Qaruu, kyc ketti çonumdan,
Qajran çaş ketti qolumdan,
Qartajır Toqoq völyndy
Qajran çaşkın tobanan.

Бсыр кетти қојnumдun,
Қызыр кетти ојnumдun,
Altımışqa sıqqanda
Ajlasız çaşkın qojdurdun.

Keriden taşkın kötergön
Ketti qajran balvan kez,
Kelin-qızdın çanında
Keltirip qomuz çalqan kez...

Atan arman qarıyq,
Altımış çaşar qarıyq,
Qaqşansam qajra çaşarvajm
Qaraluu könyl tarıqır.

☆

Qajran çaş kelbejt qajgььp,
Qalqanьm çaştan ajgььp,
Kelinderge men qaldьm
Kep ajtьştan ajvьqьp.

☆

Kyndө yc ubaq maj берip
Sьjlasan kelbejt çaşсььq,
Kyndө arman kyy certip
Bjlasan kelbejt çaşсььq.

☆

Kyndө meenet tartqььp
Qьjnasaң ketrejt qarььq,
Bojuna tutaş captalqan
Tujlasaң ketrejt qarььq.

☆

Kyndө munduu kyy certip
Саqьrsaң kelbejt çaşсььq,
Kyrök menen kymuştu
Sарьrsaң kelbejt çaşсььq.

☆

Baqьь volup qьjqrььp
Baqrьsaң ketrejt qarььq,
Muştumuңdu etine
Baтьrsaң ketrejt qarььq.

☆

Kyndө yc ubaq telmirip
Çalьnsaң kelbejt çaşсььq,
Bytyn denen altьnqa
Maььnsaң kelbejt çaşсььq.

☆

Arьstandaj qacььp
Cамььnsaң ketrejt qarььq,
Arvaq urqan şumşuk dep
Taarььnsaң ketrejt qarььq.

☆

Altьn çavuu yrtyktөp
At versen kelbejt çaşсььq,
Armanьd çazьp, muңajьp
Qat versen kelbejt çaşсььq.

☆

Sojomun dep соң vьsaq
Arkelsen ketrejt qarььq,
Соң vaqandь көтөгүр
Tap versen ketrejt qarььq.

☆

Elden murun eңkejtip
Belimdi aldь qarььq,
Kөkyrөkty көтөrtкөн
Çelimdi aldь qarььq,
Oozumdaqь şekerdej
Kevimdi aldь qarььq.

☆

Tik vastьvaj vөkөjtүр
Tizenди aldь qarььq,
Eki vuttu çьldьvaj
Kişen saldь qarььq.

☆

Qadam bassaң arьvas
Tuşoo saldь qarььq,
Qara temir сьпсььrdan
Qurcoo saldь qarььq.

☆

Ysty-ystynө yşkyrtүр
Kycyndy aldь qarььq,
Dal ortomdu vьkcyjtүр
Mycөmdy aldь qarььq.

☆

Şalььratьp terimdi
Etimdi aldь qarььq,
Ajday tunuq tastajqan
Betimdi aldь qarььq.

Emi bilsen oqvoqur
Əcun qandə qarəlyq,
Qarajlatəp tunartəp
Kəzəymdy aldə qarəlyq.

Baldan tattə, oozdon
Səzəymdy aldə qarəlyq,
Uşyntyp çyurp aqəp
Əzəymdy aldə qarəlyq.

Ajtqan səzdy uqalvaj
Qulaqtə aldə qarəlyq,
Çaştyqtəp soqqon duvalə
Urap qaldə qarəlyq.

Çetimişke varqanəp,
Çetkirip ajtqan armanəp,
Çemirilgen çarqa oqşor
Ketti menin darmanəp.

Çaş kezekte çavəqəp
Çərqal kərvəj zarladəp,
Çetimiş çaşqa tuş qəp
Armanduu dyjnə aldadəp.

Ezip qajra Toqtoqul
Erkin bir çaşty çoqtoqun,
Ezil əmyr, gyldej çaş
Eki kelvəs oqşoduq.

Qajrəp certci Toqtoqul,
Qajran çan qajrəlyp kelvəjt oqşodun,
Qartajrəp velim vykcyjdy
Qalqəmdan keter oqşodum.

Ajtəp certci Toqtoqul,
Altəndaj çaşty çoqtoqun,
Asyl əmyr, gyldej çaş,
Ajlanəp kelvəs oqşodun.

Burup certci Toqtoqul,
Bulbul çan burulup kelvəjt oqşodun
Buurul völsom mejlici
Buralqan çaşty çoqtoqun.

Tolqoj tartqan qəl arqan
Tor qaşqa attən kermesi,
Toodoqu bulbul yndəngən
Toqtoquldun kərvəzi.
Torqojdoj vaştan çan ketse
Tolqonup qajra kelvəsi,
Tovundən ketsem aman vol
Tolqon qərvəz çərgəsi.

Qartalqa tartqan qəl arqan
Qara kerdin kermesi,
Qaşqanəp bulbul yndəngən,
Qartajqan Toqon kərvəzi,
Qajran əmyr, gyldej çaş
Qajrəlyp eki kelvəsi,
Qalqəndən ketsem aman vol
Qaldajqan qərvəz çərgəsiz

**ТОҚТОҚУЛ МЕНЕН
ЕЎМАМБЕТТИН
АЈТЪШҚАНЪ**

Toqtoqul menen Esmambet көр айтсаған.
Бірақ улардын айтсағанъ, кее бир ырыларды
қандай самандашуу емес, таташалап, елдин
көңүлүн асуу үчүн айтсаған.

Toqtoqul Stairden kelgenden ktjin Esmam-
bet ekөө dajьma бир чыгыскөн. 1915-чыы
Ketmen-Tөвөдөгү Qoңur-Өгүз деген çerde
toj nolot. Tojқо Bazar-Qorқondoқу Arstan-
var Carbaqtan Baltavaj деген valsan дааъ
варқан. Агым чақтааъ Sarttar uruusunan Seft-
bek деген Baltavaj menen еңісіп ченіліп
qalat. Esmambet „Senin Sarttar uruunan ты-
көн valsan ченілди“ деп Toqtoquldu таташа-
лар ырдajt. Toqtoqul Esmambettin saqalьn
ырдap ekөө айтсаat.

ЕЎМАМБЕТ

Arstanvar, Carbaqtan kelgen
Baltavaj

Balvandьqьn ajtam aj,
Alьn vilbej еңісіп
Agьmdan бир Sarttar*
Asььp чырет qaltadaј.

ТОҚТОҚУЛ

Esmambet ырдap turasьn
Ec nerseni vajqavaj,
Elirip topqo maqtanva
Eegindegi saqalьn
Qoolap ketken arpadaј.

* Sarttar—Qыргыздын атақты уруусу. Alaj чақта, Nooqat rajonunda чана
Ketmen-Tөвөдө Sarttar уруусу var. Toqtoqul ушул Sarttar уруусунан.

ЕЎМАМБЕТ

Өлөмүн деп санавaj,
Өз алына qaravaj,
Arqasьnda бир Sarttar
Syjrelyp чырет maladaј.

ТОҚТОҚУЛ

Qьjьrasьn Esmambet
Qьlcajьp artьn qaravaj,
Qьjuun таар сьтсьsam
Qalarsьn işke чaravaj,
Eegindegi көр saqal
Een qojduq taravaj.

ЕЎМАМБЕТ

Toiquansьp keldi ele
Toqtoquldu qaracь,
Tomrojup attan сьqьlьdь
Eңişke тыскөн valasь,
Qaruu чоқ Sarttardьn
Ujalqanьn qaracь.
Eңіšten Toqom сьqььp
Esinen tajьp turqanda
Esmambet boldu aracь,
Muruntan qajь көр tartьp,
Mundаньp чыргөн sanaasь.

ТОҚТОҚУЛ

Acqanьdь Esmambet
Mundаньp чыргөн sanaamь,
Balvanьdь сьqьp qojdu деп
Samandajьn valamь,
Eegin tutaş qьl vasqan
Esmambet, esi чоқ elen aramь.

ЕЎМАМБЕТ

Qajtarам чоор munuңa,
Eңішкен балаң сьqььp
Toqom, qajьqьqansьp turuda,
Ajьşa turqan ысьdaј
Asььdьdь Toqtoqul
Alqьmda saqal qььma.

TOQTOQUL

Сьқыр қалса еңістен
Самандың инимді,
Көңүлүм сууқ оялду
Ешмамбет сенін тилінді,
Көкүрөгүң тутаş қал
Көтөрылр ырдасың
Ешмамбет, көрмөйсүң ошол тыгынды.

ЕШМAMBET

Адырға ыткөн çekенсін,
Айттықанда нетесін,
Алдастава қуу көсөө
Алқымында сақал чоқ
Арапа оқшоş екенсін.

TOQTOQUL

Qara eckinin terisin,
Qaptar alqan ekensin,
Qajra-qajra çelimdep
Saptar alqan ekensin,
Eki soo qalyñ qudajdyñ
Ercildikten Eshmammet
Maqtar alqan ekensin.

ЕШMAMBET

Анаы сурар қудайдан
Брынь алқан екенсін,
Андан соң ооз бергін деп
Мурун алқан екенсін,
Енемдеј болқон қуу көсөө
Еегінде бир қыл чоқ
Қуру қалқан екенсін,
Өгүнсөрөөк көргөнде
Без-алты қы бар ел
Аны да çулур алқан екенсін.

TOQTOQUL

Eki soo qara saqalqa
Tunur qalqan ekensin,
Saqal çaqtan najgeden
Сьқыр қалқан екенсін.

Ilgeri baraq el bolot deçy ele:
Tula nojun tyk nasqan
Bir deci,
Anda-mında bit nasqan,
Eki deci,
Özyn con tödeј çyk nasqan
Ус deci,
Oşol baraq elderden
Çalqыз özyn çajqalyр,
Eshmammet, uruq qalqan ekensin.

Toqtoqul mintip ырдақанда Ешмамбет күйр:—Тоqтоқул емне көб-
қоңсуң, çесир қатынса қарқар ырдасыңа,—деді.

Анда **TOQTOQUL**—Сенки çақысы, екі соо қылына мақтанар едирең-
дејсін—деп адақс кылды.

ЕШMAMBET—Андај болсо қарар тур!

TOQTOQUL—Қарар турса қарар туралың.

ЕШMAMBET

Qudaj degen kişinin
Alqymь saqal tyk bolot,
Анын қылаң тоовосу
Bir qudajqa ыт болот,
Көсөөны қудай көрсөтпе
Ваарьсь сунандақан çurt болот,
Tanda maqşaar болқондо
Qudaj dosu Muxammet
Көсөөлер çанына барнај ырт болот.

TOQTOQUL

Aqymь çoq kişinin
Ақымь сақал тык болот,
Аыгар вақыр çүрөөсе
Ағась sirke, bit болот
Ешиги вејиы тар degen

Evin taap kire alvaj,
Eki воо қылың сук болот,
Суур дождон кижимдеј
Көсөөнүн ваарыбы сьраа курт болот.

EŞMAMBET

Qudaj degen kişinin
Tyk bolot tygөл betteri,
Avalь murun çannatqa
Şarapatь saqaldьn
Adamdan murun çetmegi,
Ar birinen berište
Alat eken bir-birden,
Avalь murun bejiške
Saqaldьn bul qo ketkeni.

TOQTOQUL

Qudaj degen kişinin
Tyk bolot beken betteri,
Qaj şarijattan ešittin
Saqaldьn bejiş çetkeni,
Ajtqan sözün cьn bolso,
Ala topuran kyn bolso
Ar qьlyңdan berište
Bejišti közdөј syjreşө
Başqanь mьndaj qojo tur
Bolorsun qьzьk көkrөy.

EŞMAMBET

Tuvy sajnьn berište
Kunygө birden tynөsyn,
Saqalduunun çoq dešet
Şarijatta kynөsyn,
Eki qьl tarraj eltendep
Eneme oqşoş quu көsөө
Esinden tanьr cьrөsyn,
Çulçundava көsөkө
Qudajqa çaqrajt mьnөsyn.

TOQTOQUL

(Alaqanьn çajьr bata berip):

Tuvy sajnьn berište
Birden emes Eşmambet

Ekiden kelip tynөsyn,
Qьlyna qьrқ ekiden çaza көr
Qudaj Eşmambettin kynөsyn,
Eşigi tar bejiške
Evin taap men kirem
Eki воо қылың ваарында
Qarьqan teke keptenip
Qaңqьjьr sьrtta cьrөsyn.
Arvajqandan — sarvajat,
Ar bir çerinq bir sajat
Saqal emes buta qo
Bul saqalьn vaarьnda
Qantip çaqat mьnөsyn.

EŞMAMBET

Tuvy sajnьn berište
Tynөp cьrgөн kezi uşul,
Bir qьl tarraj көsөkөн
Çudөp cьrgөн kezi uşul.

TOQTOQUL

Tuvy sajnьn berište
Tynөp cьrgөн turvajь,
Kөptygynөн vaqalvaj
Qanteer ajla tavalvaj,
Bul saqaldan Eşmambet
Çudөp cьrgөн turvajь,
Qaraqandan qalьn qo
Berište emes, qьlyңa,
Qarqalar ucup tynөsyn.

(bata berip):

Menden alqan batan şul
Çazqь vaar көktөmdө,
Çer cьmьrap көrkөndө,
El çajlooqo көckөndө,
Qьlyңdьn biri qalvastan
Qьr-qьzьl volup tьlөsyn,
Qьzьldь көrsө birge ucat,
Altьmьş qarqa—saqьzqan.
Ajdoondo cьrөsyn,
Tuvy oşondoј volmoqcu,
Eşmambet senin mьnөsyn.

EŞMAMBET

Sыjra saqal, kert murut,
Сыласаң кеет қолума,
Зығрајысн көсөкө
Бір қылыңдын қоқуна,
Сақалың қоқ көсөөну
Сапар уруп келтектер
Солотројт дејт соқууға.

ТОҚТОҚУЛ

Sыjda saqal, kert murut
Сыласаң кеет қолума,
Сыртыңды салыр мақтанға
Бір воо қылың товуна,
Қағьқанда узарьр
Қағууң кетір чык волот
Вејіш турсун Еşмамбет
Вағалвајсың соқууға.
Кылкы қылат көргөн еі,
Курсылдөр қыла мақтанған,
Еşмамбеттин кевін көр
Қулар волсон сақалға
Қусақьн толот бір қыла
Қула солоқ вайтальдьн,
Қујғуқуң қығьр қојо ве.

EŞMAMBET

Baltavaj tyşkөн енішке
Ваарь чурттун кеңеши,
Еегінде бір қылың қоқ,
Сақалың көр деп асылат,
Sarttardьн тоқолонқон еmesi.*

ТОҚТОҚУЛ

Toқolonsom өзүм бар,
Толқуқан торқо келгенде
Торқојдој ширин сөзүм бар,
Тор қылың мақтанға
Толқувақьн Еşмамбет
Торой calar kezim бар.

* „Sarttardьн тоқолонқон еmesi“—деп Еşмамбет Тоқтоқулду айтыр қатат.
Тоқтоқул-сарсы киши болқон. Ошондуқтан ань „Тоқолонқон“—деп Еşмамбет
тамағалар ыздаған.

EŞMAMBET

Coloq caar сылыдај,
Cortondoqон nemesin,
Coocuqansьр ыздаған
Qortondoqон nemesin,
Acuuma көр tijвe
Birdemeni көрөсүн,
Ar cengelim веş qadaq
Ajavaj turup муştasam
Ajьна четреј өлөсүн.

ТОҚТОҚУЛ

Çalduu qara ajьqьrдај **
Çalпылдақан emesin,
Aravanь көргөндө
Tарпылдақан emesin,
Eki vatman чык artsa
Өөдөдөн сығыр tartalvaj
Tizesinen temtөндөр
Eesinen келтек çer
Sen, urqan talпылдақан emesin.

EŞMAMBET

Ajdadyң maldь сывырға
Arзьр келір қалырысн
Aьsta çatқан uruuға,
Aьsqa кетір temtөндөр
Ajььн қоқ, кунөөң қоқ
Aq çerinen келтек çer,
Ajdalyқ kettin Şьььrда **

ТОҚТОҚУЛ

Aqььн тарқан çан кеет
Altь ajьq aьs, Şьььrдаң
Qavar aьvaj qarşь ыrdap
Qara saqal Eşmamбет,
Qajьда çyргөн munumdan,
Qoro açь qojun qajtarьр

* Çalduu qara ajьqьrдај—деп Тоқтоқул Еşмамбетти тамағалар ыздаған.
Еşмамбет alьetty, saqalduu kiши болқон.

** Şьььr—Stair degen söz.

Qoluna tijse bir ecki *
Qorçondop qactın sen nege,
Qonuşuñ Qalva** cыбырдан,
Qarmaqan çoq bir soldat
Qacыр keldin sen nege
Qalın Talas uruudan?

EŞMAMBET

Qaqazdı bildin qartınan,
Qarmalıp kettin Şыбырға
Qaj kynөөnyn zagrınan?
Eki soldat, bir dezur
Ajdar ketken artınan,
El qыдыр ar çerden
Surap çedin çartı nan

TOQTOQUL

Qarmalıp kettim qalqıman.
Azartuu çoldo qamсылар,
Ajdadı soldat artıman,
Qarmalıp ketken men elem
Qas duşmandın zagrınan,
Qajrılıp kelip el көrdym
Bar eken tuzum çalrıdan,
Өlöt velem acqadan,
Bras, surap çedim çartı nan,
Eki qолрөс*** urvastan,
Ec adam doo qılvastan
Qorçondop qactın sen nege,
Qonuşuñ Talas qalqınan?
Beş-altı qолрөс qarma деп
Quudu vele artınan.

* Qoluna tijse bir ecki* degendin mañlisi mındaj: Eşmambet özy Talastıq Qorçondop aşı degendin qojusı volqon. Toodo cыrup aşıyn bir eckisin sojup ketirip alıp ketmen-Tövegө aşıu aşıp qacыр ketip qalqan.

** Qalva—Talastaqı çerdin atı.

***Qолрөс—Talastaqı qırqызdardın bir uruusu.

EŞMAMBET MENEN TOQTOQULDUN EŞENGE ЫRDAQANЪ

(Toqtoqul menen Eşmambet Talasqa kelip bir ajylda turuşsa, qolpalargın eercitip eşen kele çatqan. Eşendi oşol ajyldın başı tozur cыqqan. Bajdın başı qaltıldaq eken. Oşondo ekөө ыrdap qojo berişkenj.)

EŞMAMBET

Qonuşu şiber көр-көк сөр
Kelişken eken çergesi,
El coqulsa ыrdaqan
Eşmambettin termesi,
Teetigi elyudon aşqan aq topu
Emine ycyn qyjımdar,
Qozqolup qalqan keldesi?

TOQTOQUL

Tolqoj tartqan aq arqan,
Tor qaşqa attın kermesi,
Top cыjındı gyldөtkөн
Toqtoquldun kerbezi,
Kyny-tyny uqtavaj,
Tyn termetip cыrөm деп
Oşonun, toqtovoj qalqan keldesi.

EŞMAMBET

Qызытыр eldi gyldөtkөн
Qызыл tildin termesi,
Qыjvat çanın өtkөnde

Qысајыр qajta kelbesi,
Qызыqqo Toqo qaracъ
Qыrda turqan aq kәjnәk,
Qыjmydap turat keldesi.

TOQTOQUL

Al асыq kәjnәk, aq selde
Eşendin ыjlaјt kevine,
Qoluna berip qadır şart,
Eşen-sorı qыsqandıq
Oşentip, keldesi turıajt çәnynә.

EŞMAMBET

Aq sandı eken topusu
Eşen berse qadır şart,
Ajınyñ eken sorusu,
Qыjamat çolun көzdәgәn
Qыrқызда sorı qalraпnyñ
Anda, Toqo qыjmydaјıw coqusu?

TOQTOQUL

Qaracъ arpaq topusu,
Ertelep kelder namazqa
Elinin waatın qыjқыr
Tyn termetip uqtavaj
Oşentip, erkinder qalqan coqusu.

(Eşen kele qatqanda aldınan сықыр Toqtoqul menen Eşmambettin ыда-
qandars.)

EŞMAMBET

Ajal, erkek cuildap
Arınan dalıaj cyr oşo,
Aq saranduu, aq selde
Tee aldındaqь qojqojqon
Aq voz at mingen kim oşo?

TOQTOQUL

Erkek, ajal cuildap
Eercip qalıaj cyr oşo,
Aldına kelse ыjlaqan,
Ajқыr, qocqor çыjnaqan,
Aldaqanь volıoso
Aқыretke barqanda

Erkectej çoldu baştaqan
Mыna eşen degen pir oşo,
Çannattın qıru mende dep
Çalrnyñ aldar cyr oşo.

EŞMAMBET

Ajal, erkek cyrsyn dep
Atı-çәnyn surajıq
Aq seldeden kimsiñ dep?
Öz aldınan waқыr
Tuş-tuşta kele çatır dejt
Dıwana bolup kyrsyldәp,
Tergegen kişi çoq eken
Eminege cyrsyn dep?

TOQTOQUL

Al, qol tapырqan eşeni
Tuş-tuş çaqta tujlaqan,
Eercip qalıaj arınan
Et, maј çecyy көzәly
Qolun çajыр syv deşе
„Ajыqqan qalqın kesel!“
Tee, aq eşendin qolunda
Kim beјisi, kim tozoq,
Oşomın aсqыc, eşeni,
Men, uşul taқыr pirdin zarınan
Dalaј çы ketkem ajdalыр
Dartımdı ыrdap qalajın
Taқыrdın keldi kezegі.

EŞMAMBET

Tuş-tuşunda waқыr,
Dıwana bolup kyryldәp,
Qarılary ыjlaşat
Qapilet dyjno cirkin dep,
Aq seldecem andan көp,
Baştarında sylkyldәp,
Sarı calbar bir kişi
Ada, ыjlap kelet ыllkyldәp.

TOQTOQUL

Tuş-tuş çaqta kyryldәp,
Dıwanalar ыjlaqan,
Ajқыr, qocqor mal berip
Ata eşen dep ыjlaqan,

Arqasında qalparlar
Bekerge çanyn çyjnaqan,
Aqyrettin qarğzyn
Aqıldıu eşen pir oşol,
Uşu baştan çyjnaqan.

EŞMAMBET

Erkek, ajal qalbastan
Eercip çyret çalpy çan,
Elyu qocqor, çyq ajqyr
Ajdar ketet artynan,
El bervej qojvojtt eken qo
Eşendin kersə varqynan,
El bergen dyjnə kər oqsojt
Eercisek qantet artynan?!

TOQTOQUL

Eşmambet sen elirve
Eşen eercitrejtt qo artynan,
Eşendin tyrkylygyn surasam
Alaqan çajyr «syn» dese
„Ajyqat“ deşet dartynan
Olujə eşen eken dep,
Ajdalyr varqan volcumun
Tetigi aq seldecen eşendin
Orunsuz qylqan qalrnan.

EŞMAMBET

Qol tapşyrgan eldenbi,
Qojqojqon eşen aq selde
Çe qoço səək çerdenbi,
Qantip eşen şyjdyrat
Qalq coqultup bergendi,
Bu qalaada çatqan kişi eken
Çe qalq saqşyrgyr kelgenbi,
Şarijatta aram dep
Moldolor syjlep çyrcy ele
Əzyncə surap kelgendi.

TOQTOQUL

Qubanyr eşen qalqandy
Mal coqultup bergenge,
Acuum kelip tyjyləm

Uşundaj aq seldeni kergendə
Aralap kelip mal çyjnajt
Aq qalpaq çyrgyş elderden,
Aq seldecen eşenden
Azap, muñdu men kergəm
Ajqyr, qocqor çyjnaqan
Avijirsiz şermendem!

(Eşendin yjgə kelip tyşyr ыссыларға топу берген çeri)

EŞMAMBET

Bu taqşyr eesi eken kynəonyn,
Aşyraqyn Toqtoqul
Ajqyrdyn berer birəonyn,
Eşen bergen ajqyrdy
El aralap minemin,
Eşendi kəzym kergendə
En qubandy çyrəgym,
Bejlin eşen çəspasa
Berer maldyn birəonyn.

TOQTOQUL

Ajqyrdyn bervejtt birəonyn,
Alda qacan tynylgən
Aq eşenden çyrəgym,
Kənylym şunca qalyrtyr
Kərgym kelvej çyrəmyn.
Kərcylyk bergen maldardyn
Berse volo birəonyn,
Eşendin kesir saatynan
Elsizge necen tynədym,
Bizdi ajdatqan eşen pir volcu,
Alalbaj kegin çyrəmyn.

EŞMAMBET

Eşen verdin topunu,
Şyjladyz nizdej totunu,
Totular kijip topunu
Taqşyr, eşen, qoldo dep,
Tyşərsyn sen da qolqo dep,
Qarqaqan da var çyqar
Qantelik eşen onbo dep..

ÇAŞAQBŪN KENEŞ ӨКМӨТ

Bozdop, ыjlar tyrmөdө
Çatqan bolcu Toqtoqul,
Boz toqoloq byrgө etin,
Caqqan bolcu Toqtoqul,
Bozorigur çygyр qыrqызdы
Tarqan bolcu Toqtoqul.

Qajqыrqanmыn bir kezde
Qaraluu qorqon turmuşqa,
Qanca çыl çygyр talaada
Qajтыр kelgemi qыrqызqa
Ajdalыр çyrdym Sibirde
Azaptuu çaman turmuşta,
Açalyм çoq өlvөstөн
Aman kelgem qыrqызqa
ÇaşaqbŪn keneş өkmөt,
Çalaa qыlqan vuzuqtu *
Çatqanьnan turquzba,
Erktyy emgek, çañ çurt
Ergisin vaqьd çыldызqa!
Eskirip kettim qoşulvaj,
Emki sonun turmuşqa!

* „Çalaa qыlqan vuzuqtu“ dep aqьn өзyn kynөө syz ajdatqan vaj-manap-
tar çöynde ajтыр çatat.

ZAMANA

(Eski zaman menen çañ zaman çö-
nynde):

Dalajlardы qor qыльр
Zarlatqansың zamana,
Kedejlerdi vajlarqa
Qarmatqansың zamana,
Açьdaardaj zalimge
Arvatqansың zamana,
Çelmoquzdaj vajlarqa
Çalmatqansың zamana,
Kedejlerge şor volup
Çarmaşqansың zamana.

Ac byrkytkө tylkydөj
Aldыrqansың zamana,
Uu тырмаqты kedejge
Maldыrqansың zamana,
Açьratыр aqылдан
Maң qыlqansың zamana,
Ataqanat dyjnө dep
Taң qыlqansың zamana,
Carcь vөzge çetkirvөj
Zar qыlqansың zamana,
Birөөgө çoq, birөөgө
Bar qыlqansың zamana,
Vajlarqa ken, kedejge
Tar volqonsun zamana,
X Kedejge qьmvat, vajqa arzan

Mal bolqonsuñ zamana,
Qara çarma kedejge
Bal bolqonsuñ zamana,
Bajqa vuudaj, kedejge
Çar bolqonsuñ zamana,
Kedejge tujuq, vajlarqa
Şar bolqonsuñ zamana.

Vajñ syjler kedejdi
Tumcuqturqan zamana,
Kedejge vajdñ qyjçrtyp
Uñcuqturqan zamana,
Bij, starçyn, voluşun
Qurcutturqan zamana,
Kedejdi tylky, vajlardñ
Burykyt qylqan zamana,
Vajdñ çnar, kedejdi
Çyryq qylqan zamana.
Vajdñ çañ, kedejdi
Çyrtyp qylqan zamana.

Vajdñ vöy, kedejdi
Qoj qylqansñ zamana,
Çoq qylmaqqa kedejdi
Oj qylqansñ zamana,
Bir-birine vajlardñ
Toj qylqansñ zamana,
Çalqyz talñ kedejdin
Sojdurqansñ zamana,
Qara çerdi kedejge
Ojdurqansñ zamana.

Kedejlerdin yjyndö
Çivin alqan zamana,
Tavalbaqan kedejdin
Ujyn alqan zamana,
Qançä malqa çu tyşyp,
Kujyp qalqan zamana,

Böödö qajqy kedejge
Kujyt qylqan zamana,
Kedejdi çarys, vajlardñ
Bijik qylqan zamana,
Vajdñ mergen, kedejdi
Kijik qylqan zamana.
Talvaqan bulbul men elem,
Sajraçyn tynvaj qalqama,
Zamanñ keldi ajlañyp
Çarqylda kedej, çarqylda.

QANDAJ AJAL TUUDU EKEN LENINDEJ UULDU!

Turky atavъz qьrqьzdan,
Zarqьnъ kьrdyk turmuştan,
Ajtqanda sөzüm çar-çarъq,
Asmanda kyjgөн çyldьzdan,
On çetinci çьnda
Nikolaj taqtan çylymьşqan.
Keneşti qurup Lenin
Kedejge ustum turquzqan!

☆

Basьr çegen qalqьmdь
Baj—manaptar quuldu,
Atь kedej valdarь
Artьndan şoruң çuuldu,
Nikolaj nanьn çegender
Amalyн tappaj muundu,
Panardaj çanьr voştonduq
Baqtьvьzqa tuuldu,
Qandaj ajal tuudu eken.
Lenindej uuldu!

☆

On çetinci çьnda
Өktөbyrdyn taңь attь
Çarqьldaқan voļşevik,
Çarqьş zaman çarattь,
Musarьrlar quvanьr,
Munduularqa çol actь,

Kөр çыldar aqqan tьjьlvaj
Kөzdyn çaşьn qurqattь!

☆

Çetigin Lenin qutqardь
Çezittin çaqqan otunan,
Çetilip kedej qutulduñ
Çelmoқuzdun oozunan,
Çelpintip tuunu көtөrdyñ
Çergelyu qьrqьz toosunan.

☆

Bajaqьda çajnalдыñ,
Baj-manaptьn tişinde,
Qanteer ajla tabalvaj
Qan çutqansьn icinde,
Mьndaj zaman volorun.
Kөrdyñ vele tyşyñde?
Acьdy vaqьn vuqara
Arqьmaqtaj kyçyldө!

☆

Al kezekte mendaqь
Ajdoөdo çyгyp ьjlaqam,
Alsьrap çatьr tutqunda
Ajьmdь samar ьrdaqam,
Qьjnoonu tartьr altьn vaş.
Qьr qavьrқam qьjraқan,
Bьrsqa vytкөн Lenin
Bьndь vastь qьjladan...

☆

Өmyгynyn vardьqьn
Kedej usyn zarр qьlқan,
Ezilgen qalyң qalqь
Erkeletip varq qьlқan,
Paanajьn eldin acuuqa
Başьnan Lenin ant qьlқan.

☆

Kөzym varda ajtajьn
Kөгөнymdy qalqьma,
Sajratajьn tilimdi

Samar çyrgөн çalрына,
Qubanамың bulbuluң
Ala-Too qыrgыз daңqына!

☆

Termeden ajttым keşimdi,
Qubantыр valdar көңyldy,
Salpaqtар ucqan qulaly,
Tartaqan quştan çeңildi,
Noqtoodon vaşyn qutqardы
Tozoqto çatqan elimdi,
Qır ыraqmat ajtavыз
Quttuqtар aсыл Lenindi!...

☆

Kөzymdyn çaşы төgylgөн,
Kөр çылы tartыр azарты
Kөjkyttө çатыр telmirgem,
Kөңky qыrgыз көр qalqым
Kөrdyңөр çыrqal Leninden!...

☆

Kecinen ber dep tilejmin,
Kejigen çanqa ölymdy,
Өwөktөр ыjлар tyrmөdө
Өtkөrgөm çaşтыq өmyrды,
Kedejler алыр verdiner,
Kerimvajdan kegimdi,
Uşuncalyq çыrqatqan,
Urmattajыз Lenindi!...

☆

Keңcilik door çыrqanda
Terime vatraj semirdim,
Tuşalqan temir ciderden
Boşotqon butun elimdin,
Atañdaj vaqqan aldejler
Amanьn tile Lenindin!...

☆

Kesiri tijgen quzqundar
Kelbes çajqa көmyldy,
Ezyucy zalim vajlardan
Esine alsan çaş valdar
Emi çigin wölyndy.

Çaгыр менен вақыра
Qaltыvaj cactың ығысты,
Qantıp ajtrajt bul Toqon
Qazyрqы çыrqaal turmuştı,
Qaraңqы atqan el elek
Qatarqa qoştı qыrgызды,
Ketpes dөөлөt, keң zaman,
Keneş өkmөt turquzdu!

☆

Çetim менен çesirge
Çemişin wөлүр tarattы,
Zaгырқан eldin вақына
Lenindi çarattы,
Talyрpas qылыр taqtыңыз
Şumqarqa altын qanattы!

☆

Aq qalpaq qыrgыз elime
Altын, kymuş kenderdin
Ezilip çyrgөн kedejge
Encisin wөлүр çer verdin,
Qajqыda çyrgөн elime
Qajrat—qubat dem verdin.
Uşuncalyq çыrqaldы,
Urmattuu Lenin sen verdin!

А Q B A A P Ъ *

(1929-сыз, Ақсаып ** Қара суи деген
серінде, Мақара дегенді тожана Кетмен-
Төведен Тоқтоқул, Таластан Алымқул ва-
рысты.

Сайды толуқ исақы... Тоқто келген қыз,
келіндер аялды етіндегі кериде отура-
ған екен.

Тоқтоқул менен Алымқул қыз, келін-
дердің қанына вастығыр келтіріп ырдар қою-
верісті.

Қыз, келіндердің етіндегі қызы толу
келінді көргүп Алымқул ығын вастады:

АЛЫМҚУЛ

Қызырсақ қантет Тоқтоқул

Тигіл қызы толу қенені?

ТОҚТОҚУЛ

Қызыды көрсөң қымындар

Қызырсаың қивармек,

Асыррай валам тура тур,

Авалы бир аяландығыр көрөлу.

Анда Алымқул қара толу келінді көргүп ырдар қиверді.

АЛЫМҚУЛ

Қадығын айтсам қадамы,

Қалам қаш қара толуны?

ТОҚТОҚУЛ -

Асыррай валам туратур

Тавылар васықа сонуну,

* Ақваары—Ғарыса, пери деген сөз.

** Ақса—ушул күндөгу Қарахан (вастақы Қызылқар району).

Қартады сызбес қан вольуп

Қурапасаың соруму.

АЛЫМҚУЛ

Қайсы бирін ырдаяыз

Тоқо, кемдін қақат соруму?

ТОҚТОҚУЛ -

Ей, валам қақтық сөну ошондой

Қарының ваары бир емес

Валам, васықа вольот қоруу.

АЛЫМҚУЛ -

Қызы толу қақпаса

Тоқо, мен қыдырмақ вольдум кө-
вүнө.

ТОҚТОҚУЛ

Қызыны вилір таар айт

Қызыррай валам өлүнө.

АЛЫМҚУЛ -

Ваары эле қақы көрүнөт

Ваарың қуштай теміңген.

ТОҚТОҚУЛ -

Сығын вилвей қыргөгүн

Сытына векер семірген,

Сыматың таар ырдаяыз

Валам, сіндуусу сықат келінден

Ақ сақал ырдар қатат деп

Ажыр көрө келіндер

Мен, ажырым қақтық өмырдөн.

АЛЫМҚУЛ -

Ақ вилвүл сайрайт емесі

Тоқо, ақ сынардын қақына,

Андай вольсо ырдаяыз

Тоқо, келішкен сулу ақына.

ТОҚТОҚУЛ -

Ей қивармек, оқи „ақ“ деп айтыр
ырдасаң.

Кемдін қақат қарына,

Кетелі ырдар ошону,

Уқлун сыры ваарыға...

ALBMQUL

Mergenci saat veleske
Toqo, beş qavat volot qarqanь
Andaj volso aşьqra
Toqo, tavajьn izder appraqьn.

TOQTOQUL

Бrdasaң valam aqtь Ыrda,
Blajьq oşol tarqanьn,
Brqьştap çaştyq qurc volot
Balam, Ыqsьz çerge cappaqьn.

ALBMQUL

Teetigi meltiregen peridej,
Beş qavat vermet, şurunu,
Meni qacaң Ыrdajt der
Toqo, vizdi qarap turubu?..

TOQTOQUL

Belgilegem aq kelin
Senin betinde qьzьl nuruңu,
Бrdasaң valam uşunu ajt
Oşonun çaqat qььqь.

ALBMQUL

Kemseli çivek, varqьttan
Kelişken çaqan qajьrma.

TOQTOQUL

Kelinden çaqşь tavьlsa
Balam, ketkiң var dejm ajьna.
Aqьь durus kərynet
Balam, uşul aq kelinden ajььva.

ALBMQUL

Çelbegej kijgen vejqasam
Arqaqь vazar çivegi,

TOQTOQUL

Ej, valam ajtuuqa sonun aq keliң
Ajaldьn taza çyregь,
Ajtsaң valam oşonu ajt,
Adamdьn erijt çyregь.
Arman kyn, vaştan ketkensin
Çaştyqtьn uja tynəgy.

ALBMQUL

Kelindin tartьq aqtarьn
Toqo, kezegin taар maqtadьn.
TOQTOQUL
Ketpesin səzyң bekerge
Çuarmek, kelindin sura attarьn.
Ker çorqodoj təgylyc
Menden ketip qalqan çaşьььq
Balam, kezeksiz çerge cappaqьn.

(Bir vala saар keltir „Kelindin atь Aqvaarь” der Ыrcьlarqa şьььradь)

ALBMQUL

Kykyktər sajrajt şaqtaqь,
Qaracь, kyndəj bettin appraqь.

TOQTOQUL

Kylyucy çaştyq qalqanda
Kyugym çaşqa varqanda
Kykyk volup Toqondu,
Kyjdyrəsyn Aqvaarь.

ALBMQUL

Aq bulbul sajrajt şaqtaqь
Ajdaј bettin appraqь.

TOQTOQUL

Bul, Alьmquldun tarqanь,
Alьmьş çaşqa kelgende
Toqondu azarqa saldьn Aqvaarь.

ALBMQUL

Bulbuldar sajrajt şaqtaqь
Buralqan əndyn appraqь.

TOQTOQUL

Bulbul çaştyq ətkəndə,
Bul əmyrgə çetkəndə,
Buralьp syjлəp, kerilip
Meni, munajtasьn Aqvaarь.

ALBMQUL

Butunda kijgen maasььь,
Toqo, bulqaarь emes, akeri,

TOQTOQUL

Bytyn kymьş kərynet
Qoluna salqan şakegi,

Buralqan suluu Aqvaarъ.
Munajtтың mendej akeni.

ALBMQUL

Kөjnөgy appaq tuvardaj,
Kөrcy Toqo Baarънь
Kөk zoodon ucqan ulardaj

TOQTOQUL

Kөтөryldym men daqъ
Balam, көргөндө тоқtop turalvaj,
Kөзынды tyzdөp tikteп tur,
Balam, көp қаşъньp ujalvaj.

ALBMQUL

Qъзыл til sajra talvajсьң
Qъjalъñ şekер baldajсьң.

TOQTOQUL

Qър-qъзыл betiң anardaj,
Çaş kezimde çaralvaj,
Qъz kezinde qandajсьң?...
ALBMQUL

ALBMQUL

Çaңsoodon tilim talvajсьң,
Çamalъñ şekер baldajсьң, |

TOQTOQUL -

Çajnaqan colpon nur çyzdyu
Cъraçъm, çaş kezinde, qandajсьң.

ALBMQUL

Qъзылдан kijgen çeletken,
Qыrqa taqqan sedepten.

TOQTOQUL --

Qъдыр çyryp sendejdi,
Kөrvөdym qъjla eletten,
Qъсьньp menden ujalva
Qъзыqcu çaştъ çөнөtkөm

ALBMQUL --

Çaşьldan kijgen çeletken,
Çaraşat taqqan sedepten.

TOQTOQUL

Çaqşь ele çyrdym sendejdi,
Kөrvөdym qъjla eletten,

Çaşъньp balam ujalva
Çaş kezimdi çөнөtkөm.

ALBMQUL

Qolo emes kymuştөj,
Toqo, qoluna salqan bilерik.

TOQTOQUL

Toqondun çetsen varqъna
Balam, topto sajrap çyрөlyk,
Tolup çatqan qatъndar
Seni ele tiktejt tynөryp.

ALBMQUL

Çalqъz özyп ьrdavaj,
Toqo, çan çoldoşun билelik.

TOQTOQUL

Bilsen volo çivaremek,
Bir kişini çiverip.

ALBMQUL

Ajtъp ьrdap turubuz
Toqo, ajaldъñ taza çyрөгyn.

TOQTOQUL

Aтъñ varъp surap kel,
Uşunun alqan qurdaş kyjөbьyn.

(Eri Samsaalъ degen eken. Semiz tor çorqo minip, qara көрө icik kijip
kelip uqur turdu. Aqvaarъньñ eri uşul Samsaalъ dep ajteştъ)

ALBMQUL

Çanъna keldi qurdaşь,
Toqo, çaraştъьp ьrdacъ!

TOQTOQUL

Çaman bala көryпвөjt
Uşul Samsaalъньñ tulqasъ,
Çajnaqan Baarъ sulunun
Çaraşqan eken qurdaşь.

ALBMQUL

Kylykty mingen Samsaalъ,
Kylpөty çaqşь Aqvaarъ.

TOQTOQUL

Kyjөösy baqtuu nerse eken
Kyndej suluu tapqanъ,

Купу-тупу тојго оқсојт
Bularдын кyлyр-ојнор çатқань...

АЛЫМҚУЛ

Қызы ат мiнген Samsaаль,
Қылық çақшы Ақваагь.

ТОҚТОҚУЛ

Қыздын сарқан алтынн
Samsaальнын қығқа салқан қарқань,
Қызық сырғал емеспи
Bularдын, қыңшылашыр çатқань.

АЛЫМҚУЛ

Çорқону мiнген Samsaаль,
Çоруқи çақшы Ақваагь.

ТОҚТОҚУЛ

Çоқ nemeni ојго тысырды
Çoodaгьнын аррақь,
Azamat eken Samsaаль
Çоруқтууну тарқань...

АЛЫМҚУЛ

Алдыңда минip турбайы
Ајbandan suluu торуну.

ТОҚТОҚУЛ

Azamat eken Samsaаль
Алқаньң çандьн sonunu,
Ақваагь менен birge өстyn
Samsaаль, алыр келци қолуну.

АЛЫМҚУЛ

Алтын, кумыс аралаş
Алқытқа таққан кyвөгy.

ТОҚТОҚУЛ

Azamat çigit көрyнет
Ақваагьнын кyжөвy,
Ақваагьдај bolsun de
Azamat erdin syjөry.

АЛЫМҚУЛ

Ақваагь қылаң kijim қо,
Samsaальнын қажьрма çақа icigi.

ТОҚТОҚУЛ

Çaman көгвө Ақваагь,
Qartaјған мендеј kişini,
Асылқан вақтың Samsaаль,
Алқаньң çандьн тызыгы,
Көтөryлdy көңyлым
Ақваагь, көргөндө senin çyzyny.

АЛЫМҚУЛ

Bazardьн шаль çivegi,
Başna салқан çooluқи.

ТОҚТОҚУЛ

Balam, tikter қарась
Ақваагь çандьн sonunu.

АЛЫМҚУЛ

Адьрдын сөвy qozqolso
Ақарқан şamal çel çyrsyn.

ТОҚТОҚУЛ

Ақваагь çaman көгвөгyn
Ajtқаньма el кylsyn,
Beј orun sözdy syjөвөј
Beјbaş valdar tek çyrsyn.

АЛЫМҚУЛ

Çajloonun toluq kezi uşul,
Çajqalьp şiber көryngөн.

ТОҚТОҚУЛ

Ajtқаньң ьras Алымқул
Арқар менен қилçась
Арсаньн вyгyn кемirgen,
Кеңестin çолu кyc алыр
Maқtoolor сықсын келinden.

АЛЫМҚУЛ

Qunduzdaj casьн қар-қара,
Qijulup тыşкөн daьндan.

ТОҚТОҚУЛ

Qup келиşкен kişi eken
Qurdaşьna тавьлаң.
Kіştaldaj syjөp otursaң
Kim ketsin Ваагь çаньндan,

Eskirip ketti qajran çam
 Eñ kylyk elem savlyqan,
 Elirip Toqoñ syjlöse,
 Erkek, ajal coquur
 Men kirgen yjgö çavlyqan,
 Peridej kelin ekensiñ
 Bermet, şuru taqynqan.
 Qadimki çaşta var bolsom,
 Ajavaj tartyp çibersem
 Ajaqqa qujqan val bolsom,
 Bulbuldaj qonur sajrooqo
 Buralqan qyrcyn tal bolsom.

MAZ MUNU

	Betü
Toqtoquı	7
Ömyr	37
Kernez	39
Gyldöp al	42
Nasijat ыр	43
Yıgy ырлар	44
Emne qyzıq	49
Qardaşın köñyn silip ot	51
Nasijat ырлар	53
Alınqanda	58
Dunyje	60
Bes qaman	67
Esen qalpa	70
Aqın bolıp çyqqamın	72
Qoş elim	73
Qoş, arake!	77
Azapqa tısty ömyrim	79
Añlanqan toonun ырkyty	84
Uşundajny suraqın	86
Tutqunda çyrgönde	88
Tutqundaq arman	93
Tutqun ыр	96
Köçöde ölcü künümby?	101
Qacır kele çaiqanda	107
Qacqandaq ыр	109
Çerdi körgönde	111
Ensegen elim amanby?	114
Arakem aman barsıny?	119
Tutqundan kelgende	121
Buıruı bolıp qarıdam	124
Balam çoq	127
Ezildim şumduq zamanda	129
Toqtoquı ştırden kelgende Eşmamбет ыры менен ucıraşqan	133
Qorqoi ыры Toqtoquıdan balasınan ölgönyn ucuzqanda	152
Toqtoquı menen Eşmamбетta ucıraşqan	156
Toqtoquı menen Alınquıldun ucıraşqan	170
Ekinci aldalarda	188
Salam berdim saqınır	190
Quılıp çyrdım көр çы	195
Kylyk elem talbaqan	200

Sanat ыrlar	202
Terme ыrlar	207
Aqын болсон аjiqanda	221
Qарыыq	222
Toqtoqul menen Esmamnettin аjiыsqаны	230
Esmamnet menen Toqtoquldun еsenge ыrdaqаны	239
Сазаqын кенес өkmөt	244
Zamana	245
Qandaj аjәl tuudu eken Lenindej uuldu	248
Aqwaan	252

ПРОВЕРЕНО

Терүүгө 14/VII 39-с. берилди. Басууча 5/IV-40-с. qol qojuldu. Qoqazdan formatъ 60x92. Bir saama taaqta 30744. tamqa. Bardaqs 16,5 saama taaq. Qarqazglavilъ № B-636. Qarqazmammas № 124. Zakaz № 1210. Tirazъ 30000+100.

Фрунзе,
Типолитография № 1
1940

